

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jens Kongsted Lampe

I tidens løb

Urmageriet i
Århus og omegn

Forlaget Chronos . Århus 1984

Jens Kongsted Lampe

I tidens løb

Urmageriet i Århus og omegn

Forlaget Chronos Århus

1984

I tidens løb

Urmageriet i Århus og omegn

Århus, juni 1984

Copyright: Forlaget Chronos, Århus.

Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele deraf er ikke tilladt uden kildeangivelse.

Sats og tryk:
Brabrand Bogtryk ApS

Omslagsfoto og fotos fra Århus
uden signatur: Ole Lampe
Logos: Monique Lampe

ISBN 87 981539 19

*Tilegnet medlemmerne af Århus Amts
Urmager- og Optikerforening.*

Indholdsfortegnelse

Fra seklernes morgen	8
Aros	15
Klokker og ure i Århus	20
Klostre i Århus	23
Domkirken	26
Domkirkens nuværende tårnur	30
Urskiven inde i domkirken	31
Timeglas	34
Sct. Eligius	34
Caspar Fincke	35
Soluret på domkirken	35
Vor Frue kirke	35
Timeglas og solur i Vor Frue	36
Andre tårnure i amtet	37
Smedene begyndte	38
Degne og klokkere	43
De adelige	44
Vægterne	47
Ole Rømer	49
Ole Rømer-Observatoriet	51
Videnskabeligt Museum	52
Observatoriet i Odder	52
Urmageriets udvikling	52
Uret kommer i focus	56
Den 3. revolution	57
Sekler og sekunder	58
Oplandet	59
Urmageriet i Århus (statistik)	61
Uret i dagliglivet	62
Århus Navigationsskole	66
Århus Kioskselskab	66
Landsudstillingen 1909	68
Nytår i Århus	69
24-systemet	69
Armbåndsurene	70
Paustians Ur	70
Tempus	71
2. verdenskrig	71
Hoveduret fra Schweiz i Risskov	71
Urgrossister i Århus	72
En urtur i Århus	73
Det danske urmuseum i Den gamle By	77
Aarhus Uhrmagerlaug	81
Århus Amts Urmager- og Optikerforening	81
Urmagersvendenes organisation	85
Mesterliste	87
Standuret og slægten (digt)	121
Et udvalg af kilder	123

Forord

„Scandinavian horology is an unexplored field“.

P. W. Cumhaill
(engelsk kunsthistoriker)

„Den væsentligste af de opfindelser, som ligger til grund for den moderne industrielle epoke, er ikke dampmaskinen, men uret“.

Lewis Mumford

(professor ved Stanford universitetet, USA)

Den dag i dag er der ingen „maskine“, der er så udbredt og allestedsnærværende som uret, hvad enten det drives mekanisk af lod, elektrisk eller elektronisk, med fjeder, el, kvarts, batteri, stemmegaffelsvinger el. andet.

Det nøjagtige klokkeslæt er den herskende faktor i vor civilisation. Fra alle sider omgives vi af alle slags tidsmålere: klokkeslag fra rådhus- og kirketårne forkynder tidspunktet med mindre mellemrum, ure hænger i køkkenet og dagligstuen og følger os i sovekammeret i form af et tikkende eller lydløst vækkeur. Ure spiller en stor rolle i skoler, på kontorer, værksteder og andre arbejdspladser, og otte af ti mennesker går desuden med et armbånds- eller lommeur, som ledsager dem det meste af livet. Radio og TV giver os klokkeslættet jævnlige, og er der ingen udsendelser, kan vi til enhver tid på døgnet få det nøjagtige klokkeslæt på time, minutter og sekunder gennem telefonens 0055.

Kun få tænker på, at der ligger o. 4000 års tænkning, forskning og arbejde forud for alt dette. Ligesom den astronomiske videnskab har gennemgået en vældig udvikling i det seneste sekel, har urmageriet siden industriens gennembrud været under en accelererende udvikling. For at fastholde udviklingen inden for tidsmålingen og urmageriet i Århus og det tidligere Århus amt (dvs. Århus og Odder samt herrederne Hasle, Vester Lisbjerg, Sabro, Framlev, Ning og Hads) er denne bog skrevet.

Den foregiver på ingen måde at være udtømmende med hensyn til emnets udforskning, men præsenteres som et oplæg til yderligere behandling, for tidsmålingen og urmageriet er kun en enkelt tråd i historiens store, brogede tæppe. Udvælgelsen af stoffet beror dels på, om kilderne har været tilstrækkelig troværdige og dels på, at valget i sidste instans måtte bero på et skøn, som altid kan diskuteres.

For velvillig støtte til udgivelsen takkes A/S Sydbanks Fond, Åbenrå og direktionen for Den Hielmstjerne-Rosenroneske Stiftelse, Brundlund, Åbenrå.

Jens Kongsted Lampe

Fra seklernes morgen

Astronomerne, de første naturvidenskabsmænd, tænker i lysår, geologerne tænker i millioner af år, geograferne i årtusinder, historikerne i århundreder og litteraturhistorikerne i årtier. Vi har hentet viden hos dem alle for at kunne klare dette kapitel og må begynde med at gå så langt tilbage i tiden, at det vil knibe kendeligt med at forestille sig det næsten uendelige mål af tidsrum, der er tale om, og som vore hjerner har svært ved at fatte og konkretisere. Men processen, som er vort udgangspunkt, kender vi alle:

Solen står op i øst og går ned i vest, og det har den efter al sandsynlighed gjort i 4-5 milliarder af år og vil – efter hvad de lærde mener – kunne fortsætte med i op til 5 milliarder år endnu, måske endda længere. Men det er jo ikke sikkert, at der til den tid er nogle mennesker eller nogen jord mere.

Geologerne har regnet ud, at det er mellem 4-5 milliarder år siden, vor klode Jorden som en glødende masse blev slynget væk fra Solen sammen med de andre planeter, ud i universet.

For godt 1400 millioner år siden blev Jorden så afkølet, at jordskorpen dannedes, og fra dette tidspunkt begynder man at regne på „vort geologiske ur“. Mennesket (*homo sapiens*) menes at være fremtrådt i omtrent sin nuværende skikkelse for o. 1/2 million år siden. Det opstod, da mange arter af dyr allerede var uddøde, og da alle arter, der eksisterer i dag, allerede havde været på Jorden i lang, lang tid.

Men i Nordeuropa havde man mindst tre istider, af hvilke den sidste ophørte for 15-10.000 år siden.

De første mennesker, der kom til det område, vi nu kalder Århus-egnen, var strejfer, fangstfolk, jægere og fiskere. De fulgte dyrenes stier og Århus ådal for at lede vildtet op med bu og pil, fange fisk og plukke bær og frugter. For dem spillede tiden sikkert ingen større rolle. Kun årstiderne havde indflydelse på deres behov for føde og et sted, hvor de kunne hvile og sove så trygt og lunt som muligt. Når Solen gik ned bag horisonten, kravlede de ind i hulen eller hytten og lagde sig til at sove – vågnede atter ved solopgang og fortsatte igen jagten efter føden. Livsformen var så enkel, at dagen ikke behøvede nogen inddeling, hverken i timer eller minutter. Sulten og søvnigheden virkede som et biologisk ur. De havde – som vi stadig har – en primitiv form for relativ tidsmåling indbygget i organismen, f. eks. herteslaget og pulsen eller tiden, der går mellem det tidspunkt, da man har spist sig mæt og det tidspunkt, da man atter føler sig sulten, negles, hårs og skægs vækst, tiden mellem kvindens blødnings osv. Dette indre ur har hos naturfolk sikkert været mere udviklet og pålideligt end hos det delvis degenererede og sansesløve nutidsmenneske.

De første spor af mennesker i det, vi nu kalder Århus-området, dukker først op i den ældre stenalder (o. 7500-5800

f. Kr.). Således blev der ved vandværket i Mølleengen fundet en boplads, hvor der fandtes en hjortetaksøkske med forskellige flintsager. Fra tidsrummet o. 5200 - o. 3700 f. Kr. kendes en boplads ved Flynderhage ved Norslund på østsiden af Norsminde. Den er dateret til Ertebølletiden. Nogle af lagene er yngre. Ved Brabrand sø kendes trægenstande som f. eks. kølle, bue og boomerang. Ude fra Havrehalleskoven er der fundet rester af en egekiste fra bronzealderen (o. 1800-500 f. Kr.). Kendt er også fundet fra Borum Eshøj, nemlig tre egekistegrave med velbevarede bronzealderdragter for blot at nævne nogle af fundene. Da grunden blev udgravet til det nuværende Aarhus Teater i slutningen af 1890'erne, blev der i fire m's dybde fundet et pragtfuldt bronzebeslag til et drikkehorn fra vikingetiden (o. 800 - o. 1050 c. Kr.).

Fra bronzealderen foreligger der adskillige vidnesbyrd om, at Solen dyrkedes som en naturkraft, f. eks. den bekendte solvogn fra Trundholm, helleristninger, hjulkorset, skåltegnet og solspiralen. Som agerbrugere vidste man, at frugtbarhed og vækst var afhængig af Solen. Den var grundlaget for menneskelig eksistens. Solens varme og regnens væde var nødvendig for træer, planter, dyr og mennesker. Men man vidste næppe endnu, at Solen sammen med den jordkugle, vi bor på, er vor *grundlæggende tidsmåler*. Jorden er jo blot én af de ni store planeter i solsystemet i et uendeligt univers, der trods sin uendelighed stadig udvider sig. Som vi alle ved, men vist sjældent tænker på, drejer Jorden sig hvert døgn én gang om sin akse, og i løbet af et år „svinger“ den sig samtidig omkring Solen.

På grund af, at den drejer sig, ser det ud, som om Solen, Månen og stjernerne bevæger sig hen over himlen. Og det er denne bevægelse, der er årsag til, at nat og dag veksler. Ved sin regelmæssige rotation „kontrollerer“ Solen dagslyset – og derfor også tiden til at arbejde i, fritiden og tiden til at sove i. „Og når Solen over Sletterhage kaster guld på bugt og byens tage“, vågner vi.

Vore formødre og forfædre havde også iagttaget, at Månen skiftede udseende, faser, fra nymåne over første kvarter, fuldmåne, sidste kvarter tilbage til nymåne, og at dette faseskifte fuldførtes i knap 30 døgn. Det gav anledning til årets inddeling i måneder. Langt senere blev man klar over, at Månen sammen med Solen ved deres tiltrækningskraft frembringer tidevandets ebbe og flod.

Megen viden og mange erfaringer overtog vi fra babylonierne og de gode gamle egyptere. Disse oplysninger nåede os gennem samkvem med folk sydfra, især søfarende, købmænd og munke. Næsten al vor kultur har sit udspring i det område, man kalder „den frugtbare halvmåne“, dvs. Egypten, Palæstina (Israel), Fønikien og Mesopotamien, hvorfra kulturen bredte sig til Lilleasien, Grækenland og Rom.

I Egypten voksede videnskaben frem af det praktiske liv. Astronomi (som er tidsmålingens, navigationens og urmageriets grundvidenskab), regning og fysik opstod i forbindelse med beregning af Nilens oversvømmelser og overrislingsanlæggene samt landmåling. Astronomien opstod i forbindelse med forsøgene på at opstille en fast tidsinddeling, som var en eksistentiel nødvendighed for et ordnet landbrugs og samfundslivs dispositioner. „Nød lærer nøgen kvinde at spinde“.

Egypterne indførte solåret med 365 dage den 19. juli 4241 f. Kr., den ældste påviselige dato i verdenshistorien, og egypternes kalender blev – med få ændringer – en direkte forgænger for vor egen. Det var også egypterne, der benyttede den første virkelige menneskeskabte tidsmåler: *skyggestaven*.

Senere udvikledes den til obelisker eller stensøjler med en cirkel udenom, hvorpå der var markeret afsnit. Man havde erfaret, at skyggens længde og stilling forandredes i dagens løb. Fra skyggestaven udvikledes det første *solur*, som også kendtes i området mellem floderne Eufrat og Tigris, det såkaldte *skaphe-ur*, en halvsfærisk skål med et linjesystem indristet på indersiden og en skygge-kaster, polos, anbragt med spidsen i sfærens centrum. Siden udvikledes mange forskellige former for *solure*. Soluret menes at være kommet til Grækenland og derfra til det øvrige Europa med soldater, der deltog i Alexander den Stores (356-323 e. Kr.) felttog til Indien.

Allerede 1550 f. Kr. er der optegnelser af astronomen Amenemhet, der indeholder en beskrivelse af et *vandur*. Egypternes viden spredtes langsomt til nabofolkene i Grækenland og Italien. Omkring 90 f. Kr. beskriver arkitekten Vitruvius i Rom tolv forskellige slags *solure* i sit værk „*De Architectura Libri Decem*“.

Sumererne, der fra o. 4000-2000 f. Kr. boede mellem Eufrat og Tigris, regnede med et 60-tals-system, der havde den fordel, at det kan deles med 2, 3, 5, 6, 12, 15 og 30, og dette system overtog de stjernekyndige kaldæere, et semitisk folk, som o. 900 f. Kr. fra Arabien indvandrede til den sydlige del af Babylonien. Inddelingen af vor urskive i 60 minutter à 60 sekunder er altså over 5000 år gammel. Fra kaldæerne har vi også cirkelns inddeling i 360°. Også kaldæernes racefrænder, araberne, beskæftigede sig med astronomi, algebra og tidsmåling. Alle vegne, hvor araberne trængte frem, bragte de disse interesser med sig. De arabiske maurere i Spanien byggede således i året 1196 e. Kr. et mægtigt observationstårn i Sevilla. Det står der endnu, men tjener nu som den katolske domkirkes klokketårn. Araberne var de første, der benyttede et *astrolabium*, et instrument til måling af himmellegemernes højde over horisonten samt til løsning af sfæriske opgaver.

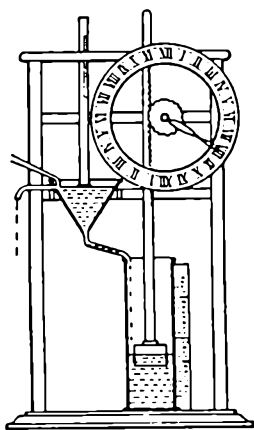

Fig. 1
Græsk vandur fra o. 1500
f. Kr.

Fra babylonierne og egypterne har vi endvidere inddelingen af året i måneder, månederne i uger, ugerne i døgn og døgnen i timer. Ligeledes var det dem, der gav ugedagene navne efter Solen, Månen og de fem planeter, man da kendte. Kikkerten var jo endnu ikke opfundet.

I Grækenland og Rom overførte man himmellegemernes gudenavne til ugedagene, og af romerne lærte vore forfædre og formødre at benævne ugens dage med navne på de guder i deres gudslære, som mest lignede de romerske. Men da man ikke havde nogen gottonsk gud svarende til Saturnus, blev ugens sidste dag kaldet lørdag, af oldnordisk „laugh”, som betyder bad eller vask, altså vaskedag.

Søndag er Solens dag, den kristne uges første dag.

Mandag er Månens dag, hos romerne månegudinden Lunas dag.

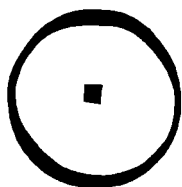
Tirsdag er guden Tirs eller Tyrs dag, hos romerne Mars' dag.

Onsdag er guden Odins dag, hos romerne Mercurius' dag.

Torsdag er guden Thors dag, hos romerne Jupiters dag.

Fredag er gudinden Frejas dag, hos romerne Venus' dag. I ældre tid var det skik at holde bryllup på en fredag.

Lørdag gl. dansk „løghardag”, senere løverdag, var altså den store rengøringsdag og jødernes sabbat eller helligdag.

Søndag

Mandag

<i>Latin</i>	<i>Fransk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Tysk</i>
Dies soli	Dimanche	Sunday	Sonntag
Dies lunae	Lundi	Monday	Montag
Dies martis	Mardi	Tuesday	Dienstag
Dies mercurii	Mercredi	Wednesday	Mittwoch
Dies jovis	Jeudi	Thursday	Donnerstag
Dies veneris	Vendredi	Friday	Freitag
Dies saturni	Samedi	Saturday	Sonnabend/ Samstag

<i>Italiensk</i>	<i>Spansk</i>	<i>Hollandsk</i>	<i>Finsk</i>
Domenica	Domingo	Zondag	Sunnuntai
Lunedì	Lunes	Maandag	Maanantai
Martedì	Martes	Dinsdag	Tiistai
Mercoledì	Miércoles	Woensdag	Keskiviikko
Giovedì	Jueves	Donderdag	Torstai
Venerdì	Viernes	Vrijdag	Perjantai
Sabato	Sábado	Zaterdag	Lauantai

Denne inddeling af ugen går langt tilbage i den hedenske tid, men der skulle gå århundreder, før lægfolk forstod, hvorledes dag og nat skifter, og før man blev klar over Solens, Månens og stjernernes gang over himmelbuen.

Endog Ptolemæus, astronomen, der levede i Alexandria o. 150 e. Kr. og var forfatter af værket „Almagest”, havde den opfattelse, at Jorden var universets midtpunkt, og kon-

centrisk om den lå planeternes sfærer. Han sammenfattede i 100-årene oldtidens astronomiske og kosmografiske viden. Ganske vist blev Ptolemæus' teori imødegået af den græske astronom Aristarch fra Samos (o. 310-250), der fremsatte den revolutionerende påstand, at Jorden selv og planeterne i virkeligheden gik rundt om Solen, men hans teori vandt ingen tilslutning blandt datidens lærde.

En betydelig skikkelse blandt 1200-årenes tænkere var den engelske franciskanermunk Roger Bacon (o. 1214-1290). Bestandig gik han ind for at fremhæve erfaringen som den egentlige kilde til viden, og han opfordrede sine samtids til studier af naturvidenskaberne.

Det var ellers en periode i tidsmålingens historie, hvor meget endnu var uklart og unøjagtigt. Bevægelsen af en obelisks skygge, solurets og vandurets visere tillader kun omtrentlige beregninger, og kikkerten blev først opfundet i 1600-årene. Det er ikke mere end godt år siden, at Kopernikus (1473-1543) turde fremsætte den påstand, at det var Solen og ikke Jorden, som var centrum for planetbevægelserne. Hans værk blev skelsættende i verdensbilledets historie. Men der skulle gå yderligere et halvt hundrede år, inden Kepler (1571-1630), Tycho Brahes medhjælper, gav den kopernikanske teori en så overbevisende begrundelse, at det gamle verdensbillede ikke mere kunne opretholdes. Det skal dog tilføjes, at der var enkelte vismænd i middelalderen, som havde en tydelig formodning om, at der måtte være en sammenhæng mellem Jordens årlige rejse omkring Solen, stjernernes rotation og tidsmålingen, men dels kneb det for dem at fremlægge beviserne, og dels skulle der mod til at trænge igennem med helt nye synspunkter. Det kunne Galilei (1564-1642) og Giordano Bruno (1548-1600) tale med om. Den første blev tvunget til at afsværge sine meninger for at redde livet, og Bruno, der var påvirket af Kopernikus og den nye naturvidenskab, faldt i 1592 i inkquisitionens hænder og blev brændt som kætter i Rom 1600.

Hør! var det ikke tidsmålingen i Århus og omegn, der var emnet? Jo, men kig lige på en globus eller et atlas og bliv overbevist om, at Århus og Jylland ikke blot er landfast med det øvrige Europa, men også med Asien og Afrika, når vi ser bort fra floder og kanaler. Læg venligst også mærke til, at en globus og et atlas er inddelt i længde- og breddegrader; men de er kun synlige på papiret. Det er tænkte linjer, som ikke kan ses i virkeligheden. Således går der i hundredvis af usynlige linjer – og ofte usporlige – til gamle kulturer, ikke blot i „den frugtbare halvmåne“, men også til Persien, Indien, Kina og Japan, til Inca-riket i Andes-området, til Maya-folket i Sydamerika og til aztekerne i Mexicos højland, der konstruerede en kompliceret kalender eller solsten, Piedra del sol, som blev fundet ved en udgravning i 1790 og nu er det mexicanske nationalmuseums mest kostba-

Tirsdag

Onsdag

Torsdag

Freddag

Lørdag

re genstand. En kopi af denne solsten kan ses i foredragssa-len på Moesgård, så nogen tilknytning er der altså til Århus.

Vi må heller ikke glemme, at vore forfædre, vikingerne, ikke blot var sørøvere, som næsten alle folkeslag var det på den tid, men vikingerne hjembragte nye ting og tanker, ideer og impulser, ja, en ny civilisation fra de lande, de besøgte: England, Irland, Frankrig, Spanien osv. Professor Macaulay Trevelyan skriver i „History of England” om vi- kingerne: „De var vilde røvere på en tid, da alle var røvere, men de havde det, som de andre ikke havde, en egen glæde ved vovestykker og opdagelser til søs”. Efter at have omtalt nogle af deres bedrifter fortsætter han: „Men førend hundre- de år var gået, kunne man se, at de skandinaviske invasioner mægtigt havde styrket fremskridtets kræfter”. Trevelyan nævner især deres indsats for søfart, navigation og skibsbyg- ning. „Det mod og det sømandsskab, som førte dem ud på sådanne skibe på sådanne farter, har aldrig været overgået i søfartens historie”. Se, nu er vi hjemme igen.

Vikingerens lange rejser tværs over Nordsøen, over Isha- vet, Middelhavet, Atlanterhavet og tilbage igen bragte dem vigtige erfaringer, ny viden og kendskab til fremmede landes kultur og civilisation. Deres tidsbevidsthed fremgår tydeligt af et vers fra Hávamál, hvor det hedder:

„Op skal årle
den, der er ene,
gå for at se til sit.
Morgensøvn
sinker meget.
Rask er halv rigdom”.

Ingen bliver så fortrolige med naturen, havet og himmel- hvælvingen, Solen, Månen og stjernerne som netop søfarer- ne, fiskerne og bønderne, de tre erhverv, som hos vikinger- ne gik op i en højere enhed.

Ingen trykte navigationsbøger eller almanakker stod til deres rådighed (før o. 1450, i Danmark o. 1570), og selv om det havde været tilfældet, ville kun få have kunnet læse dem. I stedet for læste vikingerne og deres efterkommere i flere århundreder naturens egen kalender. Nøje fulgte de Solens årlige gang over himmelhvælvingen. Den vej, Solen tilbage- lagde, og den del af året, som var gået, kunne i hvert fald med lethed iagttages af stjernekyndige, og allerede i vikin- getiden var der lærde længere sydpå, som syslede med astro- nomi og tidsmåling. De erfarede, at Solens bane gik under et bredt bælte af fiksstjerner, som dannede tolv særlige billeder eller tegn, efter hvilket bæltet var inddelt i tolv store felter eller huse. Dette bælte kalder vi dyrekredsen eller zodiak- ken, og det har århundredgammel hævd i den vestlige ver- den. I den astrologiske overtro, som især fremkaldtes og styrkedes af visse ugeblade efter 2. verdenskrig, blev disse

tegn kendt af en læserkreds, som mere interesserer sig for overtro og svindel end for seriøs astronomi.

Navnene på de 12 stjernebilleder:

Áries,
Vædderen.

Táurus,
Tyren.

Gémini,
Tvillingerne.

Cancer.
Krebsen.

Leo.
Løven.

Virgo,
Jomfruen.

Libra,
Vægten.

Scórpíus,
Skorpionen.

Sagittárius.
Skytten.

Capricórnus.
Stenbukken.

Aqvárius.
Vandmanden.

Piscees.
Fiskene.

Vædderen:	21. marts	til	20. april
Tyren:	20. april	til	21. maj
Tvillingerne:	21. maj	til	21. juni
Krebsen:	21. juni	til	23. juli
Løven:	23. juli	til	23. august
Jomfruen:	23. august	til	23. september
Vægten:	23. september	til	23. oktober
Skorpionen:	23. oktober	til	22. november
Skytten:	22. november	til	22. december
Stenbukken:	22. december	til	20. januar
Vandmanden:	20. januar	til	18. februar
Fiskene:	18. februar	til	21. marts

Dagens gang blev fastslået ved Solens hjælp. Man lagde mærke til Solens stilling i synskredsen, eller når den var over visse bakketoppe, høje træer eller andre kendemærker. Man lagde mærke til dyrs og blomsters „adfærd” i døgnets og årets løb. Når hanen galede, fårene brægede eller køerne brølede i stalden, vidste man, hvilke donter der skulle passes, og endnu langt op i indeværende århundrede stod folk på landet op med Solen og gik til sengs ved solnedgang – eller sammen med hønsene, som man sagde.

Således fulgte man årets gang i alle dets omskiftelser og nuancer og indrettede sig derefter. Alle levede med i det

store forløb, som var alles skæbne: fødsel, vækst, blomstring, frugtsætning, visnen, død – lovmæssigt som løvspring og løvfald, som stjernernes gang.

I hele middelalderen nøjedes man med at inddеле den tid, der forløb mellem solens op- og nedgang i 12 dagtimer og mellem ned- og opgangen i 12 nattetimer. Disse såkaldte *temporaltimer* var altså af forskellig længde om dagen og natten. Kun ved jævndøgn, 21. marts og 23. september, var dag- og nattetimer lige lange. Men om sommeren var dagtimerne næsten dobbelt så lange som nattetimerne. Om vinteren var det selvfølgelig omvendt. Dette, at timernes længde varierede med årstiderne, temporaltid, var yderst hensigtsmæssigt i et bonde- og fiskersamfund, hvor stort set alt arbejde foregik i dagslys. Men på de nordlige breddegrader kunne det volde praktisk besvær. Norden er jo de „lyse nætters“ område. De lyse nætter varer i Danmark fra 6. maj til 8. august. For Danmark gælder det, at Solen i tiden fra begyndelsen af maj til begyndelsen af august overhovedet ikke kommer 18° eller mere under horisonten. Grellere er det som bekendt nord for polarkredsen, hvor man har begrebet midnatssol og en lang, mørk vinter.

Det er dog først i 1300-årenes Italien, man kan spore vor moderne døgndeling med 24 lige lange timer hele året rundt, og det har sikkert forbindelse med bedre og bedre mekaniske ure. Grækerne kendte til kunstnerisk udførte mekaniske tidsvisere, drevet af vandkraft, men først i løbet af 1200-årene, eller rettere mellem 1280-1300, træder det loddrevne hjulur (slagur) ind i historien i Norditalien, og i 1300-årene dukker tårnurene op i større antal.

Tidsmålingens historie i Århus og omegn fortaber sig helt ud i det dunkle og uviste. Der er ingen fund eller levninger endelige skriftlige eller mundtlige overleveringer om, hvordan vore formødre og forfædre i oldtid og ældre middelalder i Århus og omegn tog vare på tiden, men det er en kendsgerning, at de gjorde det.

Aros

Århus, eller rettere Aros, nævnes første gang i historien 948 i forbindelse med en omtale af byens designerede bisp, Reginbrand. Når stedet har været bispesæde, må det have haft en vis betydning. Byens ældste navn Aros (af ar og os) betyder simpelt hen åmunding (jf. Trondheims gamle navn Nidaros = Nidelvs munding). Bynavnet er senere af nedertyske skrivere i 1500-årene fortolket og forvansket til Århus, hvilket man ikke burde have fundet sig i. Man ved nu med sikkerhed, at Århus eksisterede i vikingetiden. Både de historiske kilder og arkæologiske fund har bekræftet dette. Som den eneste by i det østlige Jylland, der lå lige ud til det åbne hav, var Århus tidligt bebygget, sandsynligvis siden begyndelsen af 900-årene. Ligesom Danmarks første storby

Hedeby (Slesvig) lå det ældste Århus bag en halvkredsvold med lave huse på begge sider af åens munding, og de seks runesten, der er fundet i og omkring Århus, vidner om, at her boede mennesker, som også mestrede skrivekunsten eller rettere kunsten at riste runer. Som havneby har den utvivlsomt haft forbindelse med de andre nordiske folk, hvis sprog dengang lignede hverandre mere end i dag. Århus lå på vejen fra Hedeby ved Slien til handelsbyen Kaupang ved Oslofjorden. Med Samsø og de øvrige østdanske øer som mellemled var færden til Birka i Sverige heller ikke vanskelig. Århus-vikingerne har sikkert som andre vikinger haft forbindelse med fremmede folkeslag: frisere, saksere, keltere, vendere, romere, skotter, irere osv. Handelen satte folkeslagene i forbindelse med hinanden, og udveen har altid kendetegnet nordboerne mere end andre. Udlængsel og hjemlængsel har altid spillet en stor rolle i nordisk digtning. Søfarten blev grundlaget for megen gensidig kulturel og teknisk påvirkning.

En del af vikingetidens århusianere har levet som håndværkere og handlende, hvad fundene vidner om, f. eks. er der fundet forskellige slags værktøjer, købmandsvægte og -lodder, men adskillige af dem har efter al sandsynlighed levet en stor del af deres tilværelse på havet og har haft *skibet* som deres andet hjem. De har på deres farter til søs ganske givet været bekendt med navigationsinstrumenter som f. eks. solstok, solbræt, pejleskive og solsten. Det fortælles således i Gudmundurs saga, at Olav den Hellige, konge af Norge 1015-30, ved hjælp af sådan en solsten kunne bestemme retningen til solen, selv om den ikke kunne ses direkte. Man mener, at en solsten var af mineralet cordierit, som svagt polariserer sollyset – ligesom et par polariserende solbriller. En pejleskive og en solsten er fundet ved klostret i Unartoq-fjorden i Grønland.

Vidste man blot, hvor solen var, kunne man orientere sig både med hensyn til retning og tid. Solstenen var uundværlig i overskyet vejr, og når der var tåge. Det skal dog bemærkes, at der ikke er fundet solsten ved de udgravninger, der blev foretaget i Århus i 1960'erne.

Blandt de fremmede, som besøgte Århus kort efter vikingetiden (1068), var kanikken og historieskriveren Adam af Bremen. Nogle år forinden var Århus blevet stiftsby, og man var i færd med at bygge den første domkirke, Sct. Nicolaj (scenere Vor Frue), selvfølgelig viet til søfolkenes helgen og skytspatron, Nicolaus af Myra. Hvor der var gejstlighed og kirker, var der også kirkeklokker, sol- og vandure og senere tårnure, for den katolske kirke var intereuropæisk og knyttede forbindelser mellem alle europæiske lande og folk.

I midten af 1000-årene var vikingernes tid forbi. Sydens kultur og kristendommen var med til at mildne sæderne ved at have en anden målsætning og andre idealer end vikingerne. Det blev nu kongen og kirken, der kom til at øve den

største indflydelse på udviklingen – også med henblik på tidsmålingen. Under Svend Estridsen (1047-74) fik den danske kirke sin organisator: 8 bispedømmer og 5-600 sogne. Der blev bygget kirker som aldrig før eller senere, og kirkerne fik klokker. Nu skulle menighederne samles på bestemte dage, søn- og helligdage og til bestemte tidspunkter. Det skabte et behov for tidsmalere og tidsforkyndere, som helst appellerede både til øre og øje.

Kirkens mænd støttede i begyndelsen kongen, fordi de var interesserede i, at der var fred i landet, og at kongen sørgede for gode love, orden og landets værge. Men det skete også, at de to magter tørnede sammen. Vi husker fra historien, hvordan mænd som Jacob Erlandsen og Jens Grand kæmpede mod kongemagten. Fra o. 1060 synes kongemagten at have haft ejendomme i Århus. Det vides således, at kong Hans, som regerede 1481-1513, ofte tog ophold i Århus, hvor han omgikkes med de betydeligste borgere. I 1487 besøgte han f. eks. en århusiansk badstue, hvor han gav en omgang øl bagefter. Netop i kong Hans' tid nævnes den ældste kendte urmager i Århus og Danmark, nemlig i 1491. Han hed *Dithrik Sighermager* og er optegnet i borgerskabsbogen, men meget mere ved vi ikke om ham, hverken hvor han kom fra, hvor gammel han var, da han kom til Århus, eller hvornår han døde. Efter hvad der kan ses, er han ikke død i Århus. Men vi ved med sikkerhed, at han har virket her, og at han er den første danske urmager, der nævnes ved navn.

Efter navnet at dømme må han være kommet fra Nordtyskland eller Holland (Nederlandene). Det ældste danske (nordiske) ord for urmager er sejmager. Det gammeldanske „segher” og det oldnordiske „seigr” betyder „dryppende” eller „langsomt rindende”. Et timeglas hed i middelalderen på tysk „ein Segher” eller „ein Seygher”, der svarer til det danske „sive”, „rinde langsomt”, „synke ved sin egen vægt”. Det var vandets synken i vanduret og sandets langsomme siven fra overglas til underglas, der gav instrumenterne navn, og i denne bevægelse havde man også et synligt billede på den svindende tid. Da så det mekaniske ur blev opfundet og efterhånden kom i brug, overførte man simpelt hen ordets betydning på loddets langsomme synken nedad, idet de første hjulure jo blev drevet af et eller flere lodder (tyngdekraften).

Dithrik el. Diedrich (af Theoderik) er et typisk tysk navn, som under formen Diederik eller Dirk også er udbredt i Holland og det flamske Belgien. Formen Sighermager i stedet for Sejmager tyder på nordtysk eller nederlandsk herkomst.

Vi kan helt udelukke, at Dithrik Sighermager har arbejdet for private eller som selvstændig håndværker med værksted og bod. Det var tidens forhold slet ikke til. Et ur var dengang en sjælden kostbarhed, som almindelige menne-

sker absolut ikke havde råd til. Det kunne endda være svært nok at skaffe midler til mad, husly og klæder af vadmæl. Dithrik må enten have arbejdet for kongen eller kirken. Kong Hans vides ikke at have indkaldt urmagere eller ladet fremstille ure. Hans daglige livsførelse var præget af enkelhed. Han var mere interesseret i at skabe en stærk kongelig dansk flåde til værn mod svenskerne og hansestæderne, der begge kæmpede mod Danmark om magten på Østersøen. Siden blev han stærkt optaget af togtet til Ditmarsken, hvor den af kong Hans lejede tyske hær af landsknægte, anført af junker Schlenz, kom til at lide et forsmædeligt nederlag år 1500 mod de ditmarskiske bønder, der kæmpede for deres hjemstavn og åbnede for sluserne. Kong Hans gav Århus talrige privilegier, og flere af hans „missiver“, dvs. sendebrev, er udstedt i Århus. Hvis han havde ladet fremstille ure, ville en evt. korrespondance derom sikkert være blevet omtalt i det kgl. kancellis breve. Derimod ved vi, at hans dronning, Christine fra Sachsen, ejede et ur 1509, hvilket fremgår af hendes husholdningsregnskaber, men det er næppe blevet fremstillet i Århus.

De første sejermagere var udgået af finsmedenes kreds og var oftest finsmede, der specialiserede sig i jernure. Netop i kong Hans' tid dannedes smedelavet i Århus, nemlig 1493. Dithrik Sighermager må have været medlem af lavet, ja, måske endda stifter af det, men han kan næppe have arbejdet for kong Hans, nok snarere for kirken, men derom senere.

De første to danske konger, der viste mere end almindelig interesse for ure, var Frederik 2. (1559-88), men især Christian 4. (1588-1648), som både sørgede for bestillinger af udenlandske pragtstykker af ure og indvandring af udenlandske håndværkere, bl. a. finsmede, gørtlere, guldsmede, kobbersmede og sejermagere. I slutningen af marts 1560 sendte sejermageren Steffen Brenner (o. 1533 - o. 1603) i København et sejerværk til Frederik 2., som da opholdt sig i Århus. Da kongen måtte betale 50 rdlr. for det, udtrykte han sin misfornøjelse med prisen, idet han for tidligere leverede sejerværker, der var større, kun havde betalt 40 rdlr. Kongen opfordrer sin admiral og statholder på Københavns slot, Mogens Gyldenstjerne (1481-1569) til at „komme overens med Steffen Brenner om en rimelig pris og betale ham“. (Mindre ure er som regel vanskeligere at fremstille end større). Trods denne uoverensstemmelse fik Steffen Brenner sin bestilling som kgl. sejermager den 23. januar 1569.

Når kongerne besøgte Århus, boede de ofte i bispegården over for domkirken, Århusgård, som den blev kaldt, indtil navnet senere overførtes til Havreballegård (nu Marselisborg). Man ved ikke, hvornår Århus blev købstad, men byens ældste kendte privilegium er fra 2. juli 1441, udstedt af kong Kristoffer.

Da var der sket meget ude i Europa og Kina, bl. a. en intens teknologisk aktivitet af en sådan karakter, at en fransk historiker, Jean Gimpel, har kaldt tiden „den første tekniske revolution” og klart fremlagt sine mange dokumentationer for dette i bogen „La révolution industrielle du Moyen Age” (1975). Når det først rigtigt er blevet fremdraget af glemselens mørke nu, skyldes det, som Gimpel hævder, „at teknikkens historie så længe er forblevet et uopdyrket område på grund af de intellektuelles foragt for håndens arbejde og teknikken”. De intellektuelle vil gerne have ure, centralvarme, køleskabe, radio, TV og datamater, men de foragter dem, der har opfundet, udviklet og arbejder med disse indretninger, der gør vor tilværelse nemmere og behageligere. Geniet Leonardo da Vinci er et typisk eksempel. Som ingeniør var han foragtet af sin samtids intellektuelle, der var uvidende om, at mange af de ideer og opfindelser, han beskrev i sine skitsebøger, allerede var omtalt i tekniske afhandlinger, som stammede fra tidligere tider. Det er i øvrigt også kun de færreste, der er klar over det i dag.

Omkring 1090 konstruerede en kineser, Su Songs, sammen med sine medarbejdere et astronomisk ur, som var o. 6 m højt og o. 5 m bredt. Uret var vanddrevet og var det første mekaniske ur i verden, men de kinesiske astronomer havde aflagt løfte til kejseren, at de omhyggeligt ville hemmeligholde resultaterne af deres arbejde. Kina var et lukket land. Men ad mystiske veje må rygten om opfindelsen alligevel være nået til Vesten, for i årene 1348-62 konstruerede italieneren Giovanni Dondi (1318-89), som var professor i medicin, logik og astronomi både ved Padovas og Firences universiteter, et astronomisk ur, drevet af lodder, altså af tyngdekraften. Da alle hans tegninger og beskrivelser var bevaret, kunne horologen H. Alan Lloyd rekonstruere det komplicerede ur i årene 1958-61 på Smithsonian Institutet i Washington D.C. Men Dondis ur er ikke det første mekaniske ur. Man ved ikke, hvor og af hvem det er opfundet, men sandsynligheden taler for, at det må være sket i Norditalien o. 1280-1300. Dante (1265-1321). Italiens største digter, født i Firenze, har i sit værk „La Commedia” (senere kaldet „Den guddommelige Komædie”) omtalt et mekanisk ur i afsnittet „Paradiset” 10. sang, vers 139, og i 24. sang, vers 13:

„Derpå, som når et urværk kalder os i morgentimen, da Guds brud sig rejser at synge elskovssange til sin brudgom, når alle dele griber i hinanden, så „ding-dang” toner med så blide klange, at kærlighed i stemte sjæle svulmer, således så jeg denne høje cirkel bevæge sig, og rørte sig, føjed’ så sødt forenet, som det aldrig kendes undtagen dér, hvor glæden bliver evig”.

„Og ret som hjul i et kunsthærdigt urværk sig drejer, så det første synes roligt for den, der ser det, mens det sidste flyver, således i en dans, der stedse skifted’, de lyste kugler viste

deres rigdom, mens hurtigt eller langsomt de sig drejed'. Fra den, som mig den kosteligste tyktes, så jeg en så livsalig flamme udgå, at ingen overstråled' den i klarhed". (Efter „Den guddommelige Komædie“, oversat af Knud Hee Andersen. Kbhv. 1963).

Opfinderne af både soluret, vanduret, det mekaniske lodur og navnene på dem, der har forbedret dem, er ukendte til o. 1500 og tilhører de mest uudforskede kapitler i historien. „At leffve udi Tiden, oc icke vide Tiden, er som icke at være til“, skrev den danske historiker Arild Huitfeldt (1546-1609), men han gjorde ikke noget ved urets historie i Danmark. Det var naturligvis vor store kulturhistoriker, Troels-Lund (1840-1921), som i sit hovedværk „Dagligt Liv i Norden“ måtte gøre det banebrydende arbejde. Det blev i 1908 fulgt op af århusianeren H. C. Bering Liisberg: „Urmagere og Ure i Danmark“ og andre som f. eks. Christian Waagepetersen, David Yde-Andersen, Helge Søgaard, Hans Stiesdal, Bodil Tornehave og Gunner Rasmussen. Men vi har endnu langt fra en kronometrisk og horologisk litteratur som f. eks. England, Tyskland, Østrig, Schweiz og Sverige, hvor bøger om ure og urmageri har fået en stigende udbredelse de senere år. På samme måde er det med andre opfindelser, som f. eks. tangen, hammeren, saven, pottemagerens skive, væven, persen, løftestangen, skruen, kilen, taljen og de forskellige typer af tandhjul. Ingen ved, hvem der har opfundet dem. De intellektuelle regnede ikke med håndens arbejde og overså, at de befordrede kultur og civilisation.

Klokker og ure i Århus

Med kristendommens komme og de første kirker ændredes mange forhold. Den gamle deling af befolkningen i frie og trælle ophørte. Handel og håndværk blomstrede, hvorved købstæderne fremkom og voksede. Folks sind og levemåde forandredes, omend langsomt. Ansgar lod bygge en trækirke i Hedeby år 850 som den første i Danmark. Ganske vist måtte den lukkes en tid på grund af uroligheder og brydninger, men da den åbnedes igen, gav kongen endog „sit samtykke til, hvad der hidtil tyktes hedningerne en skændsel, at der måtte ophænges en klokke ved kirken“. Klokkerne ringede ikke blot for at kalde til messe, men også ved den tredje (kl. 9) og niende (kl. 15) time for at give indbyggerne besked om tidens gang i tidens løb, klokkeslættet, som jo netop betyder klokkeslaget (og derfor altid bør staves med æ).

De ældste kirkeklokker i Århus er formentlig røvet eller gået til ved de mange ildebrande, der skete i den ældre middelalder. Da Harald Hårderåde hærgede Århus i 1051, plyndrede han Trefoldighedskirken, en trækirke, som menes at være identisk med kong Frodes stavkirke, der rejstes o. 930 og lå på samme sted, hvor der o. 1060 byggedes en ny

kirke af frådsten. Senere anvendtes denne kryptkirke til oplagsplads og brændselsrum. I 1955 blev den genfundet og draget frem af glemslens mørke og genopbygget i årene 1955-57. Den er Nordens ældste hvælvede rum.

Så længe og så langt den katolske kirke strakte sit scepter ud over folkene, var dagens forløb nøje bundet til messernes og tidebønnernes regelmæssige rækkefølge fra årle morgen til sildig kvæld. Tidebønner var en kort gudstjeneste opbygget på bønner, bibelske tekster, salmer og hymner. Efter at pave Sabinianus i 604 e. Kr. i et dekret bestemte, at klosterkirkerne skulle ringe til messe og bøn syv gange i løbet af døgnet (i henhold til Davids 119. salme, vers 164: „Jeg priser dig syv gange daglig for dine retfærdige løvbud“), måtte munke og lægbrødre opøves i tidsmåling og evt. gå i lære i klostre eller på andre lærsteder sydpå. Det vides således, at benediktinermunken Gerbert af Aurillac i Frankrig, som senere blev pave under navnet Sylvester 2. (o. 999-1003), havde studeret teoretisk og praktisk tidsmåling (kronometri) hos de lærde maurere (arabere) i Sevilla, Barcelona, Cordoba og Toledo, hvor kultur og videnskab dengang blomstrede. Det tjener til de islamiske videnskabsmænds ære, at de var så tolerante at lade en kristen munk sidde foran deres katedre. Gerbert studerede også astronomi og matematik hos araberne og tillægges æren for at have konstrueret solure, himmelglobusser og astronomiske instrumenter. Det var ligeledes Gerbert, der indførte arabertalene (1-2-3 osv.) i stedet for de romerske (I, II, III osv.) samt det for al regning og matematik uhyre vigtige 0. Endvidere indførte han abacussen, et regnebræt, som havde været kendt i antikkens verden og som senere afløstes af kuglerammen.

Kultur og teknik bredte sig i ringe fra Rom, Grækenland og Spanien til klostrene rundt om i Europa fra det sydligste Sicilien og Portugal til det nordligste Norge og Sverige. Der er i tidens løb – især efter reformationen – gjort meget for at understrege og overdreve klosterlivets mørke og uheldige sider, såsom munkenes drikfældighed, deres „lediggang“ og „vellevned“, for ikke at sige skørlevned og andre menneskelige svagheder, og det er vel ikke myter alt sammen, men det bør ikke forties, at fra klosterlivet hentede ikke blot kirken, men hele samfundslivet fornyelse og fremskridt. Munke, lægbrødre og nonner har – også uden for det åndelige liv – indlagt sig store fortjenester med hensyn til f. eks. landbrug, havebrug, mølleri, dyrkning af lægeplanter, sygepleje, fattigforsorg, undervisning, kunst, kunsthåndværk, teglbrænding, stenhuggeri o.m.a. I klostrene dyrkedes litteratur og videnskab, antikke håndskrifter blev afskrevet og reddet for efterverdenen fra tilintetgørelse, og her blev de første historiske årbøger skrevet.

Egentlige biblioteker fandtes i middelalderen kun i klostrene, ligesom kirkespillene blev grundlaget for det nuvæ-

rende teater, og den gregorianske sang blev grundlaget for hele den europæiske musikkultur. Fulbert, som var munk og blev biskop i Chartres i Vestfrankrig fra 1006-1028, grundlagde den første af de store katedralskoler i Europa, som også blev model for katedralskolen i Århus, og 1150 oprettedes universitetet i Paris, det første af en lang række europæiske lærde højskoler. Disse universiteter var en direkte forudsætning for træning i systematisk tænkning og forskning og derfor også forudsætning for senere århundreders naturvidenskab og teknik. Middelalderens to frugtbare frembringelser var i det hele taget kirke og universitet.

Kirken holdt liv ikke blot i kristendommens læresætninger, ritualer og respekten for menneskelivet, men også i læse-, skrive- og regnefærdigheden, i respekten for præcise, vedtægtsmæssige tidsinddelinger og instrumenter (ure) til bestemmelse heraf. Den ofte gentagne påstand, at kirken altid har repræsenteret bagstræbet eller reaktionen og kun har varetaget de besiddendes interesser, gælder ikke som helhed. Ofte overlevede de kulturelle fremskridt netop i klostre og præstegårde.

Allerede i den o. 1120 forfattede bog „Usages de l'Ordre de Citeaux” bliver det pålagt sakristanen „at regulere uret således, at det slår og vækker ham før froprædiken” (1. messe). En munk fra klostret i Novgorod i Rusland udarbejdede i 1136 en astronomisk bog, i hvilken det beskrives, hvorledes menneskene måler tiden, og hvori han giver anvisninger på en måne- og solkalender.

Munkene i Roskilde kunne fra 1284 bestemme breddeforskellen mellem Roskilde og Jerusalem med en ganske ubetydelig fejlmargen. Det var en augustiner munk, Paulus Almanus, fra Augsburg, som i 1475 fremstillede ure for sin samtids kardinaler og biskopper. Urene havde fjedertræk, snækker af tarmstreng, spindelgang og slagværk. Munken Aurelius à San Daniele (1728-82), som var lærer i matematik, fremstillede et astronomisk kunstur og flere andre komplicerede ure til universitetet i Innsbruck. Den første tegning af et astronomisk ur finder vi i et illumineret engelsk håndskrift fra 1300-årene. Her ses opfinderen Richard af Wallingford (o. 1292-1336), abbed i Sct. Albans, pegende på et ur. Det er beskrevet i et latinsk manuskript fra 1355. Richard fik også uret konstrueret. Et astronomisk ur fremstilledes i cistercienserklostret i Chiaravalle, o. 5 km fra Milano, på Leonardo da Vincis' tid. Men også i Norden syslede munkene med tidsmålere. I den i Vadstena kloster i Sverige førte „Diarum Vadzstenense” fra tiden 1344-1545 antydes flere gange, at der fandtes ure i klostret. Et af disse siges at være konstrueret i den første halvdel af 1400-årene af munken Andreas Jacobi.

Århus

I Århus har der været to klostre: et dominikaner- eller sortebrødre kloster, indviet til Sct. Nicolaj og Vor Fruc. Det blev stiftet o. 1227, men omtales først 1246. Det andet var et karmeliterkloster (også kaldet Mariebrødre), som fik pave- lig bekræftelse den 3. september 1482, da paven tillader, at der må opføres et hus med dormitorium (sovesal), refektorium (spisesal), klostergård, kirkegård, have, urtegård, klokker, klokketårn og de nødvendige officiner (værksteder). Klostret lå på Brobjerg, mellem Christiansgade og Frederiksgade, hvor man fandt granitkvadre, murrester, kranier og skeletdele ved en udgravning i 1922 og senere.

En Århus-præst ved navn Salomon var under et ophold i Italien blevet grebet af de nye idealer, som Frans af Assisi og spanieren Domingo havde forkyndt, og indtrådte i dominikanerordenen. Deres ordensdragt var hvid med en sort uldkappe. Deres hovedopgaver var at drive videnskabelige studier, øve sjælesorg og drive bymission. I klostret fandtes både præstemunke og lægbrødre. De fik overladt den gamle bispekirke som klosterkirke, men allerede i 1530 gik klostret i opløsning og overgik til kronen.

Karmeliternes navn er afledt af Karmels bjerg i Det hellige Land, hvor det første af ordenens klostre lå. Deres ordensdragt var gråbrun under en hvid kappe. Poul Helgesen (o. 1485-1535), en af datidens dygtige teologer og humanister, måtte nogle år før reformationen flygte fra hovedstaden til Århus, hvor han opholdt sig på karmeliterklostret, idet han var ordenens danske overhoved. Men ellers vides ikke meget om klostrene i Århus. Det skyldes dels, at det var i overensstemmelse med klostertanken i almindelighed, at man helst ville leve livet inden for murene i stille, men frugtbar afsondrethed fra verden udenfor, og dels at reformatorerne ofte med hård hånd og liden sans for gammel kultur slettede de „papistiske“ levninger og helst ville være „in“ ved at fornægte det, der nu blev anset for at være udlevet. Det er altid lettere at nedbryde noget gammelt end at opbygge noget nyt.

Munkene blev forjaget, og uden pietet eller skånsomhed ødelagde den nye tids mænd, fulgt af ballademagere, meget, der sikkert burde være skånet. I 1531 stod klostret tomt.

At tidsmålingen har spillet en stor rolle i begge klostre, er hævet over al tvivl. Det var sakristanens pligt at være klokker. Han havde ansvaret for dagens timeplan og for at munke og lægbrødre passede de syv tidebønner: Laudes (ved det første daggry), prim (den første time, kl. 6), terts (den tredje, kl. 9), sekst (den sjette, kl. 12), non (den niende, kl. 3), vesper (aften, kl. 6) og completorium (lige før sengetid, kl. 9).

Også i Århus domkirke holdtes der syv daglige tidebønner. Fra 1519 var det kantoren (tidl. rektor for katedralsko-

len) *Morten Børup*, der ledede dem og udgav „*Breviarum Arhusiense*“, et ritual, der gjaldt for domkirkens tidebønner.

Men med reformationen forstummede også tidebønnerne her. Det var – som bekendt – en augustiner munk, broder Martin, som startede reformationen i Wittenberg 1517, og det var en augustiner munk, Gregor Johann Mendel (1822-84), som grundlagde den moderne arvelighedsforskning, så også efter reformationen arbejdedes der med forskning i de katolske klostre.

Navnene på tidebønnerne var, med undtagelse af den sidste, hentet fra romernes tidsinddeling, der nogenlunde svarede til den inddeling, man kender fra Det nye Testamente, hvor dagen inddeles i 12 timer fra solopgang til solnedgang, således at den tredje time svarer til kl. 9 osv. Natten inddeltes i fire nattevagter, hver på tre timer, altså kl. 18-21: aften, kl. 21-24: midnat, kl. 0-3: hanegal og kl. 3-6: daggry.

Romerne inddelte, som tidligere nævnt, døgnet i temporal timer til o. år 1300. Time hedder i flertal på latin „horæ“, i ental „hora“, der svarer til det italienske „ora“, det franske „heure“, det engelske „hour“ og det tyske „Uhr“. Deraf har vi fået „ur“ på dansk, men ikke i den oprindelige betydning „time“, men kun i betydningen „tidsmåler“. Det samme gælder for de andre nordiske sprog. Men mens tyskerne f. eks. siger „um zwei Uhr“ og „es schlägt zwei Uhr“, siger vi „klokken to“ og „klokken slår to“. Den oprindelige betydning af ordet klokke har vi i ord som ringeklokke, kirkeklokke eller dørklokke. At ordet også bruges til vor tidsmåler (uret), har en simpel forklaring. De første mekaniske ure, som omtales, blev trukket af lodder og havde ingen visere. Tidens gang – klokkeslættet – angaves med slag på en klokke, altså hørligt, men ikke synligt. Navnet blev dog bevaret, også efter at urene fik viser(e). Så når vi siger: „Hvad er klokken?“, er meningen faktisk: „hvilken tid på dagen er det? Hvad er klokken slået?“. Og det er jo ikke altid, at den slår. På jysk spiller det imidlertid ingen rolle, idet man i hele Jylland fra Skagen til Angel kalder ethvert ur „en klok“, når man ser bort fra købstæderne, hvor man taler „fint“. Det jyske ord „klok“ har det, filologerne kalder apokope, dvs. at det udlydende tryksvage -e i to- og flerstavellesord bortfalder. Ægte jyder siger ikke Bramminge og Jellinge, men Bramming og Jelling, og ikke Trige og Skivholme, men Trig' og Skivholm', hvis man da ellers taler vadmelsjysk.

Lad det blive kraftigt understreget, inden vi går videre: Vi ved intet konkret om tidsmålingen i de to klostre i Århus, men ud fra, hvad vi ved om dagliglivet i andre danske og svenske klostre på samme tid, tør vi slutte, at der må have været tidsmålere også i de århusianske klostre, der jo stod i forbindelse med ordensbrødrene i andre europæiske kirkelige institutioner. 1120 nævnes således i cistercienserordenens regler vækkeure flere gange, dog uden at forklare, hvordan

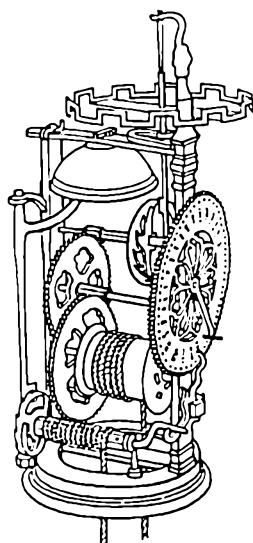

Fig. 21
Vækkeur fra et kloster

de var indrettet. Det kan have været et vandur med vækkerindretning, men det kan også have været et olieur. Når vægen blev tændt og lyste, kunne man aflæse tidens forløb på brændstofbeholderen. Man havde også kærter af tælle eller voks, i hvilke der var indstøbt små metalkugler med samme afstand. Efterhånden som lyset brændte ned, faldt kuglerne på en plade og angav klokkeslættet. Endelig kunne det godt være mekaniske alarmure, eftersom det mekaniske ur var almindeligt på klostre fra og med 1300-årene.

Om dagen, når solen var på himmelen, kunne man aflæse tiden på soluret. Når der var overskyet eller tåge, kunne man benytte sanduret eller timeglasset. Klokkelagene blev frembragt af den munk eller lægbror, der stod vagt ved timeglasset og vendte det i rette tid, samtidig med at han holdt nøje regnskab med de hele og halve timer. Hvor mekaniske ure manglede, har man eksempler på, at lægbrødrene om natten skiftedes til at gå vagt ved sanduret, eller de holdt øje med stjernernes vandring på himlen, for, når en bestemt stjerne stod over et eller andet bekendt mærke i omegnen, at vække munkene til deres natlige andagt. Munkens tavse vagt i den stille, mørke nat, deres spejden efter Morgenstjernen, Venus, og glæde, når den klar og skær steg frem af det dunkle, har sat sig spor i den kristne salmedigtning.

Klokker

Kirkeklokker omtales første gang af Gregor af Tours, der døde 594, og forekommer i frankiske og tyske klostre i 600- og 700-årene. De første kirkeklokker var ikke støbt, men smedet. Vore ældste bevarede kirkeklokker i Danmark er fra 1100-årene: Smøllerup kirkes, øst for Skive, og Roskilde domkirkes Margrethe-klokke. Den første er nu på Nationalmuseet. Af Århus domkirkes klokker er tre fra middelalderen. Vor Frue kirke havde en klokke, støbt 1594 i København, men den blev i 1881 omstøbt af jernstøber Søren Frich, Århus, og senere afgivet til filialkirken i Ry. De andre klokker er af nyere dato.

Kirkeklokkernes funktion var i den ældre middelalder dels at skræmme „trolde og andre onde ånder“ bort, dels at værne kirken mod lynild og uvejr, men selvfølgelig først og fremmest for at varsle og sammenkalde folk til gudstjeneste. „Som hønen klukker mindelig, så kirkeklokken ringer: O, kommer, små, nu brat til mig! Se, hvor jeg breder vinger..“. Men den havde også den rent praktiske opgave at angive solens op- og nedgang, ringe ved vielse og begravelser, varsle folk ved ildebrande, eller når en fjendehær nærmede sig. Klokkerne har lydt ved glæde og sorg, ved højtider og i skæbnestunder. Kom der ufred til landet, kaldte klokkerne det våbenføre mandskab under fanerne, og i lyse feststunder har klokkernes kimen symboliseret menneskenes glæde og

taknemmelighed, f. eks. da Danmark befriedes den 5. maj 1945.

En kirkeklokke støbes af malm, der i almindelighed er en legering af 80 % kobber og 20 % tin. Bøjlerne til klockens ophængning kaldes kronen, og klockernes tykkelse kaldes ribben. Formlen for ribben er klokkestøberens store hemmelighed, som kun gives videre mundtligt fra far til søn. Men selv de mest solide klokker kan komme til at lide af metaltræthed. Således „sprak” (som det hed) en klokke i Århus domkirkes tårn, da der blev ringet landesorg en hel måned efter kong Christian 6.s død den 6. august 1746. Den måtte slås helt i stykker og omstøbes i katedralskolens gård.

Domkirken

Århus domkirke, som er viet til Sct. Clemens (som var pave 92-101 e. Kr.), har et anker som symbol. Den blev grundlagt 1201 af adelsmanden Peder Vognsen (el. Vagnsen). Han var af Skjalm Hvides mægtige slægt og havde overtaget bispestolen i 1191. Domkirkens bygningshistorie er lang og indviklet, og kirkens historie vil kun blive berørt i hovedtræk. Sct. Clemens-kirken afløste altså Sct. Nicolaus som domkirke. Omkring 1330 brændte den nye domkirke. Den lå længe hen som ruin, indtil biskop Jens Iversen Lange (1448-82) genopbyggede den i gotisk stil på den gamle romanske grundmur. Jens Iversen Lange var en initiativrig og rundhåndet biskop, som sammen med rektor Morten Børup (o. 1445-1526) kom til at betyde meget for Århus, der nu virkelig var blevet et kirkeligt centrum.

Jens Iversen Lange begyndte genopbygningen fra vest med det 93 m høje tårn. I stedet for de egentlig to planlagte tårne (som i Roskilde og Lund) blev der indrettet et kapel på hver side af tårnet. Kirkens indvendige højde blev 22,5 m. Ifølge en kalkmalet indskrift skal korets hvælv stamme fra 1467-71. Samtidig udvidedes kirken mod øst med to nye kraftige gotiske piller, således at den i dag er lige så lang i indvendigt mål som tårnet er højt og dermed Danmarks længste kirke. Kun Grundtvigskirken på Bispebjerg, Ribe og Roskilde domkirker er større i samlet areal.

Jens Iversen Lange lod i de store skråt stillede skjoldblændinger på hver side af glamhullerne mure sit eget våben: tre roser og Sct. Clemens' attribut, et anker. Lange-slægtens tre roser ses også på Bernt Notkes portræt af Jens Iversen på højaltertavlen fra 1479, Danmarks ældste portrætmaleri. Ombygningen af domkirken regnes med at være afsluttet o. 1487.

Når nu domkirken havde fået et tårn med klokker, kunne man også med nogen rimelig grund forestille sig, at kirken har fået et tårnur ligesom domkirkerne i Lund, Slesvig og Ribe. Sidstnævnte kirke skal have fået sit i 1401. I hvert fald er det tydeligt dokumenteret, at det var til stede i 1429, og i

løbet af 1400-årene havde næsten alle domkirker og større kirker i vore sydlige nabolande fået deres „sejerværker”. Det ældste astronomiske ur i Norden er det berømte „hologium mirabile Lundense” i Lunds domkirke, der skønnes at være fra o. 1380-1400, da Skåne var en dansk provins og Lund et dansk ærkebispesæde. Det nævnes første gang i et skrift fra 1442 og beskrives indgående 1587 af sognepræsten Mogens Madsen for Frederik 2.s historieskriver Anders Sørensen Vedel. Storkyrkan i Stockholm fik et tårnur 1471.

Hvis det er korrekt, at den store ombygning af Århus domkirke afsluttedes o. 1487, kan Dithrik Sighermagers tilstedeværelse i 1491 udmærket passes ind i tidsskemaet. Han havde lov til at opholde sig nogle år i en by, inden han søgte borgerskab. Det var ikke ualmindeligt, at man først sonderede terrænet. Jeg understreger atter, at man ikke har arkivalske beviser for, at Dithrik Sighermager arbejdede for domkirken. Det vil sandsynligvis heller ikke kunne opspores, hvordan det første sejerværk så ud, og om fremstilleren havde sat sit navn eller sine initialer på urets jernramme, for uret ødelagdes og skrottedes efter den store tårnbrand i 1642 som følge af et lynnedslag, og genopbygningen forsinkedes af svenskernes ankomst i januar 1644.

Et nyt spir på tårnet opsattes først i 1662, og det styrtede ned under en stærk storm i januar 1737. I det hele taget blev der foretaget mange ændringer med tårnet, men ikke altid til det bedre. Det er en kendt sag, at man efter reformationen nedbrød adskillige kirker, især i stiftsbyerne, og den protestantiske kirke havde sjældent råd til andet end den nødtørftige vedligeholdelse. Tidens holdning afspejles utvivlsomt i en udtalelse af Christian 3.s foretrukne bygmester, Morten Bussert. Da han i 1500-årenes midte forestod opførelsen af et tårnspar til Århus domkirke, skrev han, at dersom der manglede bly til tækningen, kunne man vel lade nedbryde endnu en landsbykirke eller to.

Krigene i 1600-årene og tabet af Skåne, Halland og Blekinge medførte nedgang og stor fattigdom, især på den jyske halvø. Navnlig var krigene mod Karl 10. Gustav af frygtelig virkning, og vore såkaldte forbundsfæller, brandenburgerne og polakkerne hærgede og plyndrede det, svenskerne havde levnet.

Men allerede i 1647-48 fremstillede Søren Smed (bsk. i Århus 4.4. 1605) et sejerværk, og hertil leverede kirkens murer et lod til gangværket. Snedker Willum fremstillede en ny solskive med kobberviser, som anbragtes på tårnets facade ud mod Store Torv. Skiven blev malet af Frederik, og kirkens kannik og tutor, Svend Hansen Arboe, lod over urskiven opsætte en krone. Solskiven brugtes til at stille tårnuret efter. Man havde faktisk ikke noget, der var bedre. Det var klokkerens pligt at justere tårnuret, og det betød naturligvis, at man i Århus havde lokal soltid, dvs. 9 minutter og 28 sekunder efter Københavns soltid, idet København

jo ligger 2°21'58" længere mod øst. I praksis regnede man dog med en tidsforskel på 10 minutter. Fra 1784-1894 regnede man i Danmark med middelsoltid, derefter gik vi over til mellemeuropæisk tid, også kaldet dansk normaltid. Togkøreplanernes klokkeslæt anførtes dog efter københavnsk tid til 1894.

I oplysningstiden i den sidste del af 1700-årene og begyndelsen af 1800-årene forsøgte en række europæiske personligheder, som f. eks. Ludvig Holberg, ud fra en fornuftbetonet idealisme at forny kulturen på grundlag af den menneskelige erkendelse og løsgøre menneskene fra den hidtil herskende religiøse dogmetro. Man bekæmpede alt, hvad der stred mod fornuften, og man betragtede Jesus blot som et ædelt menneske og en stor morallærer. På mange prædikestole hørtes intet evangelium og meget lidt om kristendommens grundsandheder, men megen nyttig belæring om vaccination, bedre hygiejne, kartoffelavl, bedre gødskning o.m.a. Livet døde efterhånden ud i kirken. Kun former, en død bekendelse og en vanemæssig opfyldelse af de kirkelige skikke blev tilbage. I takt med den stigende verdsliggørelse aftog den kirkelige interesse, og kirker og kirkegårde forfaldt – også i Århus amt, f. eks. var det i Skovby forbundet med fare for liv og lemmer at nærme sig kirkeklokken. Tårnure i Sjelle, Framlev og Saksild forsømt, rustede og forfaldt til ubrugelighed. For slet ikke at tale om et tilfælde i Lading, hvor kirkens værge modtog et forskud på sin årlige løn, men „drak sig derpå ihjel“.

Endnu i 1807 holdt man auktion over middelalderligt inventar i Roskilde domkirke. Men så var man også nået bunden. Dette førte til, at man oprettede Nationalmuseet samme år. Siden, nemlig i 1962, er der kommet cirkulære fra kirkeministeriet, ifølge hvilket et kirkeur ikke må fornyes, flyttes eller fjernes uden ministeriets tilladelse, og hvis en kirke har et tårnur, skal det holdes i god gang og behørigt vedligeholdes. På samme måde er der på andre områder bestemmelser om fredning og planlægning i den kirkelige lovgivning.

Vi vender tilbage til Århus domkirkes tårnur, forfærdiget af Søren Smed i 1647-48. Det blev – efter hvad man kan skønne – vedligeholdt. Fra kirkens regnskaber ses, at Rasmus Blokdrejer i 1653 satte en lodtrisse og nye blylodder på. Michel Sejermager fra Aalborg foretog en reparation i regnskabsåret 1652-53. 1664-65 foretoges en istandsættelse i forbindelse med, at det store lod var faldet ned, og i 1682-83 berettes, at sejmageren Ottke Olufssøn får 9 rdlr. for et urohjul og en ny urostang.

Finsmed Thomas Justesen reparerede et hjul i 1678-79, og Laurits Madsen (Wendelboe) havde en istandsættelse 1699, Offue Anderssøn i 1704. En temmelig gennemgribende forandring af tårnuret fandt sted i 1717. Sandsynligvis fik uret da et pendul i stedet for uro, idet hollænderen Chr. Huyghens

(1629-95) i 1656 havde opfundet pendulet til urbrug. Denne ændring foretoges af Laurits Madsen (Wendelboe). Han skulle føre tilsyn med uret de fire næste år.

Hvor længe Søren Smeds tårnur holdt, vides ikke, men da domkirken i 1801 fik et nyt ur, afløste det et repetérslagur og -værk med én skive på vestre side ud mod Store Torv. Uret havde en timeviser, og skiven var af eg, men var i 1740 blevet beklædt med kobber. Det fremgår af kirkens regnskaber, at sejermager Jacob Darmstädter i hvert fald fra 1735-44 passede og vedligeholdt uret. Fra tårnurværket gik en fjedertransmission ned til urværket inde i kirken (som vil blive omtalt senere) ved orglet, så begge ure samtidig slog kvarter- og fuldslag. Dette ur kostede 216 rdlr. Uret skulle trækkes op ca. hver 12. eller 14. time af klokkeren.

Fjedertransmissionen blev fjernet, mens Hector Fr. Janson (1737-1805) var biskop, fordi det med sine stærke slag distraherede kirkegængerne under gudstjenesten. Det indre urværk blev i 1717 repareret på bekostning af forpagter Skaarup på Marselisborg. Foruden Jacob Darmstädter optræder som reparatører af urene i Århus domkirke Gottfried Priel, Andreas Weng og Johannes Jensen Wendelboe. Det gamle ur har nok været opslidt, da landsbysmeden og urmageren Jens Christensen, Sahl i Houlbjerg herred, senere Gullev ved Bjerringbro, fik det overladt, da han i 1801 skulle konstruere dets afløser. Jens Christensen var uddannet som smed og havde som dreng og ung selv lært sig urmageriet. Hans snille og fingernemhed blev snart kendt og havde til følge, at kammerråd Ferslev på Friisholt i Sahl sogn bestilte et gårdur hos ham, som Christensen leverede i 1790. Det følgende år blev der udskrevet licitation på et nyt tårnur til Budolfi kirke i Aalborg, og på kammerråd Ferslevs opfordring sendte bysmeden i Sahl et tilbud. Han fik arbejdet og skilte sig så fint fra det, at han også fik tilbud om at levere et til domkirken i Århus. Det kostede 700 rdlr. På grund af arbejde i tårn og spir kunne urarbejdet ikke sættes i gang samme år.

Mens det gamle ur skulle trækkes op hvert halve døgn og højst kunne gå 13 timer, skulle Jens Christensens ur kun trækkes op hvert fjerde døgn. Der var urskiver med „jenpegere“ (timevisere) på de tre sider, vest, syd og nord. Skiverne var kvadratiske, lavet af egeplanker med forgyldte tal på blå bund.

I 1896 fik urmageren, der passede tårnurets optrækning og pasning, 140 kr. pr. år. Han, der passede Vor Frue kirkes tårnur, fik 150 kr.

Jens Christensens ur virkede til 1906 og er nu anbragt i rummet under klokkestokværket, hvortil der er adgang ad søndre spindeltrappe, 130 trin.

I sine sidste år var værket så slidt, at det var en stadig kilde til ærgrelse og forvirring, og tidens forøgede tempo og tidsbevidsthed havde medført, at menighedsrådet gerne ville

have et ur med to visere: time- og minutvisere. Storkøbmanden Hans Broge (1822-1908) skænkede i 1905 midler til et nyt tårnur og moderne urskiver. Projektet blev overdraget til tårnurfabrikant Julius Bertram-Larsen (1854-1935), København. For at fordele den store belastning blev konstruktionen fordelt på 3 stativer, det ene til gangværket og de to andre til kvarter- og fuldslagsværk. Så var det også muligt at få snore, hammertræk og viserakslerne ført op igennem etagerne på de mest hensigtsmæssige steder. Værkerne blev anbragt 6 stokværk lavere i tårnet end urskiverne, for at pendulsvingningerne ikke skulle forulempes af tårnets svingninger. De tre værker opbyggedes på ensartede støbejernsrammer $1,46 \times 0,73$ m. Urskiverne var 3,15 m i diam. Hver skive vejede ca. 1 ton og bestod af et jernstel udstyret med kobberforsiringer og bronzetal. I åbningerne mellem tallene og stellet inden for talkredsen var anbragt opalglas. Indenfor var anbragt elektriske lamper til belysning af skiverne. Hver af de lange visere var 1,30 m lange, og de korte var 58 cm lange og udført af kobber.

Da Bertram-Larsens tårnur var færdigt i 1907, var det landets største og bedste ur. Foruden Jul. Bertram-Larsen, som ledede entreprisen, medvirkede glarmester Dines, murermester J. Chr. Jensen, malermester Kruse, tømrermester Arnoff Thomsen, kobbersmed A. Wilson og elektrikerfirmaet Bruun & Sørensen, alle Århus. Bertram-Larsen fik for sit arbejde 9485. kr. Med ophejsning, installation m.m. kom hele entreprisen op på 12.500 kr.

I 1928 forbandt Jul. Bertram-Larsen værket med orgelskivens visere. Orgeluret i domkirken er anbragt midt over det af Lambert Carstens i 1730 byggede orgel og har en træramme uden om skiven, skåret af billedskærer Ulrich Mathiesen & Søn, fuldført 1736. Viserne på orgeluret havde siden 1908 været drevet af et særligt lille urværk, men efter orglets ombygning i disse år var der nu ikke længere plads til det. Værket drev også fra 1929-58 viseren på den sengotiske urskive, der senere vil blive omtalt.

Det nuværende tårnur

Selv om Jul. Bertram-Larsen var kendt for kvalitetsarbejde, er der intet menneskeligt, der er fuldkomment. Allerede i 1913 klagedes der i den århusianske presse over, at domkirkens ur, efter at det var blevet repareret, ikke går præcist, og at det ikke er behageligt for folk, der skal på arbejde i rette tid, eller som skal med jernbane eller skib. Uret blev justeret og gik så upåklageligt til 1930, men så måtte der en grundig reparation til, inden uret atter kunne optage sin virksomhed den 20. december 1931.

I 1958, efter et halvt hundrede års pasning af tiden, måtte Bertram-Larsens ur afløses af det nuværende, et elektrisk pendulreguleret hovedur, der er anbragt i domkirkens præ-

steværelse, og som styrer tre biurværker. Det nyeste ur er fabrikeret af firmaet Siemens & Halske, Berlin. Biurværkerne driver viserne på tårnets udvendige skiver, orgeluret og den sengotiske urskive over døren til landmodesalen samt et mindre ur på prædikestolen, der har afløst et gammelt timeglas. Hoveduret styrer kvarter- og fuldtimeslagsmaskinerne samt de elektriske klokkeringsmotorer.

Urskiven inde i domkirken

Den sidste katolske biskop i Århus hed Ove Bille og virkede 1520-36. Bille var en ypperlig administrator, jurist af fag og blev først præste- og bispeviet efter udnævnelsen. Han vedblev med at være katolik til sin død 1555 og blev ikke arresteret sammen med de andre katolske biskoper i august 1536 på grund af den anseelse, han nød i alle kredse. Det skete først senere, men han blev ret hurtigt frigivet igen.

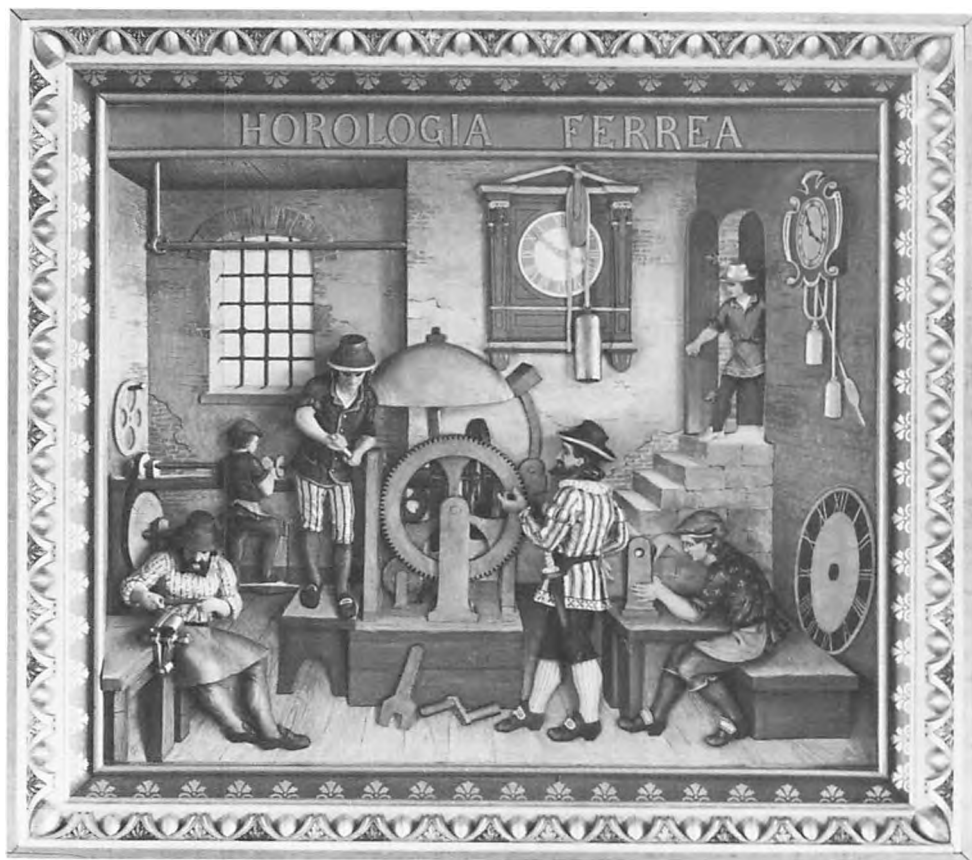

Fig. 23
Urmagerværksted fra o. 1620. Detalje fra loftet i riddersalen på Frederiksborg. Foto: A. Brandt, Frederiksborgmuseet.

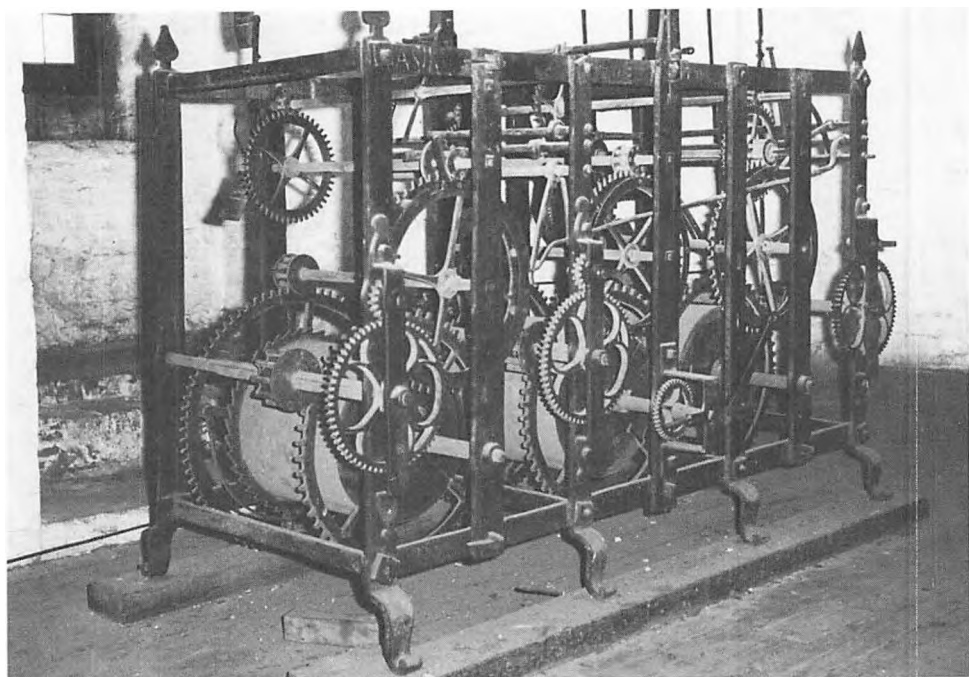

Fig. 24
Jens Christensens ur i Århus domkirke. Foto: Hans Sticsdal, Nationalmuseet.

Sit værdifulde bibliotek forærede han til Århus. Bille var ret velhavende, men også gavmild, og man mener, at det er Ove Bille, der har foræret domkirken den anselige sengotiske urskive, der hænger over indgangen til landemodesalen, selv om den formodes at være fremstillet allerede o. 1500. Urskiven er nemlig bemalet midt forneden med Ove Billes mødrene og fædrene slægters våben: et skjold med en skaktavle i røde og hvide felter for fædreneslægten og en syvoddet, gul stjerne i blå for mødreneslægten, Gyldenstjerne. Som tegn på, at urtavlen er en gejstlig gave, ser man i hjørnevinklerne symbolerne for de fire evangelister: Matthæus (et menneske (ikke en engel) med vinger), Johannes (en ørn, der skuer mod det himmelske lys), Marcus (en løve) og Lukas (en okse). Urskiven har en „stiv” timeviser fra 1908, der er en kopi af den tidligere viser. Selve tavlen er bemalet med et stiliseret solansigt med stråler. Urtavlen er inddelt i to gange tolv timer med minuskler. Den kvadratiske ramme om skiven består af fire sider à 2,15 m. Hele uret er samlet af ni egebrædder, hvori skivens tal og ornamenter i relief er skåret i plankerne. Urtavlen havde oprindeligt sin plads højt oppe i midskibets vestgavl.

En lignende urtavle, men stærkt medtaget, fandtes tidligere i Udby kirke, Rougsø herred, men ellers er der i det nutidige Danmark kun en tilsvarende i Roskilde domkirke, hvor den stiliserede sol er af messing og omgivet af forgyldte

stråler på blå bund og derom en sort koncentrisk ring med 24 gyldne minuskeltal. Urtavlen i Roskilde er anbragt under figurerne Sct. Jørgen og dragen og Kirsten Kimer og Per Døver. På tidligere dansk område, nemlig i domkirken i Slesvig, findes også en kvadratisk urtavle af brædder med romerske cifre. I centrum er der en løvemaske – solen med strålekrans omkring og i hjørnerne de fire evangelistsymboler ligesom i Århus. Denne urtavle menes at være en gave fra biskop Godskalk, der var bisp 1507-41. Endelig er der i lektoriet i Katharinenheerd kirke i Ejdersted, Sydslesvig, en kvadratisk cifferskive med verdslige ornamenten i hjørnerne. Denne urtavle er fra 1617.

Urtavlen i Århus domkirke har i tidens løb lidt en del overlast og er derfor undergået forskellige ændringer. Sidst istandsattes den 1908 af figurmaler Egil Rothe under tilsyn af Nationalmuseets 2. afdeling og kgl. bygningsinspektør, arkitekt Hack Kampmann.

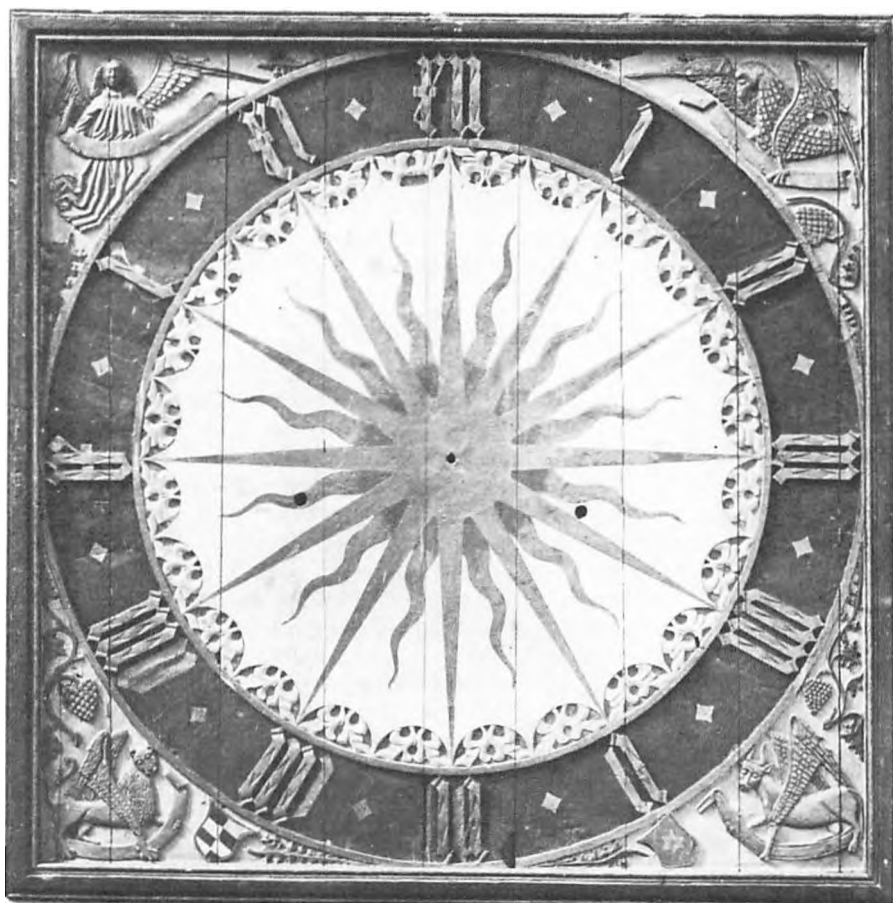

Fig. 25
Urtavlen i Århus domkirke inden restaureringen i 1908. Foto: Egil Rothe, Nationalmuseet.

Timeglas

Før lommeure blev almindelige, var det skik, at præsterne havde et timeglas på prædikestolen. Det rindende sand eller pulveret af fint knuste æggeskaller kunne måle hele, halve eller kvarte timer, og prædikanterne kunne så agte på, at de ikke trættede deres menighed urimeligt. I Christian 5.s Danske Lov hed det: „De skulle ej gjøre deris prædikener alt for vidtløftige, og ej dem over een time forlænge, den gemeene mand til kiedsommelighed og dismindre opbyggelse, som alt for meget på een gang ikke fatte og beholde kand”.

I domkirken havde man i hvert fald et timeglas endnu i 1741. Det var et træstativ med fire glas til hel, trekvart, halv og kvart time. Stativet var smykket med roser og blade. Vi ved det, fordi dette år blev det opforyldt af Knud Bruun. Timeglasset befinder sig nu på urmuseet i Den gamle By.

I 1780 reparerede Jens Bagge et helt og et halvt timeglas, der brugtes i tårnet, antagelig af tårnvægteren.

I sin komedie „Maskeraden” lader Ludvig Holberg (1684-1754) sit talerør sige: „Ej Herre, urværker og solskiver retter sig jo efter solen. Vil nu Herren forsøge at stille solen tilbage på 10 eller 9, se, om uret ikke straks skal avancere tilbage?”. Langt ind i 1700-årene brugte man nemlig timeglas eller solure til at stille mekaniske ure efter, når de var gået i stå eller havde tabt for meget. Det forudsatte naturligvis, at solen skinnede, og at soluret var korrekt konstrueret. Timeglasset var mere pålideligt, forudsat at man huskede at vende det.

Sct. Eligius

På domkirkens søndre koromgangs østvæg ser vi på et kalkmaleri fra o. 1500 smedenes, guldsmedenes og senere urmagernes helgen og skytspatron Sct. Eligius, også kaldet Løye. Legenden tillægger ham den vidunderlige evne at kunne tage benet af en hest, når den skulle skos, uden at skade den og efter skoningen sætte benet på igen, som om intet var hændt. Lad legende være legende. På det primitive maleri ser vi et realistisk billede af smedjen med spiltov og sparkebomme, og smedens værktøj hænger på væggen: tænger, hammer og rasp. I Højby kirke ved Nykøbing S. findes der også et kalkmaleri med Sct. Eligius i færd med at sko en hest. Eligius skal være født i provinsen Limousin i Frankrig o. 590 og blev uddannet til guldsmed og møntmester. Senere blev han bisp i Noyon. Han blev særlig dyrket i Nordfrankrig og Flanderen, men også æret i Tyskland og Italien. Eligius døde 660.

Hans attribut var en ambolt eller hestehov. Når vi nævner ham her, skyldes det, at der på den tid, kalkmaleriet blev malet, fandtes et smedelav i Århus, stiftet 1493, og det er da ikke utænkeligt, at lavet har bekostet maleriet af dets helgen.

Smeden var urmageriets far, håndværkeren over alle. Han arbejdede både i metal, sten og træ. Det var en kunst, han mestrede. Endnu hedder en urmager på islandsk „ursmidur“.

Caspar Fincke

Inden vi går ud af domkirken, bør vi kigge på noget af den fornemste smedekunst, der er lavet i Danmark, nemlig smedejernsdøren med bueslaget over, foran domkirkens kor. Den er fremstillet af kgl. smedemester og sejmager Caspar Fincke, født o. 1590 i Schatzlar, Riesengebirge, Böhmen, død 1655 i Helsingør. Han var indkaldt af Christian 4., blev optaget i smedelavet i Helsingør 1612 og har arbejdet bl. a. på Frederiksborg slot, i Roskilde domkirke, Odense, Nyborg og altså i Århus domkirke. Portalen til rigsråd Jørgen Skeels epitafium er lukket med et smedejernsgitter af Fincke (1634), døren til stiftsbefalingsmand Laurits Lindenows gravkapel (1637) og til lensmand Laurits Ebbesens (1639) også. Caspar Finckes signatur: korslagt hammer og nøgle, kan findes på disse døre og gitre. Han kunne også få tid til at virke som sejmager. Fincke færdiggjorde således sejrværket i Sct. Olai kirke i Helsingør – fra 1961 Helsingør domkirke.

Nord for alteret i højkoret hviler domkirkens grundlægger, Peder Vognsen el. Vagnsen. I det murede gravrum fandtes en blyplade af kronologisk interesse, idet den stadfæster bispens dødsdag meget grundigt. „Peder Vognsen døde den 11. april 1204: år efter Herrens bolig i kødet, i kong Valdemars 2. regeringsår, da C var søndagsbogstav efter skuddagen, indiktionen 7 i den 80., epakten 17, da Månen var i 7. dag“.

En grundig og tidsbevidst mand var Peder Vognsen.

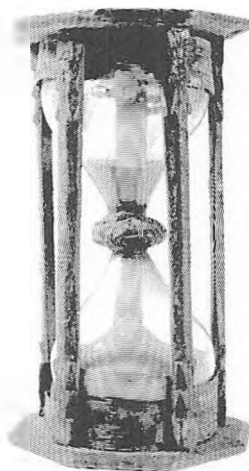
Solur

Århus domkirke har et solur. Det er anbragt på den vestre hjørnelisen på søndre korsarms gavl, og det består af en glat rektangulær plade af lys kalksten o. 85 × 60 cm med polos (viser) og holder af metal og skønnes at være fra før 1600. Soluret blev opmalet i 1823 og 1953.

Vor Frue kirke i Århus

De ældste dele af det, der nu hedder Frue kirke, er fra o. 1060. Efter at byens første bispekirke, opført af træ, var brændt, byggede Erik Ejegod en kirke, som var domkirke, indtil Sct. Clemens-katedralen var blevet opført, hvorefter den overlodes til sortebrødrene, som tilføjede klosterfløjen og et nyt kor til kirken. Efter reformationen indrettedes klostret til hospitalsstiftelse, hvad det stadig er. Den gamle kapitelsal er nu indrettet til klosterkirke.

Et *tårnur* hørende til kirken omtales tidligst 1656 og nævnes igen i 1664. Da oplyses det, at „det store slåværk” har plads ved mester Hendriks „Studiercammer”. I januar 1644 kom der svenske tropper til byen, og svenske orlogsskibe skød til måls efter kirken og ramte den tidligst kendte urskive. En ny blev opsat 1666, og i 1687 nævnes læsekammeret ved sejerværket. I 1692 blev det gamle sejerværk helt fornyet af urmester Jens Pedersen, så det både kunne slå kvarter- og timeslag, og det fik lodder af jern i stedet for de gamle af sten, et lod til gangværket og et lod til slagværket. Uret vedligeholdtes i begyndelsen af 1700-årene af Laurids Madsen (Wendelboe) og efter 1731 af Jacob Darmstädter, som i 1742 ombyggede uret til pendulur. Større reparationer udførtes i 1767 og 1772 af Anders Rasmussen Weng og 1778 af Johann Georg Caspeller. I 1817 var det sidstnævntes søn, Laurids Caspeller, der var reparatør, og i 1823 Kjeld Jensen. 1856 betegnede uret som så ringe, at det ikke kan betale sig at lade det istandsætte mere, hvorfor det blev solgt på auktion i 1866.

Et nyt tårnur leveredes i 1859 af tårnurfabrikant Henrik Larsen Kyhl (1793-1866) i København. Kyhl var oldermand for „Kjøbenhavns Uhrmagerlaug” og borgerrepræsentant. Han fremstillede et fremragende værk med det, man kalder „halvt hvilende gang”. Af dette ur er kun aksler og hjul i behold på kirkens loft.

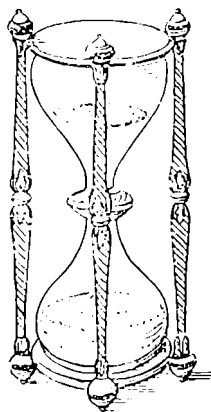
Det gamle blev afløst af et tårnur, som konstrueredes af tårnurfabrikant Jul. Bertram-Larsen, København, i årene 1905-08. Vor Frues nuværende tårnur blev anskaffet i 1962 hos Chr. J. Ørnholms efterfølger, Henry Kjeldsen-Nielsen, Løkken. Det har gangværk med timeslagværk, grahamsgang med remontoir og elektrisk oprækning. På tårnets nordside opsattes samtidig med værket en ny kvadratisk urskive, dateret med tal i de fire hjørner. Urskiven er tilsvarende den, der opsattes på sydsiden i 1908. Skiverne er af kobber med forgyldte visere og romertal.

Timeglas

Ligesom i domkirken har Frue kirke haft et timeglas på prædikestolen. Det sidste fik man i 1741. Det blev i 1752 anbragt i et futteral sammen med tre andre og stod der til 1844. Ti år efter solgtes det på auktion.

Solur

I 1685 siges rådmand Jens Christensen Basballe og hustru Anne, f. Friis, at have foræret Frue kirke en ny solskive. Den blev fornyet flere gange, og i 1740 opsattes den, der endnu er anbragt på sydsiden af sideskibets hjørnestøttepille. Det er en kvadratisk tavle af rød Ølands-kalksten 45 × 45 cm, som er malet i en lys, gulbrun farve og har en polos (viser) af bronze. Den er indstillet til 56° nordlig bredde (Århus beliggenhed) og blev fornyet i 1976.

Andre tårnure i amtet

Domkirken og Vor Frue kirker var de eneste kirker i Århus til 1887, da Sct. Pauls kirke kunne tages i brug. Vi behandler nu de øvrige kirkeure i amtet og byen efter alder.

Saksild kirke i Hads herred fik et tårnur foræret af sognepræsten Jacob Jensen, der virkede 1603-28. Det havde radiære optrækshåndtag direkte på tromlen. Man fandt resterne af dette tårnur på kirkens loft i 1907. I 1890'erne fik kirken et nyt tårnur, som senere fik elektrisk optræk. Det gamle sejerværk er nu deponeret på Nationalmuseet.

Odder kirke fik et sejerværk i 1656, efter hvad Pontoppidans Atlas fra 1768 oplyser. Det var sognepræsten for Odder og Tvenstrup, Christen Hansen Blichfeldt, der tog initiativet til anskaffelsen og fik lov til at benytte 36 rdlr. af kirkekassen til formålet. Uret blev taget i brug i påsken 1656, og degnen fik til at opgave at trække det op, hver gang han ringede morgen og aften. Uret nævnes endnu 1768, men eksisterer ikke mere.

Framlev kirke havde ifølge Framlev herredsbog 1660 dette år et sejerværk. Urskiven var anbragt på tårnets sydside. En betydelig rest af det gamle urværk findes endnu i tårnrummet, men værket er for længst gået i stå.

Sjelle kirke i Framlev herred havde i 1725 et gammelt brøstfældigt sejerværk, som præsten og kirkeværgerne ønskede repareret, men det blev ikke til noget, fordi synsmændene ikke kunne vurdere eller anslå omkostningerne hertil. Inventariet for 1767 omtaler „et klokkeværk af træ med et jernlod“, formodentlig det gamle urværk med en træramme udenom.

Viby kirke har et tårnur, der efter al sandsynlighed er anbragt i tårnets vestmur, da det omstyrtede tårn blev genopbygget i 1785 af kirkens daværende patron, Chr. Rudolph Gersdorff, som ejede Marselisborg (1723-1800). Uret er fremstillet af landsbysmeden Jens Christensen (1763-1838) fra Sahl, som er omtalt under Århus domkirke. I 1810 nævnes det, at degnen Rudolph Georg Schiøtz betales for at trække, stille og smøre uret. Oprindeligt sad tårnuret over vestsidens øverste vindue og dækkede lidt af dette, men i 1962 flyttedes det ned under vinduet.

Tvenstrup kirke nord for Odder, der blev nedbrudt i 1820, skal have haft et tårnur også. Overleveringen siger, at det kom til Rodstenseje og indsat i tårnet dér, hvilket F. Elle Jensen, som har undersøgt kirkens historie, dog vil sætte et kraftigt spørgsmålstegn ved.

Gosmer kirke i Hads herred har et tårnur, der stammer fra kirkens ombygning i 1866. Urværket er bekostet af gchejmerådinde Rathlou. I 1978 blev klokkeringningen automatiseret gennem installeringen af et komplet ringe- og bede- samt timeslagsanlæg. Styringen af klokkeringningen foregår fra kirkens tårnur.

Gammel Åby (nu Århus kommune). Gl. Åby kirke ombyggedes i 1872-73 ved arkitekt, professor W. Th. Walther. Den nye kirke indviedes 1. pinsedag 1873, og samtidig indviedes kirkeuret, som blev foræret kirken af førstelærer og degn Jens Jensen Østergaard, som virkede i Åby 1847-82. Uret er fremstillet af tårnurmager Poul Chr. Lou (1822-79), København. Det har en rødmalet støbejernsramme i tårnets første stokværk og en urskive med forgyldte tal mod vest.

Den romersk-katolske Vor Frue kirke i Ryesgade, Århus, opførtes i nygotisk stil 1878-81 og toges i brug den 5. december 1880. I det 53 m høje tårn er der et tårnur fra 1880.

Sct. Pauls kirke for enden af M. P. Bruuns Gade er opført 1884-87. I modsætning til de fleste kirker, der har tårnet mod vest og koret mod øst, er Sct. Pauls kirke opført i retningen syd-nord, således at tvillingetårnene vender mod nord. De er begge 25 m høje. Kirken indviedes den 6. februar 1887, og tårnuret i det vestlige tårn blev leveret af Dansk Tårnur Industri i Århus. Uret drives af elektricitet.

Sct. Johannes kirke i Trøjborg-kvarteret, Århus, er opført 1902-05 med Hack Kampmann som arkitekt. Kirken blev indviet den 19. februar 1905, og i det 45,5 m høje tårn findes et ur, som drives med elektricitet.

Brabrand kirke (nu Århus kommune) i det vestlige Århus ligger ikke langt fra Brabrand sø. Kirken blev stærkt udvidet og ombygget i 1923-24 under ledelse af arkitekt Harald Lønborg Jensen (1871-1948) og genindviet søndag den 1. februar 1925. I 1928 installerede tårnurfabrikant Julius Bertram-Larsen (1854-1935) et tårnur, der drives med elektricitet.

Frederikskirken i Skåde i det sydlige Århus er opført i 1942-44 i mindet om kong Frederik 9. (1899-1972) og blev indviet søndag den 27. november 1944. Tårnuret er leveret af tårnurfabrikant Frithjof Bertram-Larsen (1891-1980), en søn af den førnævnte Jul. Bertram-Larsen. Det var oprindeligt et lodur, men da kirken i 1969 fik nye kirkeklokker, blev der også anskaffet et elektrisk ur, som styrer klokkeringningen. Det sidste ur blev leveret af Dansk Tårnur Industri, Århus.

Ølsted kirke (nu i Århus kommune) fik et tårnur opsat på tårnets sydvæg i 1963.

Nogle kirker i amtet har i de senere år anskaffet elektriske ringeanlæg, nemlig foruden Gosmer (1978), Framlev, (1980), Hundslund (1980) og Tiset (1981).

Smedene begyndte

De første mekaniske ure var smedearbejde. Det var grovsmedene, som var mestre for de første kirkeure, men efterhånden blev det et arbejde for finsmedene (die Kleinschmiede), eller nøgle- og låsesmedene. De var alle medlemmer af smedlavet. Endnu i 1771 vedtog smedlavet i Viborg, at finsmedene havde eneret på forfærdigelsen af

urværker. Både stel, hjulværk og andre dele var af smedet jern, samlet med kiler og splitter op til o. 1500, idet skruer først kom i brug i 1500-årene. I flere hundrede år blev tårnurene drevet af lodder, altså af tyngdekraften, og havde spindelgang, hvis uro var formet som en stang med forskydelig vægt til regulering af gangen. Loddet hang i et tov eller en snor, og i loddets udgangsstilling var tovet rullet omkring en tromle. Når uret blev sat i gang, begyndte loddet at synke eller falde, så tromlen drejede rundt om sin egen aksel. Ved tandhjulsoverføring kunne bevægelsen gives den hastighed, som passer for viserens gang rundt om urskiven i løbet af 12 timer. Men for at gøre bevægelsen jævn eller konstant, måtte der indskydes et hemværk, således at loddet kun faldt et lille stykke ad gangen og blev konstant. Desværre er ingen af de ældste ure bevaret helt uændret, så en nærmere beskrivelse af enkeltheder er ikke mulig.

Først efter at den hollandske fysiker og astronom Chr. Huyghens (1619-95) havde opfundet penduluret i 1656, hvilket den engelske urmager William Clement satte i forbindelse med hagegangen, forbedredes urenes præcision betydeligt. De fleste tårnure havde særlige slagværker, som blev drevet af et ekstra lod. I flere århundreder havde tårnurene kun én viser. Det var tilstrækkeligt for den tids behov.

Tårnurene i klostre og kirker, senere også på rådhus, tinghuse, slotte og herregårde, betød en rationalisering af tidsmålingen. Tårnurene synkroniserede livet i middelalderens samfund. De var både borgernes vækkeure og tidsmålere. På landet var kirkeure ret sjældne. Her var det snarere herregårdene, der gik i spidsen.

På Rosenholm boede den lærde Holger Rosenkrantz (1574-1642) på Christian 4.s tid. Han var både teolog og rigsråd i en årrække og gift med Sofie Brahe (o. 1578-1643). Hun førte i årene 1627-40 en regnskabsbog, af hvilken det fremgår, at hun gjorde brug af sejmagerne både i København, Helsingør, Odense, Horsens og Århus. Således betaler hun 1636 sejmageren *Hillebrand* i Århus en regning på 4 rdlr. og samme år igen for et mindre sejværk „at færdige“ 1 rdlr. og sidst på året en regning på 4½ rdlr. 16 skilling.

Vejles tårnur til Sct. Nikolaj kirke blev ødelagt under kejser-krigen, som Christian 4. deltog i trods rigsrådets modstand. Da Jylland i 1627-29 var besat af de fjendtlige tropper, fjernedes alt af værdi, især metalgenstande, som kunne omstøbes til våben. Vejleborgerne savnede deres ur meget, men hos Wulff Bartskiær i Århus købte de et nyt tårnur for 60 rdlr. i 1631, hedder det i „Vejle Bys Historie“ af Worsaae.

Det lyder lidt usandsynligt, at en hår- og skægklipper, barber og kirurg skulle have handlet med ure. Det må sikkert have været en fejlhøring eller -læsning hos den personlige kilde. Men der var i Århus netop på den tid en byfoged, senere borgmester, ved navn Wulf (Ole) Baltser-

sen, som døde i Århus 1656. Hans gravsten findes i Vor Frue kirke. Samme Wulf Baltersen var pengeudlåner og handlede med alle slags varer, f. eks. sølv, kobber, jern samt stude. Det vides, at han havde forbindelser til Amsterdam, så sandsynligheden taler for, at vejlenserne snarere må have købt deres urværk hos ham.

I 1651 findes der ingen specielle sejmagerere i Århus, men der opgives at være 14 finsmede, 8 grovsmede, 2 kandestøbere, 2 sværdfegere, 5 bøsse-magere og 1 grydestøber, som alle var medlemmer af smedelavet.

I Odder fandtes der o. 1640 en sejmager, som hed Michel Hansen. Ifølge Skanderborg lens regnskaber reparerede han i 1640 sejmerværket på Skanderborg slot for 12 rdlr. og 1 mark. Kongen og de adelige var stadig sejmagerernes bedste kunder. Men ofte fik de deres lidt mere specielle håndværksprodukter fra udlandet, f. eks. timeglas, nemlig via Lübeck, Hamburg, Amsterdam og London. Kolding-recessen fra 1588 taler således om, at der her i riget kun kendes „få håndværkere, som noget kan“, og i 1578 udtaler kongen, at „der her udi riget befinder sig stor brøst for gode håndværksfolk“.

Det var de adelige, der begyndte at anskaffe private ure i hjemmene. Disse ure anbragtes på en hylde højt oppe på væggen, så der blev tilstrækkelig plads til lodlinerne. Vægurene blev – som de fleste bordure – fremstillet af jern, senere af messing eller med dele af forgyldt kobber.

At fastsætte tidspunktet for de fjederdrevne ures oprindelse, er ikke muligt. I mange år var det en almindelig opfattelse, at opfinderen var en finsmed fra Nürnberg, Peter Henlein, der skulle have fremstillet de første bærbare ure (lommeure) o. 1509-11. Godtgjort er det i hvert fald, at han forbavtede sin samtid ved at fremstille små ure, der kunne gå og slå, uanset hvordan man bar dem. Imidlertid er der historikere, som hævder, at lommeuret i virkeligheden er af italiensk oprindelse, og at Bartolomeo Manfredi allerede i 1462 fremstillede små ure med fjederdrift. Lommeuret har siden gennemgået en lang udvikling, som ikke skal omtales her, da dette vil føre for vidt. Det skal blot nævnes, at mens Tyskland og Frankrig var førende inden for urfremstillingen i 1600-årene, var det England, der indtog førerstillingen i 1700-årene. Ethvert ur, lige meget hvor det end er lavet, har en britisk opfindelse i sig. Schweiz og USA begyndte først at gøre sig gældende i 1800-årene.

Den urmagerslægt i Danmark, der fik størst betydning inden for lommeursfremstillingen, var Jürgen Jürgensen (el. Jørgen Jørgensen, som han faktisk blev døbt) (1745-1811) og sønnerne Urban Jürgensen (1776-1830) og Jules Jürgensen (1808-77), der især gjorde sig bekendt som kronometermagere og vandt international berømmelse. Men også en del af sønnesønnerne var dygtige urmagerere.

Efterhånden som urmagernes hovedproduktion blev stue- og lommeure med komplicerede gang- og slagværker af messing og andet finmekanisk arbejde, hvortil der skulle bruges lup, opstod der blandt urmagerne et naturligt og berettiget ønske om at udskille sig af smedelavet, hvor dette lod sig gøre. I virkeligheden var der kun ét sted, hvor der var urmagere nok til et lav: hovedstaden. Fra sin residens på Fredensborg stadfæstede Frederik 5. den 18. juli 1755 love og vedtægter for „Kjøbenhavns Uhrmagerlaug“, der blev det første og eneste i Danmark før næringsfrihedens indførelse 1857, men lavet optog også kvalificerede mestre fra provinserne, herunder Island, Færøerne, Norge samt hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Provinsurmagerne opnåede som medlemmer bl. a., at deres lærlinge ved udlæringen fik et lavsgyldigt lærebrev og blev indskrevet i lavsprotokollen, således at de som svende kunne få arbejde i ind- og udland og havde ret til kost og logi på svendeherbergerne. Dette var af stor betydning, fordi man helst så, at alle svende skulle rejse et vist antal år i deres profession.

I Århus blev urmagerne ved med at stå i smedelavet, men de fik dog den ordening, at det skulle være lokale urmagermestre, som skulle virke som skuemestre ved svendeprøverne og ikke – som hidtil – smede. Kun enkelte af dem var også medlemmer af det københavnske urmagerlav. Urmagerne skulle løse borgerbrev på rådhuset efter at have dokumenteret deres kvalifikationer i faget, dvs. vise svende- eller mesterbrev. De aflagde ed for borgmester og råd og undertiden i byfogedens nærværelse. Den nye borger betalte borgerskabspenge, som regel 1 rdlr., og fik så sit borgerskabsbrev udleveret. I lavet skulle han ved tiltrædelsen lade afholde gilde for sine kommende kolleger og deres hustruer, og det kunne godt løbe op. Undertiden tillodes det, at man virkede i byen nogle måneder for at undersøge levevilkårene og mulighederne for at kunne tjene til opholdet, inden man søgte borgerskab. En enke kunne føre forretningen videre med en mestersvend som leder i sin ægtefælles navn uden at søge nyt borgerskab, og sønner af urmagermestre, der havde haft borgerskab i byen, slap noget billigere ved erlæggelsen af borgerskabspenge.

Når en svend giftede sig med en urmagerenke, og det skete ikke så sjældent, indtrådte han i den afdøde mesters sted og fik umiddelbart ret til at indtræde i lavet som mester. Mesterstykket var i 1700-årene for en såkaldt „lille-urmager“ (dvs. en, som fremstillede stue- og lommeure) et stående eller hængende ur med pendul. En „stor- eller grovurmager“, der fremstillede tårnure, skulle lave et kronhjul med uro til et tårnur. Mestre og svende passede nidkært på, at der ikke blev optaget medlemmer, som ikke var kvalificerede, og ikke flere, end at de alle kunne leve af deres arbejde.

Således var det ofte foreskrevet, at en svend kun kunne blive mester, hvis han var villig til at gifte sig med en forgængers enke. Ellers måtte han søge en ledig stilling i en anden by.

I de fleste urmagerværksteder arbejdede der kun tre personer: mester, svend og lærling. Lærlingen fik ingen løn, men kost og logi hos mesteren, pasning og pleje under sygdom og et sæt tøj om året. Såvel svende som lærlinge skulle selv sørge for deres ret kostbare værktøj.

Uden for lavet stod frimestre, der ofte havde uddannet sig, mens de gjorde tjeneste ved militæret i den garnisonsby, hvor de var indkvarteret hos borgerne. Frimestrene havde ret til at nedsætte sig efter særlig tilladelse hos magistraten, men de måtte ikke holde svende eller lærlinge de to første år. Dog havde de lov til at beskæftige hustru, børn og en „håndlanger“.

Lærevilkårene efter forordningen af 1682 gik i korte træk ud på, at der blev oprettet en skriftlig kontrakt mellem mesteren og drengens forældre. I den stod der, at læredrengen var forpligtet til at tjene i seks år. Ingen fik lærebrev, før han havde bevist over for oldermanden, at han fortjente lærebrevet. Herefter blev han indskrevet som svend og måtte betale oldermanden en daler. Så kunne han tjene som svend både hjemme og i udlandet. Svendelønnen var i det meste af 1700-årene som regel 2 rdlr. om ugen. Efter et år som mestersvend kunne han aflægge mesterprøven. Eksaminationen blev foretaget af flere mestre, og mesterstykket måtte godkendes efter strenge krav.

Årstiden bestemte arbejdstidens længde. For svendenes vedkommende var det bestemt, at de skulle være på værkstedet, når klokken slog 4 om morgenen „oc gjøre deres Dags Verck som det sig bør effter Mesterens Sigelse“. Ligegyldigt hvor de fik arbejde, måtte de være indstillet på at arbejde koncentreret 12-14 timer i døgnet alle seks hverdage. Sådan var det i Århus endnu i 1860'erne. Det skete af og til, at en svend trængte til forandring og fik lyst til at lære nyt. Så kunne han tage „på valsen“ som man sagde. Vendingen stammer fra det tyske „auf die Walze gehen“, dvs. rejse rundt som håndværkssvend. Så tog svenden ranslen på ryggen og staven i hånd og vandrede til fods til andre egne, oftest Tyskland, Østrig, Schweiz eller Holland, hvor der kunne læres nyt inden for faget. De jyske urmagersvende, der drog på vandring, fulgte oftest visse faste ruter med relativt gode svendcherberger og læresteder. En almindelig anvendt rute gik over Flensborg-Hamburg-Hannover-Köln og videre langs Rhinen til Basel, herfra til München og Wien. Men de fleste urmagersvende endte på et eller andet tidspunkt i Schweiz og det østlige Frankrig, hvor der var specielle urmagerværksteder og senere -fabrikker i Schaffhausen, Genève, La Chaux-de-Fonds, Le Locle og Neuchâtel i Schweiz. Besançon, Blois og Paris i Frankrig. Hjemvejen kunne så gå over Schwarzwald, hvor der var gode

læresteder i Furtwangen, Pforzheim, Triberg, St. Georgen og Schwenningen. Sådanne rejsende svende blev kaldt „naver”, hvilket er en forkortelse af skandinaver.

Degne og klokkere

I katolsk tid havde præsterne en medhjælper, diakonen, det danske degn. Diakonatet overlevede reformationen, og degnen forblev præstens medhjælper ved gudstjenesten, ledede sangen og bad ind- og udgangsbøn på menighedens vegne. Men foruden disse pligter skulle han også varetage det arbejde, som i dag påhviler kirketjeneren, graveren og ringeren. Han var også klokker og leder af klokkerkontoret i byerne, dvs. han skulle ringe med klokkerne til de fastsatte tider, passe kirkens ure og udstede attester på præstens vegne. Hvis han ikke kunne overkomme alle disse pligter, f. eks. af helbreds- eller aldersmæssige grunde, måtte han leje folk til det ud af sin løn, f. eks. til gravearbejde, bælgetrædning, beskæring af træer og buske osv. Med skoleloven af 1814 ophævedes degnetitlen på landet. Nu var det læreren i kirkebyen, kirkesangeren, der fik pålagt degnens pligter, herunder at trække kirkens ur op, stille det jævnlige og smøre værket, når det tiltrængtes. Sådant var det, indtil man fra og med nytår 1900 fik særlige ringere (gravere) ude på landet og i købstæderne kordegne eller alterdegne. Degnene var i modsætning til bønderne og husmændene fritaget for hove-ri, stavnsbånd og militærtjeneste. Efter 1745 fik de et særligt tillæg på 3 rdlr. årligt for tjenesten som klokkere. Hvis degnen forsømte sine pligter, kunne han idømmes bøder af biskoppen.

Ludvig Holberg skabte i sin almengyldige satire over den formale dressur, der før Holbergs tid blev drevet i latinskoler og på universiteter, figuren Per Degn, den komiske og brovtende halvstuderende røver, og stillede dermed 1700-årenes degn i et uheldigt og misvisende lys, som har flakket over stillingen siden. Holberg satte ligefrem Per Degn i gabestokken til latter for senere tider. Denne lyst til at gøre sig vittig på degnens bekostning er siden gået i arv til forfattere som f. eks. Edvard Storm, P. A. Heiberg, Henrik Hertz, Schandorph, Henrik Pontoppidan m. fl. Først med skikkelser som St. St. Blichers Morten Vinge i „En landsbydegns Dagbog”, Clemens Bek i Harald Kiddes „Helten” og lærer Urup i Jakob Knudsens roman af samme navn og med Johannes Vig i Martin A. Hansens „Løgneren” (1950) fik degnen delvis oprejsning som litterær skikkelse.

I Århus kaldte man kordegnene for alterdegne eller klokkere. Til det mere underordnede eller praktiske arbejde havde man underdegne, der blev usselt lønnede.

Blandt de mange klokkere, der har virket i Århus, skal især nævnes to, der kunne mere end deres Fadervor og passe deres kirkelige hverv. Den ene er *Hans Hansen Skoning*

(Skåning), født i Ystad i Skåne 1577. Han flyttede fra Aalborg i 1617 og var klokker ved Århus domkirke i knap 25 år. Skoning overværede domkirkens brand den 24. maj 1642 om morgenen kl. 9, da tårn og spir blev antændt af lynild og fuldstændig brændte op. Ildskæret skal være set i 10 miles afstand. Branden gjorde et så stærkt indtryk på Hans Skoning, at han skrev et hæfte om den og lod skriftet trykke på sit eget trykkeri, som han havde oprettet i 1617. I løbet af 3½ time brændte alt tårnets træværk, klokkerne smeltede og sejerværket ødelagdes. Skoning grundlagde en papirmølle ved Århus å og drev trykkeriet til kort før sin død. Han kom ulykkeligt af dage ved et fald ud af en luge på domkirkens tårn i 1651.

Den anden klokker, der gjorde byen ære, var ansat ved Frue kirke og hed *Christian Cramer* (1699-1764). Foruden at være klokker virkede han som dansk og tysk skoleholder i Århus og udgav lærebøger i aritmetik, algebra, regning og navigation. Hans regnebog fik stor udbredelse. Det 22. oplag kom i 1867.

Klokkerne var naturligvis ikke alle lige fremragende og initiativrige. Nogle var uflittige og pligtforsømmende, men når man betænker, at der ingen aldersgrænse var opadtil, og der ikke fandtes pension, var de nødt til at holde ud så længe som overhovedet muligt, selv om kræfterne svækkedes, og de blev senile. I Vistoft på Mols var degnen i 1759: 98 år og endnu virksom, og i Virring var han 87. Derfor var det ikke så sært, at de kunne komme til at „klokke i det“, og at „klokker“ efterhånden blev et skældsord. „Det er en stor fornærmelse at kalde en mand klokker, når han ikke er det“, skriver J. L. Heiberg, men han siges nu også at have haft et arrogant væsen. Klokkerne i datidens Danmark var selvfølgelig i gennemsnit hverken værre eller bedre end andre stænder, for der har altid været „brodne kar i alle lande“. Men Per Degns slagskygge hviler tilsyneladende tungt endnu over de toneangivende og trættekære.

De adelige

Indtil reformationen 1536 var det næsten udelukkende kongerne og kirken, der anskaffede ure på grund af deres kostbarhed. Efterhånden som sejermagerkunsten udviklede sig, og man fik bedre værktøj og materialer, blev det også muligt at fremstille mindre bord- og konsolure af jern, senere af messing og forgyldte kobberplader, hvor urlodderne blev erstattet med en spiralvundet stålfjeder. De ældste bevarede danske ure er netop sådanne små fjederdrevne bordure.

Reformationen falder delvis sammen med den periode, man kalder renaissance (dvs. genfødslen af den antikke kultur), da der blev indført pengeøkonomi. Man nyopdager menneskets muligheder. Handel, opdagelser og opfindelser får en frugtbart blomstring, og kunsture og pragtforestillinger fremstilles.

les med en helt ny formsans. Renæssancen byggede på en forsoning mellem kirken og videnskaben. forsøgte at forene kristendommen med begejstringen og interessen for den ny viden, som det ændrede verdensbillede udviklede.

De adelige blev anset som „rigets bedste mænd“ og mødtes med kongen og de højere gejstlige, der i regelen også var adelige, til Danchof i Nyborg eller andre steder. En del herremænd var meget velstående, fordi de ejede flere godser, men størsteparten af de adelige var jævne godsejere.

Ved reformationen inddrog kronen de store arealer af veldyrket jord, som den katolske kirke hidtil havde ejet og nydt indtægterne af. Størstedelen af det nye krongods blev givet som len til adelsmænd. Mange af vore herregårde blev overtaget af pengestærke tyske hofsnoget og lykkeriddere, der ansatte tyske „Förstere“, skovridere og skovfogeder, tyske godsforvaltere, ridefogeder, skytter, schäfer, gartnere og herskabskuske og senere „holstenere“ (dvs. mejeriforvaltere), teglværksbestyrere, ladefogeder, kokke, røgttere, huslærere osv.

Med reformationen blev Danmark et luthersk lydland og en kulturprovins af Tyskland, hvilket også mærkedes i den sproglige påvirkning, f. eks. i ord som gemen, gericht, gesandt, gevaldig, gevær, isenkræmmer, stervbo, hof, slåbrok (Schlafrock), fukssvans (Fuchsschwanz), dodenkop, dyvelsdræk, felleisen, forbandt, forbundter, zünftig o.m.a. I flere perioder var tysk hoffets sprog og det danske udenrigsministeriums sprog, ligesom hæren kommanderedes på tysk til 1775. Især under Frederik 3. og Christian 5. kom der adskillige tilflyttere sydfra. De medvirkede til at bryde rigsrådets og den gamle danske adels magtstilling.

Denne kulturbølge bragte naturligvis meget godt med sig. Ingen tvivl om det. Men den virkede også hæmmende og lammende i andre henseender. Vi skal her af hensyn til emnet indskrænke os til at nævne nogle af de gode sider.

Når nye herregårde skulle rejses eller ældre restaureres, indkaldte man ofte tyske håndværkere, som vore egne håndværkere lærte meget af. I nogle byer var indvandringen af håndværkere så mærkbar, at de fik indflydelse på det danske lavsvæsen. Smedelavets første protokoller i Ribe og Fredericia er således skrevet på tysk. Det er da også betegnende, at de to sejmagerere, vi først hører om i Århus, Dithrich og Hillebrandt, har tyske navne. Jacob Darmstädter og Gottfried Priel var begge indvandrede tyske urmagere, der blev oldermænd i smedelavet i Århus. Fra 1700-1799 fik 14 borgerskab som urmagere i Århus, hvoraf de 6 var født i Tyskland, 1 i Altona (Holsten), 1 fra København, 3 fra Århus og 3 fra det øvrige Danmark. I perioden 1800-1850 fik 16 urmagerere borgerskab i Århus, deraf 2 født i Tyskland, 4 i Århus (men to af dem var sønner af indvandrede urmagere), 7 fra det øvrige Jylland, 1 fra København og 2 fra det øvrige Danmark.

De første sejermagere i Århus synes at have haft en del adelige som kunder. For Hillebrandts vedkommende foreligger der jo dokumentation for, at han leverede ure til Rosenholm. Men ellers var det nok udenlandske værker, man foretrak på herregårdene. Enkelte af de smukke bronzeure med fjedertræk fra renæssancetiden, oftest fra tyske værksteder, nåede ud på herregårde i amtet, viser skifterne fra dødsboer. Men også hylde- eller konsolure med lodder af bly eller jern. I et skifte efter dødsfald fra Rodstenseje ved Odder fra 1838 omtales et sølvblommeur, et stueur og et taffelur.

„Da herregårdens klokke slog tolv, sprang Fritz op af sine madrasser“, skriver Poul Martin Møller i „En dansk Students Eventyr“ fra 1824. Herregårdsurene har været et karakteristisk kendetegn eller statussymbol for standen i århundreder, først solure, siden tårnure. Men urene er blevet udskiftet så ofte, at det er meget svært at hitte ud af, hvornår skikken at anskaffe tårnure på de store godser blev almindelig i Århus amt. Herregårdsuret var naturligvis ikke blot til ejerens og hans families fornøjelse og gavn, men havde også den praktiske funktion at sikre, at hovfolkene og senere herregårdskarlene, husmændene og daglejerne mødte rettidigt til deres arbejde. Man ved, at der har været eller er tårnure på de større gårde, Bidstrup (Granslev), Constantinsborg (Ormslev), Favrskov (Lyngå), Lyngbygård (Lyngby), Rathlousdal (Odder), Rodstenseje (Odder), Åkær (Falling), Vilhelmsborg (Mårslet) og Moesgård (Mårslet). Da urklokken på sidstnævnte sted bærer årstallet 1777, tør man formode, at urværket er af samme alder, hvad dets struktur og tilstand godt kunne tyde på. En overlevering går ud på, at der har været et ældre ur på Moesgård, men at værket blev solgt på en auktion i 1838 til Kromanden på Norsminde kro, og at det siden har været i slægtens eje. Urværket på det nuværende ur på Moesgård er af jern med messingforstærkede lejer og drives ved optræk af lodder. Uret er i perioden 1800-27 repareret af Johannes Pfrenge og siden repareret i 1940 og o. 1970 af Mejlvangs efterfølger, urmagermester Orla Petersen.

Som bekendt er det restaurerede og udvidede Moesgård nu rammen om Forhistorisk Museum og Institutet for forhistorisk arkæologi og etnografi. Det blev som sådan indviet i 1966. Hovedbygningen er fredet i klasse A.

Den første vægter er fra 1784 – den anden fra 1862.

Vægterne var også tidsforkyndere

I løbet af middelalderen opstod et behov for fast beskyttelse af borgernes liv og ejendom. Gennem forskellige former for vagthold søgte man at varsle eller sikre sig mod fjendtlige overfald på byen, mod ildebrande og andre skadevoldere, som den tids bysamfund var sårbare overfor. Især brandfare var en alvorlig trussel i de middelalderlige byer med deres bindingsværkshuse, tækket med stråtage og indeholdende meget bohaver af træ og flettede halm- eller sivstole eller simeflettede armstole.

I Århus nævnes således en vagtmand, Jens Lassen Spelman, allerede i 1500. Han fungerede som tårnblæser, og året efter nævnes tre andre vagtmænd: Peder Brød, Peder Steg og Oluf Skjerp. Hvilken funktion de havde udover at blæse alarm, er ikke oplyst.

Fra domkirkens tårn blæstes hver søndag i 1660'erne med „tromper, zincker (et træblæseinstrument) og basuner”, men det har nok været til andre formål end decideret vagttjeneste.

Oprindeligt var vagttertjenesten et borgerligt ombud, som gik på omgang, i hvert fald fra 1477 og fremover. En af vægterne gjorde tjeneste i Borgporten, hvor stormklokken var ophængt indtil 1683. Her stod en af vægterne og kaldte

alle våbenføre borgere i beredskab, når stormklokken klang. Men den ringede også ved overfald, ildløs og anden fare.

I 1706 indførtes i Århus en særlig vægterskat, og samtidig ansattes en mand, som fra domkirkens høje vesttårn med en særlig råber skulle forkynde klokkeslættet og den rådende vindretning over byen. I første omgang varede ordningen kun nogle få år, men genindførtes 1733 af hensyn til eventuelle brande, som det var tårnvægterens opgave at holde øje med.

Foruden tårnvægteren var der fem andre vægtere med en kvartermester som overordnet. Vægterne fik 18 rdlr. årligt. Borgporten, en portbygning eller et tårn rimeligvis fra den tidlige middelalder, blev senere nedbrudt, og stormklokken blev ophængt i rådhuset på Store Torv lige over for domkirken. Siden 1685 blev den anbragt i domkirketårnet, hvorfra der var et meget bedre overblik, og herfra kunne lyden af klokkenes ringen nå ud til alle i byen.

Ifølge en anordning fra 1704 skulle gadevægterne „råbe eller synge” vægtersangen – på vinteraftener kl. 9, 10, 12 og 2 og om sommeren kl. 10, 11, 12 og 2. Disse vers, som er helt enestående for Danmark, er første gang trykt 1686 i København, og man mener, at de er forfattet enten af Thomas Kingo eller Anders Arrebo.

Vægternes primære opgave var naturligvis at våge over ro og orden, tænde og slukke tranlygterne, føre urostifere i arresten og sørge for, at værtshuse og vinboder lukkede til den fastsatte tid. Vægterne fik tildelt en ulden klædning bestående af en kappe med blanke knapper, foret med blåt baj. På hovedet havde de en kabuds med kongens navn af metal på klappen. Desuden var de iklædt skindbukser og et par fedtlæderstøvler. Som våben havde de en „morgenstjerne”, dvs. en stav af asketræ med en trækugle i toppen, som var besat med jernpigge. De var dårligt lønnet og havde ofte andet arbejde om dagen, f. eks. som gravere, bedemænd, bælgetrædere, arrestforvarere eller daglejere.

I 1734 indrettedes en vægtergang i domkirkens tårn oven over klokkerummet. Fra de tre udvendige gallerier råbte tårnvægteren hvert kvarter klokkeslættet. Fra den fjerde side, ud mod havet, råbtes ikke. Vægterne kunne mod drikkepenge påtage sig private opgaver, som f. eks. at vække folk på bestemte tidspunkter.

Da gasbelysningen afløste tranlamperne i 1855, bestod vægterkorpsset af 1 tårnvægter, 7 gadevægtere og en vægtervagtimester. Den sidste tårnvægter, Niels Rasmussen, fratrådte den 1. november 1879. Vægterne blev erstattet med politibetjente, der patruljerede i gaderne. Marselisborg slot, som blev opført 1899-1902 og skænket af det danske folk som bryllupsgave til daværende prins Christian (10.) og Alexandrine, havde sin egen vægter.

Fig. 31
Vægter (Viggo Pedersen)

Ole Rømer

Ole Christensen Rømer blev født 1644 i et lille hjem ved Mindet i Århus, omtrent dér, hvor nu BP-huset ligger.

Han skal nævnes her på grund af sin indsats som vor store astronom og sin betydning for urmageriet.

Hans far hed Christen Pedersen og var skipper fra Rømø eller „Rømm“, som folk på øen selv siger. (Det rimer på drøm, øm, strøm og udtales ofte helt forkert i radio og TV, nærmest som Røhmøh). På grund af 30-årskrigen ilde hærgninger, sørøveres optræden omkring Rømø og tre voldsomme stormfloder i 1630'erne efterfulgt af sandflugt, forlod flere rømøboere i 1642 øen og bosatte sig i Århus, hvor klimaet var mildere. Blandt disse var Christen Pedersen, der i Århus fik tilnavnet Rømer. Han sejlede især på Holland og havde et skib med 50 læsters drægtighed, som oftest lastedes med korn. Chr. Pedersen giftede sig i 1642 med Anna Olufsdatter Storm, der den 25. september 1644 fødte ham en søn, som fik navnet Oluf Christensen Rømer, men som dreng hyppigst kaldtes Ole. Han blev student fra katedralskolen 1662 og blev samme år indskrevet ved Københavns Universitet. Gennem faderen var han allerede som dreng blevet interesseret i matematiske bøger, navigation og instrumenter, og han bevarede hele livet denne interesse, idet han altid søgte at forbinde teori og praksis, at kombinere videnskabelig interesse med praktiske undersøgelser og eksperimenter. Hans løbebane som astronom og embedsmand, professor i astronomi ved Københavns Universitet (fra 1681), politi- og borgmester i København er vist almindelig kendt. I nogle år var han medhjælp hos den franske astronom J. Picard, der foretog undersøgelser på Tycho Brahes Hven. Ole Rømer fulgte Picard til Paris, hvor Rømer blev medlem af det naturvidenskabelige akademi og bl. a. var med til at anlægge springvandene i Versailles, hvor Ludvig 14. var meget imponeret af hans indsats. Berømt blev han i store dele af verden, da han i 1673 opdagede lysets endelige udbredeshastighed, som han bestemte ved hjælp af Jupiter-månernes formerkelse. Vigtig var også hans konstruktion af meridiankredsen o. 1700, det instrument, der nu afløste kvadranten til at bestemme en ukendt stjernes stilling.

For at undgå rystelserne i det indre København indrettede Rømer sig sit eget observatorium „Pilenborg“ i Vridsløsemagle i Sengeløse sogn 1704-10, hvor han bl. a. opstillede 3 præcisionsure (pendulure) og 4 andre ure, specielt indrettet til formålet. Fra Tycho Brahe vidste han, at aldeles præcise ure var en nødvendighed, når der skulle foretages præcise observationer. I mange år anede man ikke, hvor dette observatorium havde ligget, men i august 1978 fandt astronomisk interesserede arkæologer frem til stedet og fik fundamentet udgravet i den nuværende Vesterskov.

Ole Rømer var meget horologisk interesseret og brevslede med den hollandske fysiker, matematiker og astro-

nom Chriiiaan Huyghens og blev af ham stimuleret til at gøre pendulforsøg. Under sit ophold i Frankrig blev Rømer af Paris-akademiet (Académie des Sciences) opfordret til at tage til London for at studere sekundpendulet. Han kom da til det resultat, at epicykloiden, en kurve, der beskrives af et punkt i fast forbindelse med en cirkel, som i et plan ruller på en fast kurve, måtte være den mest rationelle form for et tandhjuls tænder, specielt for kronhjulet. Rømer var en af de første, der fandt frem til geometriske regler for tandhjulenes mest rationelle form. Hans tandhjulssystem blev det herskende gennem to århundreder.

Ole Rømers videnskabelige sysler måtte dog i en årrække vige for en række praktiske hverv, der blev ham overdraget, f. eks. indførelsen af den gregorianske kalender i Danmark og Norge i 1700, da man sprang fra den 18. februar til den 1. marts. Mange var misfornøjede med denne reform og troede, den havde stjålet 10 kostbare dage af deres liv. Under et ophold i London lærte han Newton og Greenwich-observatoriets direktør, John Flamsteed personligt at kende. Rømer konstruerede i samarbejde med den franske hofurmager Thuret et planetarium, der illustrerede planeterne baner efter det kopernikanske system. Planetariet befinder sig i dag på Rosenborg slot. Men ellers gik næsten alle Ole Rømers optegnelser og kostbare instrumenter tabt ved Københavns store ildebrand i 1728.

Ole Rømer kom i brotlægnings- og vandforsyningskommissioner, fik oprettet navigationsskoler i Stege, København og på Rømø, han planlagde opmålinger af landevejene, fik gennemført en ensartet mål og vægt og en grundig opmåling af matrikulering af landet. Han udgav en forbedret almanak, bestemte sekundpendulets længde, reformerede vægter- og politiinstitutionerne og justerede solure, for blot at nævne nogle af alle de opgaver, der blev ham pålagt. Da Ole Rømer døde i 1710, blev han begravet med store æresbevisninger. Ved hans bisættelse fra Vor Frue kirke i København ringede klokkerne to timer længere end det ellers var tilladt, for derved at markere, at det var en af landets betydeligste mænd, der var afgået ved døden. Hans fødeby har hædret ham med et relief, udført af billedhuggeren Olaf Stæhr-Nielsen, som efter en idé af observator Axel V. Nielsen har omsat et gammelt kobberstik til et bronzerelief, der blev anbragt på rådhusmuren tæt ved indgangen til tårnet og afsløret 1965. Ligeledes er der opsat en mindeplade for Ole Rømer i muren ud mod Skolegyde på Århus katedralskole. Der findes også en buste af ham i „Den gamle By”, på Erhvervsarkivet og et portrætrelief på observatoriet, opkaldt efter ham. Sluttelig må det nævnes, at en gade i Århus er opkaldt efter Ole Rømer.

Ole Rømer-Observatoriet

Ole Rømer og hans samtidige naturvidenskabsmænd arbejdede efter den induktive metode, dvs. den metode, hvorved man på grundlag af iagttagelse, observation og eksperimenter opstiller videnskabelige teorier og efterprøver dem i praksis, for så vidt det er muligt. Det var derfor i overensstemmelse med Ole Rømers ånd, at Århus kommune på initiativ af den tyskfødte astronom *Fr. Krüger* (1864-1916) oprettede Ole Rømer-Observatoriet i 1911 på en 2 ha stor grund på marken syd for Havreballeskov.

Fr. Krüger var oprindelig amatør-astronom i Altenburg i Thüringen, o. 40 km syd for Leipzig, men havde vakt opmærksomhed blandt de professionelle astronomer ved sin selvstændige forskning. Han udnævntes i 1911 til direktør for observatoriet i Århus, hvis bygninger indviedes den 15. oktober samme år med tale af professor i astronomi ved Københavns Universitet, *Elis Strömberg* (1870-1947), og *Krüger* ledede institutionen til sin død i 1916. Han forærede observatoriet en betydelig samling af bøger og instrumenter og har bl. a. udgivet et katalog over farvede stjerner.

Krüger afløstes som direktør af astronomen *Ruben Andersen* (1892-1955), som især har beskæftiget sig med erkendelsesteoretiske studier, og som har beregnet solurets placering på universitetets aulas sydvestside.

1946 afløstes *Ruben Andersen* af *Axel V. Nielsen* (1907-70), der i særlig grad beskæftigede sig med variable stjerner, meteorer samt astronomiens historie. Den nuværende direktør for Ole Rømer-Observatoriet er professor, dr. phil. *Mogens Rudkjøbing* (f. 1915), som i 1957 tiltrådte et professorat i astronomi ved universitetet.

Ole Rømer-Observatoriet overdroges den 2. juli 1954 af Århus kommune som en gave til universitetet. Observatoriet er udstyret med to drejelige kupler, et spejlteleskop med en diam. på 50 cm og en spejlkikkert med en diam. på 35 cm. Desuden findes et bibliotek og forskellige arbejdslokaler. Der udføres især undersøgelser af stjernespektre, bl. a. med det formål at bestemme grundstofhyppigheden i stjernerne. Det store spejlteleskop benyttes især til studiet af det stof, der findes i det frie rum mellem stjernerne. Kikkerten, der arbejdes med, hører til de mellemstore. På grund af luftforureningen og de klimatiske forhold er det begrænset, hvad der kan observeres i Vesteuropa, så derfor opsættes de største teleskoper i områder, hvor luften er renere, mere tør og klarere, f. eks. i Mount Palomar i Californien og i La Silla, 600 km nord for Santiago i Chile, hvor danske astronomer siden 1967 sammen med andre vesteuropæiske fagfæller har drevet observationer og anden forskning under ESO, dvs. Europæiske Sydlige Observatorium. Ole Rømer-Observatoriet er et forskningsinstitut, hvis væsentligste arbejdsfelt er det teoretiske arbejde med beregninger og analyser.

Forhallen er prydet med et portrætelief af Ole Rømer, udført af billedhuggeren E. Ølsgaard, og væggen rundt om med gengivelser af dyrekredsens tolv stjernebilleder. I 1974 flyttedes en del af instrumenterne til en nybygning ved Aarhus Universitets fysisk-astronomiske linie, men Ole Rømer-Observatoriet bruges stadig som observationsstation og i folkeuniversitets-arbejdet.

Videnskabshistorisk Museum

Den 10. april 1981 indrettedes i Ole Rømer-Observatoriets tidligere direktørbolig et videnskabshistorisk museum, som er det første i Norden af sin art. Det er en studiesamling af billeder og apparater – såvel originale som rekonstruktioner – der illustrerer astronomiens, fysikkens, landmålingens, matematikkens og kemiens udvikling gennem tiderne. Samlingen blev oprettet på universitetet i 1968 som en del af de eksakte videnskabers historie. Museet indeholder en del genstande af kronometrisk og horologisk interesse og afholdt i 1983 en specialudstilling „Tidens gang i tidens løb“.

Observatoriet i Odder

Allerede i 1903 indrettede *Torvald Køhl* (1852-1931) sit eget observatorium i Odder som det første i Århus amt. Køhl var håndværkersøn fra København og allerede som dreng interesseret i astronomi. Efter at have taget lærereksamen fra Blågård seminarium ved København 1871 var han i en del år huslærer. I sin fritid studerede han astronomi, og da han senere blev lærer ved en privatskole i hovedstaden, fik han lejlighed til at fortsætte sine astronomiske studier. I 1883 blev han ansat som leder af Odder kommunale realskole, men efter at han havde indrettet Carina-Observatoriet i Odder, søgte han sin afsked ved skolen og helligede sig helt astronomien. Køhl opretholdt livet ved at drive en udstrakt foredrags- og skribentvirksomhed om astronomiske emner og udgav en del bøger, deriblandt „Lærebog i Astronomi“, 1896. I flere danske kirker påviste han ved pendulforsøg, at Jorden virkelig drejer sig om sin egen akse.

Han hædredes ved at blive udnævnt til Ridder af Dannebrog 1927. På hans gravsten på Odder kirkegård står foruden hans navn, fødsels- og dødsdag: „Sic Itur ad Astra“, dvs. „Således går man til stjerner“ samt verset: „Mod himlen søgte hans øje, men øjet tog sjælen med, og øjet fik glans af det høje, og sjælen fyldtes med fred“.

Urmageriets udvikling i by og på land

Efter reformationen prægedes det borgerlige liv i byerne i højere grad af andre tidsmarkeringer end de kirkelige, f. eks. arbejdstidens begyndelse og ophør for håndværkere og daglejere, vægternes tjenestetider, byportenes åbninger og lukninger, markeds- og torvetider, færgesmakkernes og

dagvognenes afgang- og ankomsttider m.m. Men i Århus var det stadig klokkerne, der stillede og smurte urværkerne i kirkerne, og urmagerne, der reparerede dem for et årligt honorar.

På Christian 4.s tid indvandrede en del hollandske handelsfolk til Århus, bl. a. slægterne Worm, Utrecht og Meulengracht. De har utvivlsomt fra deres hjemland medbragt friserure (stoeltjes-klokken) og Zaandam-ure, som et nyt indslag i hjemmets udstyr. Men i øvrigt sejlede flere Århus-skipperne på Holland, blandt dem Ole Rømers far, og Holland var dengang foran Danmark med hensyn til urfremstillingsteknik.

Endnu i 1600-årene var det stadig finsmedene, der tog sig af tårnure og bordure af jern, men det var stadig således, at 85-95% af befolkningen ikke havde råd til at købe ure. Det var alene hos adel og velstillede borgerfamilier, urmagerne kunne afsætte deres produktion, så derfor var urfremstillingen en ret ubetydelig del af finsmedearbejdet. Man har beregnet indbyggerantallet i Århus o. 1600 til o. 3000. Ved den første tælling i 1769 var det steget til 3837, men det var et alt for spinkelt grundlag. Efter reformationen blev der ikke bygget nye kirker i lang tid. Tværtimod blev adskillige nedrevet eller omdannet til hospitaler og andre stiftelser. Dette tab blev i nogen grad udlignet ved, at nye herregårde byggedes. Men der var for mange om at tilbyde sig, når det gjaldt opsættelsen af ure. Adskillige urmagere i Århus levede i kummerlige kår. Laurits Madsen (Wendelboe), som døde i Århus 1741, beskrives i en mandtalsliste for 1729 som en fattig mand, og 3 urmagere døde på fattiggården, 1 begik selvmord, men det behøver jo ikke at have været af økonomiske grunde.

Ikke så underligt, at nogle af de dygtigste drømte om at få eneret inden for deres fag. I en henvendelse til kancelliet fra urmager J. M. Darmstädter i Århus beretter denne, at han efter sin ankomst til staden for 15 år siden havde aflagt sine pligtige troskabseder og var blevet optaget i smedelavet og siden havde erhvervet sig sine medborgeres agtelse, idet han f. eks. var avanceret til kaptajn for brandkorpset. Men siden havde han døjet den tort, at hans næring som urmager „betoges ham af indsnigende fuskere“. Derfor søgte Darmstädter ærbødigst nu om at måtte få privilegium på at være den eneste urmager i Århus og 2 à 3 mile deromkring. Kancelliet kunne dog ikke give ham denne ønskede monopol-stilling, men overlod ham til at klare sig som før. Efter 1742 hører vi ikke mere om ham i Århus. Han døde i Frankfurt a.M. o. 1752.

I 1785 var der 3 urmagere i Århus, ikke flere end i Tønder. Deres vilkår var ikke blevet meget bedre, hvorfor de ansøgte myndighederne om, at ingen flere urmagere fik lov til at nedsætte sig i byen. Nu var de kommunale myndigheder blevet klar over situationens alvor, og stiftamtmanden anbe-

falede andragendet, så først i 1840, da Århus havde o. 7100 indbyggere, fik den 4. borgerskab som urmager.

Fabriksembudsmanden og industrihistorikeren O. J. Rawert (1786-1851), som med officiel understøttelse i årene 1819-20 rejste rundt i danske landsdele for at undersøge håndværkets og industriens forhold, skriver: „Søgningen efter duelige professionister (håndværkere) i de byer, der ligger mellem Fredericia og Aalborg, er ikke lønnende“. Det er en generel og hård dom, men hvor grundigt og dybtgående et kendskab til de jyske håndværkere og deres produkter, Rawert havde, vides ikke. Man må dog gå ud fra, at hans påstande ikke er grebet lige ud af luften.

Også dengang kendte man til den kendsgerning, at ure solgtes uden for de faglærte urmageres butikker af outsiders. I Århus solgte f. eks. Isaac Davidsen i Vestergade i 1809 foruden alenkram, specerier, galanterier, „taffelure af nyeste facon“.

Den mest ansete og produktive af alle århusianske urmagere var vel nok *Johann Georg Caspeller*, født i Hamburg 1729 som søn af en urmager. Caspeller slog sig først ned i Fredericia, hvor indvandrere var specielt velkomne. Her fik han borgerskab 1750, og både hans første og anden kone var jysk fødte. Caspeller var oldermand for smedelavet i Fredericia 1756-65, og i denne periode er protokollen skrevet på tysk. Han røg uklar med en indflydelsesrig person i Lille Bælt-staden og flyttede til Århus, hvor han fik borgerskab 1777 og blev hurtigt velhavende, idet man af brandtaksationsprotokollerne kan se, at han ejede to større huse. Caspeller fremstillede adskillige gode standure, af hvilke to kan ses på urmuseet i Den gamle By. Hans søn, *Laurits Caspeller*, efterfulgte sin far og har også efterladt sig standure.

En anden habil urmager var *Søren Buxlund* (1721-1805), hvis slægt stammer fra Bøgslund i Farensted sogn på Angel i Sydslesvig. Han blev også velhavende. Ifølge en brandtaksationsprotokol for Århus by 1761 ejede han et hus i Studsgade: 10 fag gadehus, 8 fag sidehus og 8 fag baghus, takseret til 550 rdlr. 1791 ejede han yderligere 3 huse på Graven, hvoraf det ene var lejet ud til 9 familier, samt et hus på Møllestien, som var lejet ud til 6 familier. Buxlund stiftede et legat, der gav friboliger til 30 enker.

Johannes Wendelboe (bsk. 1786) lavede også standure, og af ham er der et taffelur på urmuseet med slagværk og klokkespil.

Nicolaus Kaus fra Schwarzwald fik bsk. 1798, men fik sine standure sendt med skippere fra Bornholm, idet lertøjs- og klokkeskipperne fra Rønne jævnlige lagde til i havnen og på Samsø og solgte deres produkter til relativt lave priser både en detail og en gros.

Johan Georg Holstebro (bsk. 1819) opkøbte selv sine ure i Hamburg. Efterhånden havde urmagerne fået så megen

anseelse, at de blev valgt til byens råd. Under enevælden var det ellers sæd og skik, at kun byens købmænd var i byens råd, men i løbet af 1800-årene kom håndværkerne med. Holstebroer var borgerrepræsentant i Århus 1839-49.

Anders Nielsen (bsk. 1851) var foruden at være en dygtig urmager medlem af Århus byråd 1882-87. Han opgav urmageriet og blev ejer af Segalt mølle ved Løgten og siden symaskinefabrikant. I 1880 beskæftigede Anders Nielsen således 65 personer.

Fra o. 1830 blev det skik, at man til svendeprøve skulle fremstille et lommeur med cylindergang, og i urmuseet er der slet ikke så få ure, som Århus-mestre har lavet som svendestykker. Der kan nævnes navne som f. eks. Kjeld Jensen, H. C. Stougaard, C. M. Wendelboe, Laurits Hald og Morten Pallesen Rohde. Sidstnævnte fungerede også som „stadshauptmand“ i Århus Borgervæbning, den tids hjemmевærn. Men han må have været en anset mester, for ved folketællingen 1845 havde han 4 læredrenge, alle fra landet, mens reglen var, at hver mester kun havde én svend og én lærling ad gangen.

Som skuemestre ved svendeprøverne i 1830 virkede Kjeld Jensen og Nicolaus Kaus, i 1831: G. Holstebroer og Kaus, 1832: Kjeld Jensen og Kaus, 1833: G. Holstebroer og H. C. Stougaard, 1834 og 1835: Kjeld Jensen og Kaus, 1838: G. Holstebroer og Kaus, 1840: M. Pallesen Rohde, 1844: C. Wendelboe, 1847: Hans Chr. Jensen, 1863: H. C. Woldbye og P. Skabelund.

Vi nærmer os nu den tid, da de liberalistiske ideer trængte frem, og man anså lavsvæsenet for forældet og reaktionært. 1857 kom loven om fri næring, som ophævede lavene og gjorde det muligt for enhver frit at vælge det erhverv, han ønskede uden at være afhængig af de gamle lavsbestemmelser. Alle lav i Århus var imod indførelsen af næringsfrihed. Århus Haandværkerforening stiftedes i 1848 som en protestbevægelse mod næringsfriheden. Efter 1857 forlangtes ikke mere mesterstykke af urmagerne. Der var dog en del, som aflagde frivillige mesterprøver. Svendeprøverne blev også frivillige, men også adskillige svende ønskede alligevel at vise deres duellighed ved at gå op til frivillig svendeprøve.

Næringsloven havde omgivet købstæderne med 1 à 1½ mil brede „løbælter“, i hvilke handlende og visse håndværkere ikke måtte nedsætte sig. Århus tog initiativet til disse løbælters ophævelse, hvilket for Århus' vedkommende allerede fandt sted 1903, men først i 1920 blev bestemmelsen endelig ophævet i de sidste danske købstæder.

I 1869 blev urmager C. E. Kaus efter licitation antaget af byrådet til at overtage pasningen af de offentlige ure i Århus, dvs. domkirkens, Vor Frues, lodshusets og rådhusets (dvs. den bygning, hvori der indtil 1983 var politistation). Hans honorar for dette arbejde var 80 rdlr. årligt. Fire år efter fik vi en ny møntlov, ifølge hvilken rigsdalere, mark og skilling

blev afløst af kroner og øre – groft taget således, at 2 kr. skulle gælde for en daler og 2 øre for en skilling.

Omtrent samtidig med næringsfriheden får vi industrialiseringens gennembrud, dvs. massefabrikation ved hjælp af maskiner. For urmagerne betød det en stor omstilling. Nu skulle man i stedet for at være producerende indstille sig på næsten udelukkende at være reparerende og forhandler af importerede ure, for Danmark kom for sent med i den industrielle urproduktion. Vi havde ingen råstoffer, vil man sige, men det havde schweizerne heller ikke. Alligevel oparbejdede de i en forholdsvis kort periode en anelig maskinindustri, finmekanisk og urindustri, som siden kun er overgået af den japanske. Vi manglede nogle, der kunne tage et dristigt initiativ. For industrialiseringen betød bl. a., at nu kom uret for alvor i focus.

Uret kommer i focus

Arbejdet på værksteder og fabrikker skulle begyndes på et bestemt klokkeslæt, mælken til andelsmejerierne skulle være leveret inden et bestemt tidspunkt, butikker og kontorer, brugsforeninger og offentlige institutioner åbnede og lukkede på bestemte tider, og jernbaner, dampskibe og færger havde faste afgang- og ankomsttider. Tiden var gået tidens børn i blodet. Nu var minutterne blevet kostbare. Da så idrætten og sporten omkring århundredskiftet begyndte at gøre sig gældende, fik sekunderne en hidtil upåagtet betydning.

Århus Gymnastikforening (AGF) stiftedes i 1880, Aarhus Roklub 1886, Aarhus Atletklub 1896 og Aarhus Idrætsforening (AIF) 1900. Stopuret, der allerede blev opfundet i 1862, vandt snart indpas i sportskredse, især hvor der blev drevet fri idræt og svømning.

Århus havde i tiden 1850-1900 oplevet en erhvervsmæssig opsvingsperiode, da industrien fik godt fodfæste. 1854 grundlagdes Søren Frichs maskinfabrik, der snart skulle blive landskendt. Bryggeriet Ceres stiftedes 1856, Århus Oliefabrik etableredes 1871, Otto Mønsted anlagde sin margarinefabrik 1883, og i 1895 påbegyndte Th. Sabroe & Co. en fabrikation af mejerimaskiner og køleanlæg osv. Jernbaner og færgeforbindelser havde gjort Århus til et knudepunkt for Jyllands handel og trafik. I 1860 havde Århus 11.000 indbyggere. I 1890: 33.300 og i 1901 52.000.

Sidstnævnte år kom elektricitetsværket og muliggjorde snart anvendelsen af elektrisk drevne slibe-, fræse-, pudse- og boremaskiner, valse- og tandhjulsskæremaskiner o. lign. i urmageriet. Elektriciteten fandt i første række anvendelse til drift af bi- eller serieure på jernbanestationer o.l.

Med industrialiseringen forsvandt de gamle væg- og standure fra folks stuer og gik gennem mellemandlere ofte ud på landet, hvor folk dengang ikke var så modebevidste. I

stedet for importerede tyske schwarzwalder-ure, stueure fra Junghans i Schramberg, Ferdinand Lange i Glashütte, Gustav Becker i Freiburg, franske taffelure og lommeure i tusindvis fra England, Frankrig, Tyskland og Schweiz. En overgang var det kuk-kuk-ure fra Schwarzwald, folk var optaget af, senere blev de populære amerikanske vægure fra Eli Terry i Connecticut og The Waterbury Clock & Watch Compagny meget eftertragtede.

Perioden 1880-94 var kendetegnet ved, at den håndværksmæssige produktion af ure nu næsten var helt afsluttet. Kun som svendeprøver fremstilledes hele ure eller dele deraf. Faget overlevede i kraft af stigende udsalg af industrielt fremstillede varer, importeret eller leveret fra grossister inden for landets grænser. Det håndværksmæssige blev dog opretholdt ved, at man ved siden af butikssalget havde et reparationsværksted.

Fra 1894-1918 var urmagerfaget stagnerende. Det danske marked oversvømmedes af billige masseproducerede lommeure, bl. a. fra USA. Det ville have været interessant at have kunnet analysere århusianske urmageres regnskaber i perioden 1880-1914, men der er ikke afleveret sådanne fra Århus til Erhvervsarkivet, og arkivar Finn H. Lauridsen oplyser (i artiklen „Personalhistorie i Erhvervsarkivet“ i „Personalhistorisk Tidsskrift“, 1979, s. 135): „De er langtfra så informative“ (som handelsarkiverne) „hvilket synes at hænge sammen med, at de fleste håndværksmestre ikke har lagt nogen særlig vægt på deres bogføring – og i øvrigt også var elendige til det“.

I 1925 fik Århus sin første urmager, der fik lov til at kalde sig kgl. hofurmager. Det var H. W. Meinckes efterfølger, Georg Pedersen, Store Torv 9.

I 1927 indførte indenrigsministeriet igen obligatoriske svendeprøver i urmagerfaget. Med udbruddet af 2. verdenskrig 1939-45 kom urmageriet ud for en alvorlig krise, der var strengere end under 1. verdenskrig, da vi dog kunne handle med neutrale lande. I verdenskrig II indførtes hårde restriktioner, og danske urmagere blev afskåret fra de lande, hvorfra de hidtil havde fået de fleste varer. Out-sidere og sortbørshandlere solgte i stort omfang ure, der var fremskaffet ad mystiske omveje, og som var lette at skjule i lommer og tasker. I mange tilfælde måtte urmagerne udelukkende leve af reparationer. De urmagere, der døjede med at klare dagen og vejen, søgte ind til DSB, kommunale elektricitetsværker, telefonselskaber, telefoncentraler og på finmekaniske fabrikker. Andre søgte videreuddannelse som optikere, guldsmede, instrumentmagere, juvelerer, gravører eller bandagister og kombinerede disse erhverv med urmageriet.

3. revolution

Den tredje revolution inden for tidsmålingens historie er sket i vor tid. I 1929 blev der konstrueret et slags pendulur.

som kunne angive tiden i tusindedels sekunder. Men det var ikke nok til den moderne eksakte videnskab. Den har brug for at måle tiden i milliontedele af et sekund. Og det klarer intet mekanisk ur. Derfor blev atomuret opfundet. *Atomurets* „pendul“ er atomer, der svinger meget hurtigt frem og tilbage. I det første atomur var „pendulet“ et kvælstof-atom i en ammoniak-molekyle. Molekylet består af tre brint-atomer, som danner hjørnerne i en trekant. Lige overfor ligger kvælstof-atomet. Molekylet har altså form som en pyramide. Kvælstof-atomet – „pendulets“ top – ligger ikke stille, men svinger frem og tilbage gennem pyramidens bund. På denne måde rettes pyramidens spids skiftevis op- og nedad. Hvert sekund svinger kvælstof-atomet 23.870.000.000 gange frem og tilbage, og dette lynhurtige pendul giver et ur, der kan måle så korte tidsrum som $\frac{1}{23.870.000.000}$ sekund. Men videnskabsmændene var heller ikke tilfredse med dette ammoniak-ur. Der blev bygget endnu mere nøjagtige atomure, som hvert 300.000 år går højst 1 sekund forkert. Nå, ingen atomure bliver i vor tid ure, som købes af jævne mennesker. Men vi kan også nok klare os med de moderne ure, der findes, og udvalget er rigeligt. I vor tid er elektriske og elektroniske ure blevet meget almindelige. Elektriske ure drives af elektrisk strøm fra et tørrelement eller fra lysnettet. De kan enten have pendul eller balance, som samtidig er drivkraft og regulator, eller også elektrisk optræk af en fjeder eller et lod, som driver et almindeligt urværk.

Selv armbåndsurre med elektrisk drift forekommer. De drives af en lille kviksølvscelle som kraftkilde, der kan forsyne uret med drivkraft i ét eller to år.

Blandt de elektriske ure har de elektroniske særlig betydning. I stedet for balance eller pendul som regulator forekommer her en elektronisk svingningskreds. Denne styres af en kvartskrystal, som er skyld i, at svingningstallet holdes meget konstant. Ved hjælp af frekvensdelere kan en synkronmotor drive et visersystem. Tiden kan også på anden måde angives rent elektrisk. Nutidens digitale armbåndsurre indeholder stadig flere funktioner, som f. eks. angivelse af dato og ugedag, år, stopur og alarm på bestemte klokkeslæt. De kan evt. kombineres med små regnemaskiner. Et sådant ur drives af en lille akkumulator, som lades af en solcelle. Effektforbruget er o. 2.4 mikrowatt. De nævnte atom-ure har en endnu højere præcision og anvendes kun af videnskabsmænd. Sådanne ure angiver i dag standarden for international tids- og frekvensmåling.

Sekler og sekunder

I tidens løb er tempoet blevet sat op. Dette viser sig bl. a. ved, at tidsmålerne i 1500- og 1600-årene som regel kun havde timevisere. I 1700-årene kom minutviserne til anven-

delse, og sekundviserne kom gradvis i brug i 1800-årene. I vort århundrede spiller brøkdele af sekunder ikke blot en rolle i videnskabelige forsøg og sportspræstationer, men også i måling af arbejdspræstationer, reaktionstid for chauffører og piloter, psykotekniske prøver og inden for samfærdsel, især flyvning.

Oplandet

På landet har man altid taget tilskikkelserne og dagens donter med ro og selvbesindelse. Tid kræver gerning, men gerning kræver også tid. Ude i amtet var ure sjældne i private hjem helt op til o. 1770, efter hvad man kan se stikprøvevis i skifterne. Så derfor brugte de fleste naturmetoden, når de skulle bestemme tiden.

Fra Sabro og Fårup meddeler folkemindeforskeren Evald Tang Kristensen (1843-1929), at man dér i 1800-årene skar en skure i vindueskarmen, på hvilken skyggen faldt om middagen. Nogle fulgte en solplets vandring fra et hul i gavlen hen over det hvidskurede gulv. Blot solen var på himlen, havde man let ved at tage bestik af tiden. Værre var det på gråvejr-dagene og ved dæmring og skumring eller om natten. Så måtte man iagttage stjernehimlens skiftende udseende eller lytte til nattens fugle eller hanerne. Hos de omvandrende kræmmere kunne man købe solringe af messing og få belæring om, hvordan de skulle bruges.

Evald Tang Kristensen fortæller også, at hyrde- eller hjorddrengene i Østjylland lagde deres hue eller kasket på marken, gik så i retning af solen, så langt deres skygge nåede, indtil den var lige ved at berøre huen. Så kunne man måle, hvor mange fod der var til huen. Hvis der var 6-7 fod, vidste drengene, at det var på tide at drive dyrene hjem.

Standurene (bornholmerne) dukkede op i en del hjem på landet o. 1770. Degnen i Rørt, øst for Odder, havde oven i købet et standur med klokkespil. Standure kaldtes også „slå-klokker“, fordi de fleste slog timeslag, enkelte endda kvarter-, halv- og heltimeslag. Standuret er et resultat af et hollandsk-engelsk samarbejde og dukkede op i 1660'erne i England, og i Danmark o. 1700. Den korrekte engelske betegnelse for et standur er Long Case Clock (langkasseur). Det fik senere kælenavnet „Grand-father Clock“ fra en populær vise, skrevet i 1876, som begynder: „My grand-father's clock was too large for the shelf, so it stood ninety years on the floor...“. En af de dygtigste fremstillere af standure i England var Thomas Tompion (1639-1713), som kaldes „det engelske urmageris fader“. Han nød den ære at blive begravet i Westminster Cathedral, selv om han hverken var kongelig eller intellektuel.

Fra Adslev og omegn berettes i 1870'erne, at der til en velstående bondes påklædning hørte et sølvvlommeur med kæde. Ure var endnu ret sjældne, og de var alle af den type,

som folkevittigheden siden hen døbte „tvebakker“. De skulle trækkes op med en nøgle. Flere af disse nøgler var lavet af en sølvmønt, som vist var uden værdiangivelse, men på bagsiden stod der præget: „Frivilligt Offer for Fædrelandet“. De var fra Frederik 4.s tid og var et mindre om statsbankerottens dage. Et „tvebak-ur“ kunne veje indtil et kvart pund, altså 250 g. En pæn og skattet gave fra en pige til sin kæreste eller fra en kone til sin mand var en urkæde, flettet af hendes afrede hår.

Før 1857 var det forbudt håndværkere, som ikke dækkede bøndernes nødtørftigste behov for håndværksarbejde, at nedsætte sig på landet, så med undtagelse af smede, hjulmagere, træskomænd og tækkere o.l. var det kun tilladt at etablere sig i købstæderne. Der kunne dog i visse tilfælde søges dispensationer. Men efter loven om næringsfrihed 1857, som trådte i fuld kraft 1862, måtte alle håndværkere og handlende nedsætte sig på landet (undtagen i købstædernes spærrebælte på én mil). Når man alligevel træffer urmagere i Odder og andre steder i amtet fra o. 1640, skyldes det for en del, at loven blev lempeligt fortolket af amtmændene, som fra 1660 til 1849 havde større beføjelser end de har i dag. Der var før 1837 hverken amtsråd eller sogneråd ude på landet. Al magt lå i hænderne på enevældens embedsmænd under ledelse af amtmanden, og denne var oftest mere interesseret i, at en landsbyurmager kunne ernære sig og sin familie end ligge fattigvæsenet til byrde. Trods talrige forbud fandtes også håndværkere ved herregårdene, som ikke blot arbejdede for herskabet, men også for de omkringboende bønder. Det førte til, at myndighederne måtte tillemppe forordningen efter gældende praksis og undtage de håndværkere, der boede for „gode mænds døre“, dvs. de adelige.

Ovenstående forklarer Michel Hansens tilstedeværelse i Odder i sidste halvdel af 1600-årene. Herfra kunne han forholdsvis let komme til Rathlousdal, Rodstenseje, Åkær og Skanderborg slot, samt til kirkerne i Odder og Tvenstrup, eller hvor han nu havde ordrer at udføre.

Endelig kunne der være tilfælde, hvor urmageriet blev drevet som et bierhverv eller som en slags husflid, og det kunne ofte være svært at sætte en skarp grænse mellem håndværk og husflid, i hvert fald for en embedsmand, som kom udefra og ikke var bekendt med de lokale forhold.

Odder, der var en udpræget midtvejsby mellem Horsens og Århus, ligger i et frugtbart område af bedste bonitet. Byen har derfor tidligt udviklet sig til en handels- og håndværkerby med købstadskarakter. Byens tinghus er opført 1856-57 og dets ur installeret sidstnævnte år. Ved folketællingen 1787 boede her 31 håndværkere, hvoraf dog nogle var svende og lærlinge. Ved folketællingen i 1845 var håndværkeres antal steget til 60. Blandt dem var der to urmagere. Ved århundredskiftet var der stadig 2, men i 1978 var antallet fordoblet til 4.

I det tidligere Århus amt har der fra tid til anden været urmagere i byerne: Beder, Bjerager, Brabrand, Dyngby, Edslev, Galten, Grundfør, Gylling, Hadsten, Herskind, Hinnerup, Holme, Hov, Lillering, Lisbjerg, Malling, Mårset, Noring, Nølev, Odder, Saksild, Skjørring, Skovby, Snærild, Solbjerg, Søften, Torrild, Tåstrup, Viby, Ørting og Åby, i alt 31 steder. En del af de nævnte byer er senere indlemmet i Århus eller Odder kommuner. Nogle steder har der kun været urmager i en kortere årrække, andre steder uafbrudt siden den første etablerede sig. I dag (1984) er der 3 urmagere i Odder, 2 i Galten og 1 i hver af byerne Hadsten, Hinnerup og Solbjerg.

Urmageriet i Århus

<u>År</u>	<u>Indbyggertal</u>	<u>Antal faglærte urmagermestre</u>
1491	o. 1600	1
1600	o. 3000	2
1625	o. 3200	2
1672	o. 3200	2
1729	o. 3400	2
1769	3579	2
1801	4100	2
1834	6800	3
1840	7100	4
1845	7900	5
1855	8900	6
1860	11000	8
1870	15000	6
1880	25000	20
1890	33300	18
1901	52000	27
1930	81279	26
1955	118943	52
1960	177234	56
1970	245174	37
1984	250279	21

Hammel, der før 1970 hørte til Skanderborg amt, har også haft én eller flere urmagere, der var medlemmer af Århus Amts Urmager- og Optikerforening, antagelig fordi forbindelsen til Århus var bedre end til Skanderborg.

De fleste landsbyurmagere havde kun til dagen og vejen. I stationsbyerne gik det noget bedre. Men da en del af urmagerne i de mindre byer som regel ejede et mindre stykke jord, hvorpå der kunne holdes ko, et par får eller geder, klarede de sig alligevel – om end kårene kunne være knappe. En del af dem virkede også som gørtlere, knappestøbere, kobbersmede og klinkere, eller de drog omkring og repara-

rede folks ure eller fungerede som kedelflukkere og altmulig-mænd, det, man i dag kalder „opsøgende service“.

Uret i dagliglivet

I middelalderen var det kun kirken og tingstedet, der krævede en vis præcision. Dagens donter blev udøvet efter bedste skøn, eller når et behov bød sig.

Kirkklokkerne ringede ikke blot til gudstjenester og kirkelige handlinger, men kaldte også folk til arbejde om sommeren kl. 4 og om vinteren kl. 5. Vægterne ringedes på vagt om vinteren kl. 9 aften og om sommeren kl. 10 aften. Disciplene på katedralskolen ringedes til skole kl. 10 formiddag, antagelig fordi mange havde lang vej og måtte gå. Klokkerne ringede dem fra skole kl. 5 om eftermiddagen.

Timeglasset, som i århundreder blev brugt i århusianske køkkener ved bagning, kogning, stegning og ølbrygning m.m., blev til søs benyttet som skibsur. Det havde den fordel, at det hverken blev påvirket af søgang eller fugtighed og meget lidt af temperaturændringer. Arbejdet om bord var delt op i 4 vagter og hver vagt i 8 glas. Et glas svarede altså til en halv time og blev markeret med slag på skibsklokken, så hvis man talte klokkeslagene, kunne man høre, hvad klokken var (slået).

Vagterne inddeltes på følgende måde:

Fra kl. 24-4 nat: hundevagt.

Fra kl. 4-8 morgen: dagvagt.

Fra kl. 8-12: formiddagsvagt.

Fra kl. 12-20: eftermiddagsvagt.

Fra kl. 20-24: førstevagt.

I vore dage har sømanden 8 timer fri mellem hver vagt. Det kaldes frivagten. Nogle søfarere havde timeglas med sand til 12 timer, og det fortælles, at Tycho Brahe havde et sandur med 24 timers løbetid.

Timeglasset er helt op til vor tid blevet benyttet som logglas til søs ved udmåling af skibets fart (speedometer). Logglasset løb ud i løbet af 14 eller 28 sekunder. På grundlag af den distance, skibet tilbagelagde i dette tidsrum, kunne man beregne dets fart i knob. 1 knob er lig med 1 sømil (1,852 km) i timen. Efterhånden som udviklingen skred frem, blev behovet for nøjagtig tid større og større, ikke mindst inden for søfarten, hvor man ikke kunne navigere præcist uden at vide, hvad klokken var i Greenwich. Det første kronometer blev lavet af englænderen John Harrison 1761. Opfindelsen fandtes at være så værdifuld, at regeringen gav Harrison en hædersgave på lige ved en million kroner. I Danmark gjorde Urban Jürgensen (1776-1811) sig bemærket ved at fremstille gode kronometre, men også Thomas Schmidt i Århus (1849-1912) og Jens Hansen (1843-1925). Århus, var habile kronometermagere.

Fra 1730'erne og fremefter begyndte priserne på korn og

andre landbrugsprodukter at stige, og fra midten af århundredet udviklede det sig til en højkonjunktur for dansk landbrug. Dette kom også byerne til gode, for det betød, at folk nu havde råd til at anskaffe nyt og bedre bohøve: skabe og kister af egetræ, hængeskabe, chatoller, jernovne og ikke mindst smukke stueure, den tids statussymboler. Når det regnede på bønderne, dryppede det på købmændene og håndværkerne.

Biskoppen og forfatteren Erik Pontoppidan (f. i Århus 1698 og død 1764) beretter i sin roman „Menoza“ fra 1742, at selv håndværkssvende og herskabstjenere ville vigte sig med et ur i lommen, og i den toneangivende verden optog man skikken fra udlandet med at bære to ure.

Med krigen 1807-14 nåede Danmark økonomisk set bunden, og krisen var svær at komme over. Først o. 1830 begyndte det igen at blive bedre.

I Århus havde man siden langt tilbage i tiden haft Olufsmarked på Olav den Helliges dag den 29. juli. Dette krammarked varede oprindeligt 14 dage, men blev indskrænket til 8 for endelig i 1836 at blive koncentreret til 3 dage: onsdag, torsdag og fredag. Der var på markedet et væld af salgsboder opstillet på Lille og Store Torv, bl. a. boder med galanterivarer og ure. De solgtes hyppigst af jøder og tyske kræmmere og urhandlere fra Schwarzwald, som med markskrigerisk pågænhed og en eminent tungefærdighed på et tillært dansk falbød billige træ- og kuk-kuk-ure, urkæder, solringe, brillefutteraler, lorgnetstilkæder og klysterapparater. Senere tilbød de industrielt fremstillede ure fra Furtwängler & Söhne eller de populære amerikanerure.

Først i 1896 bestemte Århus byråd – ikke mindst af hensyn til byens handlende og opretholdelsen af ro og orden – at Olufsmarkedet skulle ophøre. Men de almindelige torvedage på Lille og Store Torv fik naturligvis lov til at fortsætte. Her kom gartnere og bønder fra omegnen og falbød deres produkter. En tid lang var der også udbud af kød på Bispe-torvet. Blomsterhandelen på Sct. Clemens Torv flyttede efter 1904 til Immervad og 1929 til Åboulevarden.

En del torvegæster samledes ofte for at hygge sig med hinanden i Kellers beværtning under Meinckes store ur. Dette ur var også et fast træffepunkt for unge par, som satte hinanden stævne efter arbejdstidens ophør. Meinckes ur indtog altså en lignende rolle i Århus som Ranchs bekendte ur på hjørnet af Østergade og Købmagergade på „Strøget“ i København, som har været vidne til mange amourøse rendez-vous'er.

Siden slutningen af Den store nordiske Krig i 1720 har Århus været fast garnisonsby. I mange år har den været landets største militærby uden for hovedstaden med værnepligtige og befalingsmænd i artilleriet, dragonerne, infanteriet, rytteriet, ingeniørkorps, telefon- og telegraftrupper, garnisons- og hjælpetropper og senere marinere, samt i

sommertiden mindre detachementer af gardere, der holdt vagt på Marselisborg.

Til at begynde med var de menige indkvarteret hos borgerne, men sidst i 1800-årene byggedes kaserner i Vester Allé, Høegh Guldbergs Gade og Langelandsgade. Blandt de ubetingede krav, der stilles til alt militær, er præcision. Derfor fik kasernerne udvendige eller indvendige ure. Således fik f. eks. rytterkasernen et ur bevilget ved et byrådsmøde den 12. april 1877 på betingelse af, at rytterkasernen selv betalte vedligeholdelsen. Desuden havde de militære afdelinger hornblæsere, der blæste reveillen om morgenen, før Fanden havde fået sko på, og retræten om aftenen, oftest kl. 22, som man havde prompte at adlyde, hvis man ikke var så heldig at have fået nattegn. Når f. eks. retræten lød på infanterikasernen i Høegh Guldbergs Gade, strømmede ikke blot soldaterne hurtigt hjemad, men også nysgerrige lærlinge og unge mennesker, der ville overvære de sidstes ankomst; for vé den arme synder, der kom for sent. „Hep! hep!“ råbte de unge til dem, der kom hæsbælende i sidste minut, inden vagtkommandøren slog jernlågen i med et smæld og låsede den, fortæller Victor Jensen i „Klunketid og Krigsår“ (1968).

I 1840'erne var man begyndt at indføre „secretairer“ (et skrivebordsmøbel) i stedet for chatoller, fortæller Rasmus Nielsen i sine erindringer fra Århus i fyrreerne. De var af mahogni, og oven på dem kunne man anbringe et taffelur m.m. Rasmus Berg fortæller om Århus i 1860'erne og 70'erne: „Dagens gang markeredes tydeligt af en række lyde, som kunne høres over hele byen, og som var tidsmålere for alle. Der var først og fremmest domkirkens ringning kl. 5 om morgenen, kl. 12 middag og 7 aften. Så var der fabriksfløjter, der kaldte arbejderne til dagens gerning og fløjtede fyraften, togenes afgangssignaler og Århus-Kalundborg-skibet i havnen. Alle vidste dengang, hvornår togene kom og gik. På stille aftener kunne man også høre, når retræten blæstes på rytterkasernen“.

Med jernbanernes opdukken blev behovet for præcision og dermed gode ure større. Den første sektion af den nørrejyske længdebane: Århus-Randers var færdig den 3. september 1862. Århus-Fredericia åbnedes for drift 1868, Randers-Aalborg 1869. 1877 kom linjen Århus-Ryomgård, som senere forlængedes til Grenå, og Hads-Ning Herreders Jernbane til Odder og Hou kom 1884 og Århus-Flammel-banen 1902, med forlængelse til Thorsø 1914. Det var ikke blot det rejsende publikum, der skulle ankomme i god tid til stationerne. Af hensyn til sikkerheden skulle sporene trafikeres i overensstemmelse med fastsatte tidstabeller. Kørehastigheden og opholdene på stationerne eller vigesporene skulle nøje overholdes. Det var absolut nødvendigt at undgå ulykker, som forårsagedes af fejlplacerede tog, og dette medførte nødvendigvis et landsomfattende tidssystem såvel som præ-

cise instrumenter til at måle tiden korrekt. I århundreder havde man regnet med lokal soltid, men med det internationale jernbanenet voldte dette mange praktiske samordningskvaler. I 1784 havde man indført middelsoltid, regnet efter Københavns beliggenhed. Efter sand soltid er klokken 12 middag, når Solen kulminerer, dvs. står højest på himlen over stedet eller stik syd. Eftersom Århus domkirkes tårn ligger på 56°9'26" nordlig bredde og 10°12'43" østlig længde for Greenwich, dvs. 2°21'58" vestlig længde for København, står Solen op 9 min. og 28 sek. senere i Århus end i København. Ved lov af 6.2.1880 blev københavnsk tid gjort til fælles tid for hele landet.

Men med den stigende internationale trafik og kommunikation var det uhensigtsmæssigt med nationale tider, hvorfor man ved lov af 29. marts 1893 gik ind for zonetider, hver zone på 15 længdegrader med 0° i Greenwich ved London som udgangspunkt. Danmark hører til den mellemeuropæiske zone, der er en time forud for Greenwich-tid. Man kalder det også dansk normaltid. 15-længdegraden passerer Øster Marie og Pedersker sogne på Bornholm. Da Danmark er et forholdsvis smalt land (når vi ser bort fra Grønland, Færøerne og Bornholm), kan vi klare os med én zone. Det amerikanske kontinent, inklusive Canada, er inddelt i 5 zoner, mellem hvilke der er én times forskel indbyrdes: Atlantic, Eastern, Central, Mountain og Pacific-time.

Århus har haft tre hovedbanegårde. Den første fra 1862, som i 1884 måtte vige pladsen for en ny. Den, de fleste bedst kender, er den nuværende fra 1929. Alle disse var (er) naturligvis forsynet med ét eller flere ure. Østbanegården, som var endestation for Århus-Ryomgård-Grenå-banen, blev indviet 1877 og var bygget i den klassiske jernbanestil, der da var dominerende. Den fik et ur på gavlen ud mod Kystvejen-Mejlgade.

Århus fik gaslygter den 2. januar 1855. Man havde ansat kommunale lygtetændere til at tænde og slukke lygterne. Senere blev lygterne forsynet med ure, der tændte og slukkede lygterne pr. indstilling. Den sidste gaslygte slukkedes i januar 1957. De første elektriske gadelygter tændtes den 12. februar 1901. Med industriens fremkomst ændredes samfundsforholdene totalt. Flere og flere håndværk måtte enten vige for fabrikernes konkurrence og billige, men upersonlige masseproduktion eller omstille sig til handel og reparationer, eventuelt kombinere deres fag med et andet, f. eks. med gørtler-, guldsmede-, instrumentmager-, optiker-, juveler-, ciselør-, gravør-, finmekaniker- eller fotograffaget.

En del urmagersvende opgav at blive selvstændige og tog arbejde hos DSB, på elektricitetsværker, finmekaniske fabrikker eller telefonselskaber o.l. I 1883 indrettedes Århus telefoncentral med 76 abonnenter.

Fabriksfløjterne lød om morgenen kl. 6. Så hastede arbejdere og svende til dagens dont. Kl. 12. meldte de højlydt

middagspause, og kl. 6 eller 7 om aftenen gik strømmen atter hjemad. Omkring århundredskiftet var butikkerne åbne til kl. 22. fredag og lørdag til kl. 23 – og igen søndag formiddag til gudstjenestens begyndelse.

Århus Navigationsskole

Grundvidenskaben for tidsmåling, tidsregning samt navigation er astronomien, specielt den sfæriske astronomi. Hvis skipperne og andre søfolk skal lære at navigere korrekt, må de bl. a. have et vist kendskab til himmellegemernes stilling og praktisk kendskab til instrumenter som f. eks. sekstanter, kompas, log, lod, pejleapparater og kronometre og deres anvendelse.

Søfart har altid været en vigtig næringsvej i Århus, og derfor kunne der også være et behov for en navigationsskole i byen. Ved et byrådsmøde i Århus den 13. april 1871 forelå der et andragende fra navigationslærer Jørgen Andreas Holm (1826-1903), Flensborg, om understøttelse af kommunen til grundlæggelse af en navigationsskole i Århus.

Byrådet vedtog at indhente en erklæring fra Handelsforeningen, som i juni samme år anbefalede andragendet og erklærede sig villig til at yde et bidrag til oprettelse af skolen. Uvist af hvilken grund gled Jørgen Holm fra Flensborg ud af billedet. Det var jo ikke så længe efter 1864, og Flensborg var kommet ind under Preussen sammen med det øvrige Sønderjylland. Imidlertid var der i mellemtiden sendt et lignende andragende fra en navigationslærer A. C. Møller, København, og ved et møde i byrådet i juli 1871 oplæstes en erklæring, indhentet fra navigationsdirektøren i hovedstaden, hvorefter man besluttede at ansætte A. C. Møller.

Navigationsskolen kom i gang i begyndelsen af 1872. Møller søgte året efter eksamensret hos marineministeriet. Skolen fik et årligt tilskud af kommunen, men fik først eksamensret i 1876. Man kunne i Århus gå op til styrmands-eksamen, hvor censorerne bestod af navigationsdirektøren fra København samt to søfartskyndige med anbefaling af byrådet. Dette udpegede løjtnant ved søetaten, købmand Worre og kaptajn N. C. Nielsen. I 1876 blev kommunens tilskud forhøjet, navnlig på grund af, at skolen optog maskinlære som nyt fag. Men i 1880 ser det ud til, at navigationsskolen måtte ophøre, antagelig på grund af utilstrækkeligt elevtal. I november indstilles forstander A. C. Møller med 11 stemmer mod 7 til stillingen som havnefoged ved Århus havn pr. 1. januar 1881 – og derefter høres der ikke mere om Århus navigationsskole.

Århus Kioskselskab

Efter århundredskiftet blev antallet af offentlige ure i Århus forøget med 28, nemlig 4 for hver telefonkiosk, som Århus

Kioskselskab havde etableret. Dette selskab begyndte sin virksomhed den 26. maj 1900.

Det var et interessentskab med ritmester Allan Dahl, København, som initiativtager og leder. Han havde af Århus byråd fået koncession i 20 år, med ret til evt. forlængelse, på anlæg og drift af sådanne kiosker. Foruden at kunne telefonere mod betaling efter takst kunne man også låne køreplaner imod et mindre gebyr i kioskerne. En samtale på 3 min. kostede f. eks. 10 øre. Selskabet havde ansat en snes kioskdrenge, der blev iført en flot blå uniform og piccolo-hue på hovedet. De arbejdede som ekspresbude og cyklede ud med telegrammer, medicinpakker o.l. En af de mest søgte telefonkiosker lå på Sct. Clemens Torv. Den var ligesom de andre bygget i pavillonstil med fire ure under det løgformede spir til de fire verdenshjørner. Kioskerne var tegnet af arkitekt Thorkel Møller (1864-1946). I en årrække var *Henry Th. Lyre* (1897-1967) ansat som kontorchef i Århus Kioskselskab. Han var ellers uddannet som journalist og reklame-mand og blev i 1946 ansat som leder af de faguddannede urmageres Tempus-reklame. Fra 1. juni til sin død var han redaktør af „Dansk Urmager-Tidende“.

En af de gamle telefonkiosker blev i 1974 overflyttet til indgangen (ved Viborgvej) til Købstadmuseet Den gamle By. I 1978 installeredes et Bürk-hovedur og tre 57 RSB-biurværker fra Schwenningen i Württemberg til anbringelse i telefonkiosken fra år 1900 som en gave fra firmaet A/S Wiehe & Co., København.

Landsudstillingen 1909

Århus har ikke altid været Danmarks næststørste by. Både Slesvig, Flensborg, Malmø, Viborg, Aalborg, Helsingør og Odense har i perioder været større, men ved landsudstillingen for handel, håndværk og industri i 1909 markerede Århus sig afgørende som Jyllands hovedstad og Danmarks vigtigste by efter hovedstaden.

På et opfyldt areal, der afgrænsedes af Svendborgvej, H. Pontoppidans Gade, Dalgas Avenue og Filtenborgs Plads og mod øst af havet, blev opført en særlig udstillingsby, „Den hvide By ved Havet“, som blev det hidtil største arrangement af sin art uden for hovedstaden. Udstillingen afholdtes i tiden 18. maj - 3. oktober og begunstigedes ikke af vejrguderne, idet sommeren 1909 blev en af de fugtigste i mange år. Udstillingen gav økonomisk underskud, men var i høj grad med til at lede opmærksomheden hen på Århus som byen med den gode havn, et frugtbart opland, et initiativrigt byråd, et blomstrende erhvervsliv og meget smukke omgivelser.

Fregatten „Jylland“, som havde deltaget i slaget ved Helgoland den 9. maj 1864 og slået den østrigske flåde på flugt med Suenson om bord, lå opankret ud for udstillingen, ligesom Borgmestergården var flyttet ud på udstillingsterrænet på initiativ af den senere direktør for Den gamle By, Peter Holm. Det nyrejste kompleks „Skansen“ tjente som hotel for overnattende udstillingsgæster. Urmagerne var godt repræsenteret på udstillingen:

S. P. Johnsen, Århus, udstillede bl. a. et selvfremstillet lommeur og et astronomisk pendulur.

Jens Hansen, Århus, med bl. a. et søkronometer, et lommekronometer og et rejseur, alle af eget fabrikat.

Mathias Madsen, Århus, med tre moderne stueure.

Filtenborgs Urkassefabrik, Århus, viste en større samling stueure, ligesom der var selvlavede ure af *Frede Sinding*, Ebeltoft, *P. M. Bach*, Viborg, og *L. C. Andersen*, Ringkøbing.

Det var en urmager, *Chr. Gøtzsche Filtenborg*, der tog initiativet til landsudstillingen og blev kasserer for den, og det var en urmager, nemlig den senere forfatter *Joachim Kattrup* fra Vistoft sogn på Mols, som skrev kantaten ved afslutningsfesten i anledning af landsudstillingen, og den fik bragende klapsalver. Det var jo kun otte år siden, vi fik systemskiftet, da en vestjysk degn var blevet kultusminister og „en simpel bondemand“ landbrugsminister. Vel havde vi fået parlamentarismen indført i Danmark, men kvinderne havde endnu ikke fået valgret, undtagen til menighedsrådene, hvortil kvinder både fik valgret og valgbarhed i 1903. Århus' første kvindelige urmager, *Signe Laursen* på Tangen, senere Vestergade og Guldsmedgade, var f. eks. medlem af Vor Frue sogns menighedsråd.

Nytår i Århus

„Nu har jeg gået med de bukser i syv år, uden at der har været noget i vejen med dem; og den første dag, du har dem på, så går de i stykker!“ sagde faderen til sin søn, der havde været uheldig med et kanonslag nytårsaften. Denne historie skal efter sigende være foregået i Århus. Her samledes borgerne på Store Torv fra 1853 for at modtage det nye år. I det gamle års sidste timer samledes man med fakler på torvet omkring et musikkorps, og når midnatsklokkens sidste slag lød fra domkirketårnet, istemtes en højtidelig nytårshymne og nogle fædrelandssange. (Det var jo ikke så længe siden, man havde haft sejren ved Idsted). Herefter udbragtes et leve for konge og fædreland, som besvaredes med et nifolddigt hurra. Forinden var der nede ved havnen afbrændt et mægtigt og prægtigt kommunalt gigantfyrværkeri under ledelse af fyrværker Kræfting og senere af hans enke og efterfølgere. Det futede og spruttede, peb, fløjtede og bragede med tindrende sole, skære blålys, røde og blå bomber, raketter og stjerner. Kl. 12 hørtes ikke blot klokkeslagene fra domkirken, men de fik akkompagnement af urslagene på toldboden og havnepakhuset, men deres timeslag var spinklere. Alle fartøjer i havnen peb med deres dampfløjter eller tudede, matroserne ringede med skibsklokkerne på broen. Når larmen ebbede ud, affyrede unge mennesker deres kanonslag, skrubbtudser eller kinesere, og folk ønskede hinanden godt nytår. De velhavende samledes bagefter på restauranterne til varme æbleskiver og punch eller Madeira, mens unge mennesker fortsatte med at lave sjov, ballade og løjer i gader og baggårde. Når vejret var bare nogenlunde nytårsaften, kunne der samles flere tusinde mennesker ved havnen og på Store Torv.

Men så kom den første verdenskrig 1914-18, og den alvorligere anvendelse af krudtet lagde en sordin på stemningen, i hvert fald til at begynde med. Efter den 1. december 1914 blev det forbudt at sælge fyrværkerisager af enhver art, og Århus kommune ville ikke mere afholde udgifterne til et kommunalt fyrværkeri.

Krigen medførte også, at der for første gang indførtes sommertid ved lov af 13. maj 1916. Dette gentog sig den 15. maj 1940 og gennemførtes de følgende år til og med 1948. Grunden til sommertid var naturligvis, at man ville udnytte døgnets lyse timer og derved spare kul og olie til elektricitet.

24-systemet

I 1927 indførte DSB 24-timers systemet i sine køreplaner og på sine stations- og perronure samtidig med, at en ny og stærkt forbedret køreplan trådte i kraft. Mange stejlede og syntes, at det var en dårlig reform for ikke at sige noget pjat. Men de fleste ville dog indrømme, at det havde sine praktiske fordele. Der blev en lignende diskussion som den, vi fik

ved retskrivningsreformen i 1948, da de store bogstaver afskaffedes i navneord, og bolle-å et indførtes. Systemet kom imidlertid for at blive, og det er for længe siden blevet accepteret, selv om det aldrig rigtig har vundet indpas i det mundtlige dagligsprog. Man siger stadig kl. 10 aften og ikke kl. 22. Det første offentlige ur i Århus med 24-timers inddeling blev ophængt uden for urmagermester Jens Meilvangs forretning i Guldsmedgade den 20. marts 1927. Meilvang var en foregangsmand på flere områder.

Armbåndsurene

I løbet af 1920'erne og 30'erne afløstes lommeurene af de mere praktiske armbåndsure, som dog ikke var nyopfundne. idet Englands dronning Elisabeth I (1558-1603) ifølge traditionen skal have båret det første. I 1880'erne fik flere schweiziske urfabrikanter bestillinger på armbåndsure til tyske marineofficerer, især dem, der gjorde tjeneste i torpedo- og undervandsbåde, og en ny herremode indledtes. I den danske flåde ville man dog ikke rigtig vide af denne mode. Kontreadmiral Frits H. Kjølser (f. 1893), der var marineattaché i Berlin til 1941 og allerede i januar 1940 advarede de danske myndigheder om et forestående angreb på Danmark, fortæller i „Fra min skoletid“, at de danske søkadetter i årene før den 1. verdenskrig ikke måtte gå med de dengang sjældne armbåndsure, da de blev anset for „umandige“.

Da fodbold blev en folkesport i begyndelsen af indeværende århundrede, blev armbåndsure populære både hos dommere og spillere, og efterhånden udkonkurrerede de lommeurene, som damerne jo ikke kunne bære. De fleste damer gik dengang ikke med synlige ure. Måske havde de et ur i deres taske eller i en kæde om halsen, men da armbåndsurene kom, blev der også fabrikeret armbåndsure til dem. De var af mindre format og ofte i et mere „feminint“ design.

Paustians ur

Selv om „de levende billeder“, filmen, allerede holdt sit indtog i Danmark 1896, var det først i 1920'erne og 30'erne, at det blev en folkeførnøjelse at gå i biografen eller kino, som man også sagde. Her i 30'erne regnede man med, at hver aften var gennemsnitlig 60.000 mennesker i biografen, dvs. en tiendedel af hele landets befolkning, i løbet af en uge.

I november 1932 havde århusianeren Hans Hartvig Seedorfs film „Paustians Ur“ urpremiere på „Regina-Teatret“ i Århus og „Alexandra-Teatret“ i København. De fleste af filmens scener blev optaget i Den gamle By, og blandt hovedkræfterne var Bodil Ipsen, Henrik Malberg, Eduard Mielche og Bergliot Poulsen. Komponisten Niels Clemmensen havde komponeret musikken, og instruktøren var Ralph

Holm. Filmen trak ikke det helt store publikum, men var absolut ikke uden kvaliteter, selv om den var rokokopræget pastiche. Skriveren af disse linjer så den og regner den i hvert fald for en af de film, man husker.

Tempus

I 1937 tilsluttede urmagerne i Århus sig til TEMPUS-ordningen, der blev gennemført, fordi en stor del af urhandelen var overgået til ikke-faglærte forhandlere, også kaldet out-side-re, der ofte drev afbetalingsforretninger med ure af ringe eller tvivlsom kvalitet og dårlig service. Formålet med Tempus-ordningen var at drive reel oplysning og forbrugervejledning ved købet af ure og lede urhandelen ind i de faguddannedes og organiseredes forretninger, samt at samordne reklamen for ure på et sagligt og forsvarligt grundlag. Forbrugerne fik gennem Tempus-ordningen en garanti for, at når de køber et Tempus-ur hos en faguddannet urmager, er uret af en vis kvalitet og vil kunne blive repareret af enhver Tempus-forhandler, uanset hvor i landet han bor. Urmageren vil sørge for, at eventuelle fejl vil blive rettet gratis, så længe garantiperioden for uret varer.

2. verdenskrig

Under den 2. verdenskrig 1939-45 og de følgende 5-6 år kneb det meget med urmagerens omsætning på grund af de meget knappe forsyninger udefra, men også omsætningsafgiften eller omsen betød dalende salg. Først i slutningen af 1950'erne lysnede det igen.

I 1958 lod urmagermester Ludvig Jensen i Frederiksgade konstruere et el-ur og satte det i forbindelse med et klokkespil med de verdenskendte Big-Ben-slag fra London. Gennem forstærker og højttaler nåede tonerne ud på gaden og bredte sig malmfyldt over kvarteret, så det kom til at kappes med klokkespillet på rådhuset. Folk, der kunne huske udsendelserne fra BBC under krigen, mindedes igen de bevægede dage, da man spændt sad med ørerne inde i højttaleren og lyttede til de danske udsendelser fra London.

Hovedur fra Schweiz i Risskov

Tempus-urmagerne i hele Danmark købte i 1965 en villa på Grenåvej 156 i Risskov, hvor Dansk Urmager- og Optikerforening indrettede deres sekretariat, konferencerum, konsulenttjeneste, reklameafdeling og rum til mindre kurser. Som ekspeditionsskretær ansattes Else Thomsen, hvis far og farfar var urmagere i Svendborg, og som selv var uddannet til optiker og havde været ansat i urgrossererbranchen.

I 1982 fik villa Tempus, som man kaldte huset, en storslået gave fra den schweiziske urfabrikantforening og forbundet af danske urgrossister, nemlig et hovedur, der reguleres pr.

radio fra Schweiz. Dette hovedur, som er et produkt baseret på højtdviklet schweizisk teknologi, sikrer modtagelsen af de tidssignaler, som fra Schweiz udsendes af Prangins-senderen, der er beliggende ved Genève-søen mellem Lausanne og Genève. Senderen styres af atomure med absolut gangnøjagtighed. Stationen sender på de lange bølger med en frekvens på 75 kHz og en rækkevidde på 2000 km.

På grund af ændrede trafikforhold ændrede villa Tempus i 1983 adresse til Tretommervej 65-67, Risskov. Ved samme lejlighed afløstes Else Thomsen som ekspeditionssekretær af Joan Staszak.

Urgrossister i Århus

Siden 1855 har Århus været sæde for flere urgrossister. Den første og største var *J. C. Filtenborg*, som i 1855 flyttede fra Nykøbing Mors til Århus, hvor han åbnede en detailforretning med ure på hjørnet af Lille Torv og gaden Tangen. I løbet af en kortere årrække udviklede forretningen sig til en en gros-handel med ure og urdele (furniture), som Filtenborg importerede fra udlandet. Forretningen voksede hurtigt, og i 1878 flyttede hovedafdelingen til København, men bevarede filialer i Odense og Århus. Da *J. C. Filtenborg* døde i 1891, overtog nevøen *Chr. Filtenborg* forretningen, der med tiden blev Nordens største inden for urbranchen. (Se biografierne). *Chr. G. Filtenborg* (1852-1919) tog initiativet til og var kasserer for landsudstillingen 1909 i Århus og var medlem af Århus byråd 1897-1909. Han oprettede *C. G. Filtenborgs* stiftelse på Birketinget for ældre købmænd og håndværkere, særlig urmagere og guldsmede eller deres trængende efterladte. Stiftelsen blev erhvervet af Århus kommune og taget i brug 1925.

C. G. Filtenborg testamenterede et større beløb til oprettelse af et universitet i Århus, samt en række legater til forskning, studierejser og studiehjælp, og er en af de århusianere, som vil blive husket for sin godgørenhed og sine mange initiativer. *C. G. Filtenborgs* Plads ved Strandvejen er opkaldt efter ham.

I 1884 grundlagdes urgrossistfirmaet *M. J. Bech A/S* på Store Torv 16. Det flyttede siden til København og er nu repræsenteret i Århus ved Palle Hegelund.

J. P. Larsen (1875-1947) var udlært som urmager i Nykøbing F. og tog borgerskab i Århus 1896. Også han blev urgrosserer og solgte ure, guld- og sølvvarer i Danmark, Norge og Sverige. *J. P. Larsen* var den første privatmand i Århus, der fik bil. Han forærede i 1945 Hingealle skov på ca. 30 ha i Hinge sogn, Viborg amt, til Århus kommune.

Af andre tidligere og nuværende urgrossister med sæde i Århus kan nævnes „Dansk Uhrhandel“ ved Hans Lauritz Larsen, Søndergade 51, M. Hansen & Efterf., Strandvej 30 C, Math. Madsen & Efterf., „Dansk Tårnur-Industri“,

Ryesgade 4-6, N. Børgesen, Egon Andersen, Hammershusvej 47, og Harald Hoffmann, nu repræsenteret ved Torben Holch Hoffmann, Silkeborgvej.

En urtur i Århus

Normalt ser folk, der går ture i byen, og udenbys turister kun det, der er under og lidt over øjenhøjde og unddrager sig derved en masse afvekslende og interessante synsindtryk. Nuvel, man skal selvfølgelig tage visse hensyn til sine medtrafikanter, men af og til burde man faktisk standse op på et sted, hvor man ikke står i vejen for andre eller generer nogen, og se opad, for „de små kik og de store syn er ofte de bedste i by'n”. Offentlige ure, og hermed menes også forretningsure, der kan ses af forbipasserende, er af den slags genstande, man sædvanligvis kun lægger mærke til, når man i en given situation med et hastigt blik vil orientere sig om tiden. Men adskillige af urene fortjener faktisk at blive taget i nærmere øjesyn. Ser vi bort fra domkirkens og Vor Frues, er uret på *Psykiatrisk Hospital* i Risskov blandt de ældste offentlige ure i Århus, idet det er jævngammelt med hovedbygningen, opført 1849-51 af arkitekt M. G. B. Bindsbøll, foregangsmanden i dansk arkitektur for den form for klassicisme, der repræsenteredes af C. F. Hansen. Uret vakte i sin tid stærk kritik, idet mange mente, at de sindssyge, som man da kaldte hospitalets patienter, ikke behøvede et ur, og det er naturligvis en stor misforståelse. Mentale afvigelser har ikke altid været ensbetydende med mangel på intelligens.

Om byens *ældste rådhus*, der lå på Store Torv lige vest for domkirken, har haft et tårnur, vides ikke med sikkerhed. Det blev nedrevet i 1859, efter at det *andet rådhus*, den tidligere politistation på hjørnet af Domkirkepladsen og Mejlgade var blevet opført i 1857. Det har et ur på den gavlpnydede risalit og bliver antagelig indrettet til bymuseum.

Børsen (indviet 1866), som lå ved havnen ud for Dynarken og opførtes på initiativ af og med tilskud fra Århus Handelsforening (nu Handelsstandsforening), havde et ur i trekant-frontonen. Bygningen blev nedrevet i 1957 for at gøre plads til havnestationen, som naturligvis fik et elektrisk ur.

Handelsskolen i Vester Allé, som blev opført 1900 og taget i brug 1902 som pige-borgerskole, har et særdeles smukt ur, der er jævngammelt med bygningen, som i 1962-64 ombyggedes og moderniseredes til handelsskole. Uret blev oprindeligt drevet af lodder, men ændredes til elektrisk drift i 1978. Det oprindelige værk blev af skolens daværende formand, tømmerhandler Valentin Hjort, Viby, skænket til urmuseet i Den gamle By. Men den fint udførte urskive, fremstillet af kobber med forgyldte cifre af kobbersmedemester Wilson, eksisterer stadig og er om aftenen oplyst med en projektør.

Toldkammeret, Århus' tredje toldbod fra 1868-97, lå om-trent dér, hvor nu BP-huset ligger. Bygningen havde tårnur i gavlen med slagklokke i et lille spir over gavlen. Efter 1897 fungerede bygningen som havnekontor og DFDS-ekspedition. Bygningen blev nedrevet 1958. Den nuværende toldkammerbygning ved havnen blev færdig i 1897, tegnet af arkitekt Hack Kampmann og taget i brug året efter. I tårnet anbragtes et ur, fremstillet af tårnurfabrikant Jul. Bertram-Larsen (1854-1935), København. Uret drives ved optræk af lodder. De to seneste urmagere, der har haft tilsyn med uret, er Jens Meilvang og Orla Kellberg. I 1979 gennemgik uret en reparation, hvorunder viserne blev udskiftet.

Posthuset i Kannikegade 3 blev bygget 1902-04 på det gamle Aarhus Teaters plads. Det virkede som byens hovedpostkontor til 1929, da den nye banegårdsbygning indviedes. Da posthuset i Kannikegade blev indviet kort efter nytår 1905, havde det et tårnur oppe i trekantgavlen. Uret drives ved et enkelt lod og er fremstillet af firmaet Carl Wilh. Heuser jun. (1858-1936) i Elberfeldt, Vesttyskland.

Ting- og arresthuset i Vester Allé blev tegnet af arkitekterne K. A. Ludvigsen og Jul. Hansen og blev opført i årene 1903-06. Institutionen indviedes i oktober 1906 og havde fra starten et tårnur i kvisten under det lille klokkespir. Uret går ved optræk af lodder og passes af firmaet Gert Brøbecher, Ryesgade 6. Uret kappes i ynde med Handelsskolens ur i nærheden.

Hovedbanegården opførtes i årene 1926-29 efter tegninger af arkitekt K. T. Seest og blev indviet den 15. juli 1929 ved en festlighed i banegårdshallen. Banegården fra 1884 havde foruden et ur i facaden også et perron-ur med hvid skive og sorte romertal bag glas. Den nye hovedbanegård, som i mange år havde sin egen urmager, ansat af DSB, har foruden det store ur på det fremspringende midterparti en lang række ure på perroner og i de forskellige kontorer og værksteder. De drives af elektricitet via et kontrolur, som styrer samtlige banegårdsure. I dag er det således, at næsten alle normalure på offentlige bygninger som banegårde, rutebilstationer, skoler osv. såvel som ure på fabrikker, kontorer og andre private virksomheder overvejende er elektriske ure, der måske også driver bi-ure, således at det er impulserne fra et overordnet hovedur, der styrer de andre ure inden for samme institution eller virksomhed.

Det vil føre for vidt at nævne alle elektriske ure i Århus. Det skal blot nævnes, at stadion (ved Stadionallé) fik sit i 1920, svømmehallen ved Spanien i 1933, og de fleste kommunale skoler fik deres i årene 1920-50 eller samtidig med indvielsen af skolen. Læssøegades skole fik dog et „rigtigt“ ur i 1921, men det havde tjent sin tid ud i 1969 og blev foræret til urmuseet i Den gamle By af urmager Orla Kellberg og afløst af et elektrisk ur.

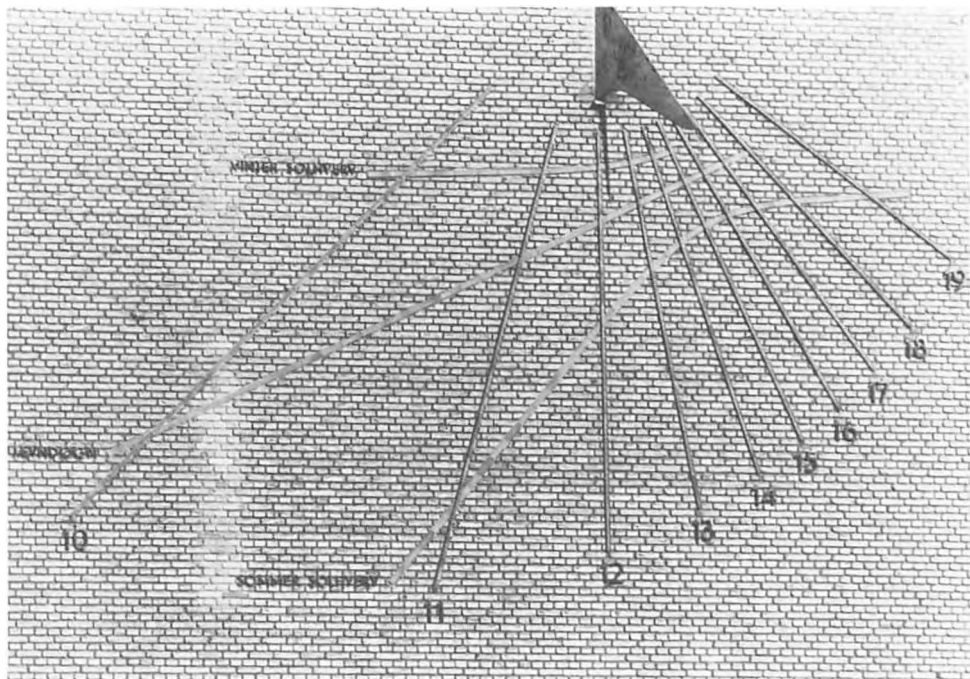

Fig. 40 øverst
Soluret på Aarhus Universitet

Fig. 41
Soluret bag Amtsgården Lyseng.

Men selvfølgelig hverken kan eller vil vi undlade at nævne det (eller de) ur(e), som enhver århusianer har set og hørt mange gange, når hun/han „har været i byen“, nemlig *rådhusuret* og *klokkespillet*.

Rådhusuret. Grundstenen til Århus' ny rådhus blev lagt den 24. september 1938. Arkitekterne var Arne Jacobsen og Erik Møller, og opførelsen foregik i årene 1938-42 med visse bevidste forsinkelser på grund af besættelsestidens usikre forhold. Men i forbindelse med indvielsen i 1941 blev der et halvt års tid forinden taget initiativ til en indsamling af metal til et klokkespil, der til sin tid skulle anbringes i det omstridte 60 m høje tårn. Århus-borgerne indsamlede med iver lidt over 10 tons bly, kobber og tin og et pengebeløb på o. 90.000 kr. – tilstrækkeligt til at sikre klokkespillets udførelse.

Indvielsen fandt sted den 2. juli 1941 på 500-årsdagen for det ældst kendte privilegium fra kong Christoffer, men klokkespillet var ikke færdigt, for i mellemtiden var man blevet bange for, at metallet ville blive beslaglagt af værnemagten og måske blive omstøbt til tyske kanoner eller andre våben. (I 1941 havde de allierede heftige kampe mod italienerne og tyskerne i Nordafrika og den tyske invasion af Sovjetunionen, men et russisk modangreb i vinteren 1941-42 drev tyskerne tilbage). Man fik det ordnet således, at Århus Belysningsvæsen overtog det indsamlede metal imod løfte om at tilbagelevere et parti kobber af samme værdi, plus „renter“, når forholdene gjorde det muligt. Det lykkedes således at undgå en konfiskering, og den 7. august 1948 spillede klokkespillet for første gang byens kendingsmelodi: Morten Børups forårsvisen „In vernalis temporis“, på dansk „Frydeligt med jubelkor hilses vårens komme...“ fra ca. 1500. Den er – som så megen anden poesi – et forsøg på at fastholde den flygtende tid og de livsbekræftende indtryk – her våren – og give den et skær af dugfrisk evighed.

Klokkespillet består nu af 43 klokker, hvoraf de første blev leveret af fabrikant K. T. A. Sørensen, Brønderslev Klokkestøberi, og spiller normalt tre gange i døgnet: kl. 12, 18 og 24. Men klokkerne kan også kobles fra automatikken og betjenes manuelt fra et klaviatur. Ved normal regulering slår klokken, der styres af hoveduret, ved 1. kvarter: 4 slag, 2. kvarter: 7 slag, 3. kvarter: 4 slag, 4. kvarter: 7 slag + timeslag. Fra midnat til kl. 8 slås kun timeslag – af hensyn til borgernes nattesøvn.

Man kan komme op i tårnet og se både klokkespil og urværk. Det sidste blev anbragt ved 2. elevator-stoppested i tårnet over kontorbygningens øverste etage i 1941. Det er en gave fra A/S J. C. Filtenborg. Viseren på de to store skiver mod vest og øst drives af det solide tårnurværk. For at sikre en nøjagtig tidsangivelse er der i 1964 installeret særlige elmotorer til at drive værk og visere og elektrisk styring. Urskiverne er lidt over 7 m i diam., og den store viser lidt over 3 m. Klokkespillet, der er anbragt på øverste platform,

var oprindeligt beregnet til at skulle bestå af 26 klokker, men på anbefaling af fabrikanten blev det forøget med 12 til 38, og siden 1964 har der været 43 klokker, hvoraf de 38 er støbt i Brønderslev, mens de 5 klokker, der ophængtes i 1965, er støbt i Sinn ved Frankfurt a.M. Den dybeste klokke vejer 2,5 ton. Dens indskrift lyder: „Givet af borgerne 2. juli 1941 til Århus' 500-års jubilæum". Med hensyn til „alder" er klokkespillet i Århus rådhusårn nr. 16 i Danmark. Det ældste igangværende er klokkespillet på Frederiksborg slot ved Hillerød fra 1887.

Soluret på Aarhus Universitet. Nordens største vertikale (lodrette) solur findes i Århus, nemlig på sydvestsiden af universitetets aula. (Det største horisontale (vandrette) solur i Norden findes i Trondheim. Det er en statue af Olav Trygvesson, som på solskinsdage kaster sin skygge på en cirkelrund plads med radiær inddeling). Universitetets solur er nøje beregnet af direktør og observatør ved Ole Rømer-Observatoriet Ruben Andersen (1892-1955), mens idé og udformning skyldes arkitektfirmaet C. F. Møller. Det håndværksmæssige er udført af murerfirmaet Ejner Mikkelsen (Hasle klinker) og blikkenslagerfirmaet Salling & Sønner (købberviseren). Arbejdet er udført o. 1944-46. Uret viser lokal soltid (hvis solen altså skinner), men på en tabel på muren kan man se det antal minutter, der skal lægges til i årets løb for at få dansk normaltid. Når der er sommertid, skal man naturligvis være opmærksom på, at vi da er en time foran dansk normaltid.

Amtsgårdens solur

Et horisontalt solur findes bag Amtsgården i Lyseng. Det er en gave til Århus amtskommune fra institutionens personale i anledning af indvielsen af den nye amtsgård i april 1978. Uret har en gnomon (skyggekaster) af jern, som på solskinsdage kaster sin skygge ned på et cirkelrundt brostensfelt med en radius på 1,85 m. Klokkeskættet vises på små plader i periferien af den ene halvcirkel.

Det danske Urmuseum i Den gamle By

Når emnet er tidsmåling og urmageriet på Århus-egnen, er det nærliggende at minde om, at Det danske Urmuseum, der er Nordens største, findes i Århus, men det startede i sin tid i København.

I december 1902 samledes medlemmer af Urmager-Centralforeningen, „Kjøbenhavns Uhrmagerlaug" og Urmagerforeningen af 7. april 1875 samt repræsentanter for Forbundet af danske Uhrgrossister til et møde, der resulterede i, at der blev nedsat en komité bestående af to repræsentanter for hver af de ovennævnte organisationer. Denne komité var meget hurtigtarbejdende og satte sig den målsætning at forsøge at få indsamlet, hvad der henlå hos danske urmagere

af gamle ure, urdele, værktøj o.l. fra tidligere perioder. I løbet af det første år modtog komiteen o. 2000 større eller mindre genstande til grundstammen i et planlagt urmuseum.

Museet åbnede den 30. november 1902 i en 4-værelses lejlighed i Dronningens Tværgade i København. Af hensyn til urmagerskolens elever fandt man det praktisk, at museet lå i umiddelbar nærhed af skolen, idet man mente, at en del af det indsamlede materiale kunne bruges i undervisningen. Da urmagerskolen i 1917 flyttede til Frederiksberggade 1, hvor tidligere det bekendte Gammel Torvs Apotek havde ligget, fulgte urmuseet med. Tilsynet med samlingen førtes af urmagerskolens forstander, Laurits Knudsen (1863-1917), uden særligt vederlag.

Laurits Knudsen var en dygtig tekniker og leder, men ikke museumskyndig, og det var naturligvis begrænset, hvor stor en indsats han kunne gøre for samlingen.

Den mest aktive blandt initiativtagerne var grosserer Jacob Valdemar Schmidt (1849-1917), som var uddannet som urmager, men etablerede sig som urgrosserer i København 1894 og blev medstifter af og første formand for Urgrosserernes Forbund. Desuden var J. V. Schmidt en ivrig ursamler, et forhold, som Dansk Urmuseum fik gavn og glæde af, idet han forærede sin egen betydelige ursamling til museet. Et betydeligt arbejde for samlingen gjordes af grosserer Thorvald Nielsen, der lige til sin død i 1944 var et virksomt medlem for at forøge samlingen og selv skænkede adskillige ure til museet. Urbranchens organisationer, herunder urmagersvendenes organisation og urmagerernes forsikringsselskab sluttede op om museet, men det kneb med at få samlet penge nok til det daglige arbejde på museet, f. eks. så prosaiske ting som rengøring, rundvisning, opsyn, registrering o.l. Efterhånden kneb det også med anskaffelsen af de nødvendigste skabe og montrer til beskyttelse af de mest værdifulde ure, og mange effekter måtte henligge nedpakket i kælderrum. Det at drive et museum er jo ikke blot at lukke folk ind om formiddagen og låse efter lukketid.

Da København i forvejen var velforsynet med specialmuseer, førte urmuseet en noget inferior tilværelse på københavnske lofter – siden 1918 højt oppe på Teknologisk Instituts loft, hvor det kneb for interesserede at finde op. Museet led særligt under, at man manglede kvalificerede folk til at vurdere, tidsbestemme, registrere og katalogisere genstandene, ligesom der manglede information om museet, især det, man i dag kalder public relation. Blandt det brede publikum var der kun få, der anede noget om museets eksistens, og hvornår det kunne beses.

Imidlertid havde den flittige og opfindsomme museumsmand, lærer og translatør *Peter Holm* (1873-1950) fået rejst Borgmestergården i „Haven ved Vesterbro“ i Århus 1914, det, der blev begyndelsen til Den gamle By. Holm havde fået en idé, og i 1932 syntes han, at tiden var ved at være

Fig. 42
Urmuseet i Den gamle By.

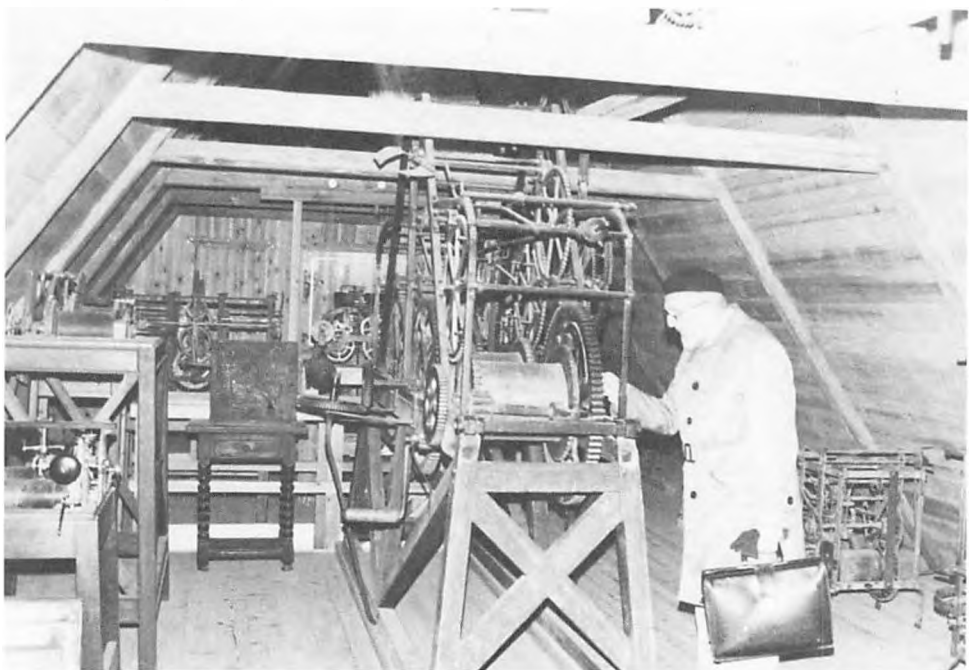

Fig. 43
Afdelingen med tårnure.

moden til at realisere sin drøm. Samme år holdt nemlig Dansk Urmager-Centralforening årsmøde i Århus. Peter Holm havde været så betænksom og venlig – næppe helt uden bagtanke, i hvert fald omtanke – at invitere alle urmagerne på besøg i Købstadmuseet Den gamle By, der allerede da var blevet en trestjernet seværdighed. Som bekendt belyser Købstadmuseet dansk borgerlig kultur, østjysk almuekultur og det danske håndværks historie og betydning gennem tiderne. Urmagerne havde lige indtaget en pragtfuld frokost og fået den værste tørst slukket, og vejret og humøret var det bedst tænkelige. Peter Holm havde nogle gode støtter i urmagermestrene Jens Meilvang (1889-1965), Århus, Peter Sørensen (1876-1938), Grenå, og Frede Sinding (1874-1950), Ebeltoft, som også var med til årsmødet og godt kendt inden for urmagerens organisation. Det viste sig nu efter besøget i Den gamle By, at alle brikker faldt på plads, som Peter Holm havde tænkt sig det. Urmagermestrenes organisation, grossisternes og svendenes fandt det både passende og praktisk samt geografisk ideelt, at Den gamle By blev den nye og helt naturlige ramme om det noget oversete og næsten „sovende” urmuseum. Der blev snart truffet den overenskomst, at Nationalmuseet fik lov til at udtage nogle forholdsvis få ur-klenodier, unika, hvoraf et par i øvrigt havde stået på Gottorp slot i Slesvig, men var tilfaldet kong Frederik 4. i 1721, da det gottorpske Slesvig indkorporeredes i det danske monarki. „Kjøbenhavns Uhrmagerlaug” fik lov til at beholde nogle ure, fortrinsvis københavnske mesterstykker med en særlig tilknytning til lavet, men hovedparten af samlingen flyttedes til Købstadmuseet Den gamle By, hvor der blev indrettet passende lokaler med urmagerværksted og -butik i Algade i en renæssancebygning, opkaldt efter den sidste ejer, konsul Frands Hansen, og afløseren efter Peter Holm, daværende direktør, dr. phil. Helge Søgaard, gik i gang med at ordne samlingens opstilling og registrere de mange ure og værktøjer. Den 15. april 1934 åbnede urmuseet for besøgende i Den gamle By. Samlingen består af alle slags tidsmålere, som f. eks. solure, timeglas, solringe, standure, vægure, konsolure, friserure, lygteure, spilleure, lommeure, tårnure og al slags urmagerværktøj fra alle landsdele. Værkstedets ene afdeling består af det værksted, hvor landsbysmeden Jens Christensen i Sahl ved Bjerringbro i 1801 fremstillede Århus domkirkes tårnure. Det er også hans skødskind, der hænger i værkstedet. I tagetagen findes tårnure, solure m.v. og i andet stokværk stueure og lommeure. Der er ure lige fra Vendsyssel til Bornholm, men også adskillige udenlandske. Blandt de urmagere, der er repræsenteret på museet, kan f. eks. nævnes bornholmeren Jørgen Peter Arboe (1749-1820), den engelskfødte urmager fra Åbenrå, Peter Green (1706-95), thyboen Jens Willadsen Bundgaard (1713-82), kronometermageren fra København, Urban Jürgensen (1776-1830) og konstruktøren af verdens-

uret på Københavns rådhus, Jens Olsen (1871-1945), for blot at nævne nogle. Det ældst daterede danske ur er udført af Frederik 2.s sejmager, Steffen Brenner (o. 1533 - o. 1603), i 1557 og har hørt hjemme på Clausholm. I 1970-71 var museet lukket nogle måneder, fordi der blev foretaget en række udvidelser, nyanskaffelser og indrettet en bedre brand- og tyveriforsikring. Nogle af urene er så kostbare, at de må opbevares i særlige bokse, fordi de er uerstattelige. Det således moderniserede museum åbnede igen påsken 1971.

Ved indvielsen i 1934 talte urmager Peter Sørensen, Grenå, på urmagerens vegne, mens museets formand, A. H. Winge, og direktør Peter Holm bragte faget deres tak. Såvel svende som mestre og grosserer fik sæde i urmuseets komité, ligesom det stadig er organisationerne, der har ejendomsretten til samlingen. Århusianere har altid været godt repræsenteret i komiteen ved mestrene Søren P. Johnsen, Georg Petersen, H. A. Frandsen jun., Søren Møller Sørensen, Jens Meilvang, Ludvig Jensen, Orla Petersen, Orla Kellberg og Henning Birn. I den nuværende komité er Otto Sinding, Ebeltoft, formand, og Helge Brostrup, Ry, kasserer. Andre komitémedlemmer er urmagerne J. P. Nielsen, Horsens, Bent Henriksen, Hvidovre, Hans Peter Korsgaard, Varde, samt urgrosserer Palle Hegelund, Brabrand, der har afløst direktør Kai Andersen, Århus. Den daglige leder af urmuseet er overinspektør, cand. mag. Gunner Rasmussen, som er urkomiteens sekretær, og som i 1982 fik tildelt den svenske urmagermester Artur Jonssons minde-medalje i guld for sin store indsats for urmuseet og dets udvikling.

Urmuseet har – siden dets flytning til Århus – fået kommunal- og statsstøtte, men på grund af de offentlige spareforanstaltninger har det de senere år voldt vanskeligheder med at vedligeholde Den gamle Bys bygninger. Heldigvis blev der fra Junior Chamber Arosias side ved benzinhandler Erik Hoelgaard foreslået, at firmaer, der på en eller anden måde havde tilknytning til Den gamle By, påtog sig fadderskaber som sponsorer for enkelte bygninger. For hus nr. 20, dvs. urmuseet, påtog nu afdøde urmagermester Knud Pedersen (1924-84), Vestergade 3, sig fadderskabet, således at en alvorlig risiko for forfald blev undgået.

Den gamle By arrangerer særudstillinger og foredragsserier og udgiver en årbog med afhandlinger om kulturhistoriske emner. I regnskabsåret 1980/81 besøgte Den gamle By af 168.500 personer og pr. 31.8.1983 af 154.000 personer.

Aarhus Uhrmagerlaug og Århus Amts Urmager- og Optikerforening

Et markant træk i det middelalderlige samfund var håndværkslavene. Det positive heri var, at man havde mester- og svendeprøver til at begrænse tilgangen til faget og dermed

sikre dets enkelte udøvere et anstændigt udkomme, samtidig med at en vis kvalitet sikredes for brugerne. Det negative lå i, at det faktisk medførte et monopol for de mestre, der slap igennem de efterhånden meget vanskelige og kostbare prøver. Da loven om fri næring blev gennemført i 1857-62, protesterede alle lavene, og i lang tid var man organisationsmæssigt lammede, indtil håndværkerforeningerne efterhånden i nogen grad trådte i stedet for lavene.

Ved et møde i Odense den 20. og 21. august 1893 stiftedes „Uhrmager-Centralforeningen i Danmark“. Det var en landsforening, der opfordrede sine o. 100 medlemmer til at danne urmagerforeninger rundt om i de enkelte landsdele eller amter, og samme år den 27. oktober stiftedes i Århus „Aarhus Uhrmagerlaug“, hvori alle byens 10 urmagere og 8 fra det nærmeste opland (som nu er indlemmet i Århus) optoges. Initiativtagerne var Andreas Møller og P. M. Skovby, og blandt de første, som indmeldte sig, var: Herman E. Jakobsen, H. Friis Jacobsen, S. P. Johnsen, A. Kisker, Georg Petersen, H. Savstrup, C. Sørensen og L. Theil. Til oldermand valgtes P. M. Skovby.

Som noget af det første gik foreningen i gang med at regulere åbningstiderne, så urmagerne kunne lukke kl. 20, dog undtaget lørdag, aftenen før helligdage samt Sct. Olufs torvedage og hele december måned. Det bør tilføjes, at alle forretninger dengang holdt åben søndage, undtagen i kirketiden.

Arbejdsforholdene omkring århundredskiftet var – set med vor tids øjne – urimelige. En nyudlært svend fik år 1900 en ugeløn på 15 kr. med arbejdstid fra om morgenen kl. 8 til lukketid, med en halv times frokost og halvanden times middagspause. Mindsteprisen for et sølvlommeur var i 1901 15 kr., et 14 døgns stueur 18 kr. og et vækkeur 3 kr.

I 1906 var der 15 medlemmer i lavet, men trods fælles fag og vilkår kneb det med at finde fodslaget, så i 1910 blev Aarhus Uhrmagerlaug „stillet i bero“, som det diplomatisk hedder i protokollen. Lavet genopstod i 1928 med Jens Meilvang som en dynamisk oldermand, men udover det selskabelige samvær mellem kollegerne levede lavet en stille tilværelse. En af årsagerne var utvivlsomt, at lavet var blevet delvis overflødigt ved dannelsen af „Aarhus Amts Urmagerforening“ (der senere tog navneforandring til Århus Amts Urmager- og Optikerforening). Denne stiftedes i 1908 med Andreas Møller som formand og K. P. Savstrup, Århus, S. J. Hansen, Odder, M. Mikkelsen, Beder, og Frederik Jensen, Hammel, i bestyrelsen. Foreningens skiftende bestyrelser har gjort en nyttig og praktisk indsats i bestræbelserne på at varetage fagets interesser på bedste måde, især under 1. og 2. verdenskrig med de knappe forsyninger af ure, der også vedblev i nogle år efter krigene, men også med hensyn til at arrangere kursus i den nye teknologi, der fra tid til anden har stillet nye krav til urmagerne – ligeledes kursus i vinduesde-

Fig. 44
Handelsskolens ur

Fig. 45
Perron-ur på Århus Hovedbanegård

koration, salgsteknik og varekundskab. I 1960 afholdtes fælles møder med kollegerne i Skanderborg og Randers amter. I de senere år har medlemmerne gennemgående haft vigen- de omsætning, hvilket også er blevet markeret ved flere forretningsophør og en stigende arbejdsløshed blandt urmager- svende. Det enorme salg af billige digitalure – ikke mindst fra postordrefirmaet Lux-Time i Egå – har været med til at svække salget af livsvarige kvalitetsure. I 1981 regnede man med o. 40 ledige urmagersvende i Danmark.

I øvrigt vil man i mesterlisten kunne læse enkeltheder, der udgør små brikker i foreningens mosaik.

Aarhus Uhrmagerlaug

Formænd:

Peter Martin Skovby 1893-1898

Carl Sørensen 1898-1908

Herman Enemark Jakobsen 1908-1909

Niels Peter Nielsen 1910- ?

Lavet stillet i bero

Jens Meilvang 1928-1956

Ludvig Grønfeldt Jensen 1956-1964

Århus Amts Urmager- og Optikerforening

Formænd:

Andreas Møller 1908-1910

Herman Enemark Jakobsen 1910-1914

Georg Petersen 1914-1926

Magnus Chr. Bech 1926-1927

Frits Rasmussen 1927-1928

Arnold Madsen 1928-1930

Jens Meilvang 1930-1956

Ludvig Grønfeldt Jensen 1956-1964

C.ia Kellberg 1964-1973

Henning Birn 1973-1979

Jørn Grønfeldt Jensen 1979-1983

Kjeld Skjerning 1983-

Foreningens formål er at varetage medlemmernes fælles faglige og økonomiske interesser, og foreningen er forpligtet til at optage enhver hæderlig faglært urmager, der har aflagt svendeprøve, har næringsbrev som urmager og er i besiddelse af en butik med varelager. Optagelse i amtsforeningen medfører automatisk optagelse i Centralforeningen. Bestyrelsen består af fem medlemmer, der vælges for to år og afgår skiftevis med to og tre hvert år. Seneste vedtægtsændring fandt sted i 1967. Den nuværende bestyrelse (1984) består af: Kjeld Skjerning, formand, Gert Brøbecher, kasserer, Benny Busted, sekretær. Suppleanter: Leif Nygaard og Mogens Hestbek. Revisor: Ove Laurvig Rasmussen, revisorsuppleant: Mogens Birn.

Medlemsantal

1893: 18	1975: 32
1901: 27	1976: 30
1906: 15	1977: 32
1910: 24	1978: 33
1914: 30	1979: 31
1920: 26	1980: 31
1930: 26	1981: 30
1940: 27	1982: 29
1964: 47	

Tendensen i medlemstallet er tilnærmelsesvis den samme over hele landet. Det skyldes dels, at handelen med ure i stigende grad er gået over til ufaglærte mellemlid mellem fabrikant eller grossist og køber, og dels, at forbrugerne ikke mere er så mærkevarerbevidste, som de tidligere har været. Det særprægede og supermoderne spiller en større rolle i unge køberes bevidsthed end det tidligere har været tilfældet – ligesom „smid væk og køb nyt“-mentaliteten har bredt sig trods krisen. Men den sidste form for salg får de faguddannede urmagere ikke meget af. Når man ser på medlemstallene, bør man også erindre, at ufaglærte ikke kan optages i foreningen. Heller ikke supermarkeder, forsendelsesforretninger o.l. med mindre den, der er ansvarlig for ursalget, opfylder urmagerforeningens betingelser for optagelse. I Danmark var der i 1965 1 urdetailforretning for hver 4500 indbyggere, i Norge 1 pr. 5300 og i Sverige 1 pr. 6330.

Svendenes organisation

For svendenes vedkommende var lavenes ophævelse og loven om fri nærings indførelse i 1857-62 afgjort en ulempe. Ganske vist havde driftige og sparsommelige svende nu lettere ved at etablere sig, men herved blev der også mulighed for en øget konkurrence. Værre var det, at et organ med sociale funktioner som syge- og begravelseshjælp ophørte med at eksistere, uden at andet sattes i stedet. Først med dannelsen af „De samvirkende Fagforbund“ i 1898 (senere L.O.) og den øgede aktivitet for at organisere svende til at stå sammen og rejse krav om en rimelig løn, kortere arbejdstid og forbedrede arbejdsforhold, begyndte man at røre på sig i København og de større provinsbyer.

1909 dannedes Fællesorganisationen af jyske Urmager-svende på initiativ af urmagersvend Arnold Madsen, Århus, og i 1910 stiftedes Forbundet af urmagersvende i Danmark.

Der var dog ingen rigtig slagkraft i foreningen før i 1916, da svendene stillede krav om et dyrtidstillæg på 15 %. Først i 1918 fik svendene kravet opfyldt. Året efter fik man ved forhandling gennemført en arbejdstid på 8½ time daglig og 6 dages sommerferie. Efter en strejke i 1920 fik man gennemført en overenskomst med mestrene om en minimal-ugeløn.

1921 valgte hovedbestyrelsen for Jylland I (dvs. Midt-, Syd- og Sønderjylland) M. Mortensen, Århus, som formand og S. Møller Sørensen, Århus, som kasserer. Forbundet, der nu hedder Urmager- og Optikerforbundet, har med flid og iver varetaget deres medlemmers interesser og efterhånden opnået at forbedre svendenes kår betydeligt. Forbundsformand var i mere end 40 år C. Madsen (1888-1964). I 1960 tiltrådte Ernst Eriksen.

I 1906 begyndte urmagersvendenes fagforbund at udgive et fagblad „Urmageren“, hvis første redaktør, J. Pangel, bragte bladet op på et efter datidens forhold ganske højt niveau. Det skiftede siden navn til „Tid og Syn“ med Simon Jürgensen som redaktør. Efter Simon Jürgensens død i 1981 overtog forbundsformand Ernst Eriksen redaktørposten.

— — —

Man regner med, at der bor o. 4 mia. mennesker i verden, og at de i gennemsnit har et ur hver. Det har de selvfølgelig ikke, men til gengæld er der nogle mennesker, der har flere, og når man så lægger alle de offentlige ure til, går det vel an. Nogle ure kan holde et helt liv, og andre holder kun i kort tid, men behovet for ure vil stadig være der.

Af tilstedeværelsen og kvaliteten af disse mange tidsmålere afhænger en betydelig del af alle erhvervs trivsel og ethvert menneskes ve og vel. Så længe tiden er alles herre, vil der være et behov for urmagere.

Mesterliste

Den følgende mesterliste omfatter mestre fra Århus, Odder og byer i det tidligere Århus amt op til vor tid. Stavningen af urmagerens navne kan variere i kirkebøger, folketællinger og borgerskabsprotokoller eller næringstilladelser (f. eks. Christensen og Kristensen, Pedersen og Petersen). Når personlige data udover fødsel og død er medtaget, er det ikke blot af hensyn til tidsbestemmelsen af deres evt. produktion, men også for at lette identifikationen af urmagere med enslydende navne. Da der af og til dukker ukendte signaturer op på ure, har jeg fundet det forsvarligt at medtage alle de mestre, jeg er stødt på under 7 års arkivarbejde med Århus amt. Mestre fra nyere tid er medtaget af personal- og faghistoriske hensyn. Enkelte urmagere fra Skanderborg amt er medtaget, hvis de har stået som medlemmer af Århus Amts Urmager- og Optikerforening.

Forkortelser: s.a. = søn af, d.a. = datter af, g.m. = gift med, bev. = bevilling, bsk. = borgerskab, ft. = folketælling, s.st. = samstedts.

Aagaard, Immanuel, f. 31.3. 1902, død 2.3. 1976 i Århus. Ansat hos Meinckes Efterf. 1925. Etabl. i Ryesgade 33 1948. Ophørt 1976. Forretn. videreført af sønnen, Steffen Aagaard.

Albrechtsen, Laurits Christian, f. 1.5. 1896 i Vamdrup, død 15.11. 1970 i Århus, s.a. møller Peter A. og Julie Toft, gift 1923 m. Anne Marie Christensen. Udlært 1914. Overtog P. M. Skovbys forretn. Østergade 1, Århus, 3.10. 1922, flyttede senere til Guldmedgade og 1930 til Søndergade 29 og i 1945 til Søndergade 7. Natten til 11.11. 1944 sprængte tyske håndlangere hans hus. Forretn. videreført som I/S ved Per Mondrup Albrechtsen.

Alsted, Jens Christensen, f. i Alsted på Mors 1708. Lært hos guldsmed Hans Jensen Lollik i Århus. Frimester ved kgl. bev. som urmager i Århus 16.6. 1738.

Andersen, Andreas Thorvald, f. 29.4. 1842 i Sdr. Rind, Viborg amt, død 29.2. 1868 i Århus domsogn, s.a. skrædder Hans Peter A. og Karen Sørensdatte. Ugift urm. i Skolegade 21 A, Århus. Bsk. 25.10. 1867.

Andersen, Carl, f. 25.1. 1854 i Århus domsogn, s.a. væver Anders Pedersen og Severine Christensdatte, g. i Århus domsogn 14.9. 1880 m. Elna Christensen f. Andersson. Urm. i Århus.

Andersen, Jens, f. 24.1. 1834 i Skovby, Århus amt, død 9.7. 1902 i Skanderborg, begr. i Grundfør, s.a. væver og urm. Anders Nielsen og Karen Marie Jensdatte, g. i Lyngby 22.7. 1856 m. Nille Nilsson, som døde 1898, f. i Christiansstad i Skåne. Urm., murer og musiker (violin) i Grundfør.

Andersen, Peder Kristian, f. 26.2. 1883 i Bedsted, Thy, s.a. smed Anton Andersen og Andersine A., g. i Brørup 2.9. 1906 m. Tekla Jensen. Urm. i Århus.

Anderssøn, Ofue, f. o. 1655 i Søften, Århus amt, g.m. Lisbeth Jørgensdatter, som døde 18.11. 1695, 37 år. gl. Bsk. som smed og sejer-mager i Skolegade, Århus, 30.1. 1688. Rep. Århus domkirkes tårnur 1704.

Andreasen, Knud Aage, f. 1927. Lært hos Aksel Jensen, Hammel. Urm. i Hammel. Konstr. et præcisionsur i 2000 fritimer.

Arndt, Hans Georg. Etabl. som urm. i Holsteinsgade 7, Odder 1972. Flyttede til Rosensgade 33, Odder, i 1975.

Arndt, Georg Friedrich, f. 1857 i Altona, Holsten, død 20.7. 1902 i Malling, s.a. overhornblæser Johann Friedrich Arndt og Christiane Meincke, g. i Vor Frue, Århus, 20.11. 1880 m. Augusta Anna Marie Hansen fra Malling. Urm. i Mørke - 1883-. urm. i Istedgade 9, Århus, - 1891. Urm. i Malling 1891-1902.

Basse, Hans Nicolai Simonsen, f. 15.8. 1861 i Gudsø, Tavlov, Vejle amt, død 3.12. 1943 i Århus, s.a. gårdbestyrer Hans Hansen Basse og Mette f. Hansen, g.m. Henriette Høvisch. Etabl. som urm. og instrumentmager i Guldsmedgade 16 og 7, Århus, 1.5. 1894. Blev som ældre optaget i Filtenborgs stiftelse.

Bech, Magnus Christian, f. 30.6. 1891 i Hammel, død 12.4. 1960 i Århus, s.a. træhandler Chr. B. og Helene Aagaard, g. i Sct. Knuds kirke, Odense, 27.4. 1918 m. Bertha Johanne Larsen. Lært hos Jens R. Jensen, Hammel, svend hos Meinckes Efterf. i Århus og hos A.M. Berg, Odense. Etabl. som urm. i Guldsmedgade 38, Århus, 13.4. 1920. Udd. sig også til instrumentmager og optiker. Overtog S. Steensens forretn. i Nørregade 57, Århus. Fm. i Århus Amts Urmagerforening, næstformand i D.U.C., medstifter af Jysk Teknologisk Institut i Århus, medl. af best. for Århus Håndværkerforening, formand for samme i 5 år. Ridder af Dannebrog 24.10. 1948.

Bendix, Gunnar, f. 7.6. 1881 i Tårs, Hjørring amt, s.a. fotograf Peter Ibsen B. og hustru. Urm. og fotograf i Århus.

Bentsen, Jens Johan, f. 25.3. 1877 i Århus domsogn, død 4.5. 1911 s.st., s.a. murer Hans Bech Bentsen og Maren f. Johansen. Ugift urm. i Sjællandsgade 28, Århus.

Berg, Edvard Carentsius, f. 24.11. 1876 i Århus domsogn, s.a. lods Ole Laurits Berg og Johanne f. Vinderslev, g. 29.4. 1900 i Århus domkirke m. Anna Hansine Nielsen. Urm. i Spanien 31, senere Jærgergårdsgade 12, Århus. Ægteparret fejrede guldbryllup i 1950.

Berg, Ove Christian, død 5.6. 1982 i Brabrand. Urm. i Brabrand.

Birkegaard, Klaus, f. 25.12. 1945. Lært hos E. Christensen, Korsør. Etabl. som urm. i Sønder Allé 5, Århus, 1978.

Birn, Henning, f. 29.12. 1927. Etabl. som urm. på Paludan-Müllers Vej 17, Århus, 1959. Flyttede senere til Bruunsgade 38. I kompagni med sønnen Mogens Birn. Fm. for Århus Amts Urmager- og Optikerforening 1973-79. Medl. af Centralforeningens best.

Birn, Mogens, s.a. foregående, se ovenfor. Optaget som medlem af Å.A.U.O. 1980.

Bjerno, Johannes Larsen, f. 2.3. 1896 i Vejle, død 27.3. 1954 i Århus, s.a. smed Ditlev Larsen og Thomasine Geertsen, g. i meto-distkirken i Århus 21.4. 1921 m. Clara Jensen. Urm. i Hadsten 1920-44, urm. i Nørregade, Århus, 1944-54.

Bojsen, Jens Peter Laurits, f. 25.1. 1864 i Sahl, Houlbjerg herred, s.a. snedker Knud Lauritsen B og Inger f. Jensen, g. i Nimtofte 6.4. 1897 m. Rasmine Cecilie Sørensen. Bev. som urm. og guldsmed i Nimtofte 1896. Urm. og guldsmed i Kolind, senere grosserer i cykler og symaskiner og ejer af Århus Cykellager, Ryesgade 10, Århus.

Boye, Søren, f. 1905, død nov. 1959 i Hinnerup, Århus amt. Lært hos M. C. Bech. Århus. Urm. i Hinnerup 1952-59.

Brede, Carl Frederik (staves også Bredo og Brøde), f. 14.11. 1778 i Sct. Mortens sogn, Randers, død 29.3. 1813 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. urm. Carl Frederik Brøde og Else Marie Albers, g.m. Marie Helene Bech. Urm. i Randers 1800-1802. Bsk. som urm. i Århus 14.10. 1805. Flyttede senere til Vestergade, Århus. Blev optaget som medl. af Kronprinsens Club i Århus 1811.

Broch, Lars Christian Ove, f. 23.2. 1852 i Århus, død 20.6. 1880 s.st. Urm. i Knudrisgade 10 og Klostergade 50, Århus.

Brøbech (Kb. Brødbæk), *Søren Jensen*, f. 12.11. 1861 i Glæsborg, Djurs, død 9.8. 1948 i Århus, s.a. gdr. Jens Christensen Brødbæk og Birthe Marie Silver, g. i Alslev 3.7. 1885 m. Christine Marie Sara Reimann. Lært hos J.S. Jensen, Grenå. Svend i Skive og Varde. Etabl. som urm. og optiker 9.12. 1884 i Søndergade 41, Århus, flyttede 1925 til Ryesgade 4-6. Solgte 1927 forretn. til Aage L. Sørensen (Brøbecher). S.J. Brøbech var indehaver af Dansk Tårnur Industri, Ryesgade 4-6, senere Vestergade 77, Århus. Var med til at stifte Aarhus Uhrmagerlaug. Boede som ældre på Filtenborgs stiftelse.

Brøbecher, Aage Laurits Sørensen, f. 15.7. 1902 i Dybvad, Hjørring amt, død 31.10. 1979 i Århus, s.a. skræddermester Jens Sørensen og Margrethe. Etabl. som urm. i Ryesgade 4-6 17.10. 1927. Kgl. bev. til at føre navnet Brøbecher 1960. Filial i Viby 1972.

Brøbecher, Gert Ulrich overtog faderens forretn. i Ryesgade 4-6, Århus, 1972.

Busted, Benny, etabl. som urmager og guldsmed samt optiker på Rundhøjtorvet 3 i Højbjerg, Århus, 1969.

Buxlund, Søren Sønnichsen, f. 1721 i Århus, død 17.11. 1805 i Århus, s.a. sølvsmed Sønnich Hansen Buxlund (fra Bøgslund i Sydslesvig) og hustru. Udlært i København hos N.E. Ziegenhirt. Bsk. som urm. i Århus 28.6. 1751. Havde værksted på Graven. Blev meget velhavende. Ejede huse på Graven 141, 142, 143 og 154, samt Studsgade 147. Buxlund skænkede i 1804 sin ejendom på Graven til

Århus fattigvæsen, der indrettede ejendommen til de såkaldte enkeboeder (matr. nr. 722). De blev ombygget 1812 til friboliger til 30 enker. Ejendommen blev nedrevet i maj 1936.

Caspeller, Johann Georg (Jürgen), f. 1729 i Hamburg, død 10.4. 1796 i Århus domsogn, s.a. urmagermester Johann Abraham Caspeller og hustru, g. 1. g. i Fredericia 24.9. 1756 m. Karen Berendsdatter Køster, død 13.3. 1761. G. 2. g. m. Mette Cathrine Buck fra Hjarup ved Kolding, død 6.8. 1796. Bsk. som urm. i Fredericia 26.3. 1750. Oldermænd for smedelavet i Fredericia 1756-65. Bsk. som urm. i Århus 17.11. 1777. Ejede 1781 et hus i Kannikegade 3, vurderet til 270 rdlr. 1791 også ejer af Kannikegade 4, vurderet til 200 rdlr. Lygteur af ham på Koldinghus Museum, dat. 1770, standur af ham på Fredericia Museum, dat. 1754, standur m. 8-døgnsværk af messing, hagegangspendul og timeslag, hus af rødmalet fyrretræ m. forgyldning, højde 212 cm på urmuseet i DGB, Århus. Flere standure af ham i privat eje i Århus amt.

Caspeller, Laurids, døbt 21.10. 1768 i Michaelis sogn, Fredericia, død 18.12. 1832 i Århus domsogn, s.a. foregående og hustru Mette Cathrine Buck, g. 1. g. 24.9. 1796 m. Anna Mortensdatter Hasle, som døde 3.1. 1800, g. 2. g. m. Ane Marie Sørensdatter, som døde 5.7. 1805 i Århus domsogn, g. 3. g. 25.10 1805 i Tiset m. Ane Sørensdatter Munch fra Solbjerg. Lært hos faderen. Bsk. som urm. i Århus 4.12. 1797. Boede i Kannikegade og senere på hjørnet af Svinetorvet. Rep. Vor Frue kirkes tårnur 1817. Standur af ham i privat eje i Galten.

Christensen, Arne. Urm. og antikvitetshandler på Viborgvej 23, Århus. Antik-Ure Harlev.

Christensen, Christian, nævnes som urm. i Hammel - 1963-.

Christensen, Emil Haulund, etabl. som urm. i Hou 1931 efter M. Jensen. Flyttede senere til Vester Hassing ved Aalborg.

Christensen, Frederik Herman, f. 29.8. 1873 i Grenå, død 1956 i Horsens, s.a. murer Hans Christensen og Ane Christensdatter, g. 11.12. 1899 i Århus m. Petra Antoinette Pedersen. Lært hos Valeur i Grenå, svend i Århus. Etabl. som urm. på Tangen 23 i Århus 29.4. 1902, havde 1914 værksted på Jærgergårdsgade 2 B. Urm. i Brovst 1918-22, flyttede igen til Århus, Søndergade 7, 1922-25, urm. i Grenå 1925-40, urm. i Horsens 1940-45.

Christensen, H. A. Etabl. som urm. i Sdr. Allé 5, Århus. Ophørt 1973.

Christensen, Johan Marius, f. 6.4. 1886. Urm. i Århus i 1906-13.

Christensen, Julius Peter, f. 28.12. 1855, død 5.2. 1932 i Viby. Urm. i Viby. Ud stillede et af ham selv frst. elektrisk pendulur på landsudstillingen i Århus 1909.

Christensen, Mikkel, nævnes som urm. & mechanicus i Århus 1808.

Christensen, Niels, f. 2.1. 1827 i Vejlbjby, s.a. husmand Christen Andersen og Kirsten Nielsdatter, g. 22.2. 1853 i Vejlbjby m. Ane Marie Christensdatter. Smed og urm. i Vejlbjby, Århus.

Christensen, Niels, f. 1829, g. i Vitten 6.1. 1855 m. Jensine Christensdatter. Urm. i Vitten - 1855 -.

Christensen, Niels Pedersen, f. 31.5. 1866 i Sjelle, død 8.5. 1931 i Skørring. Framlev herred. s.a. husmand Christen Andersen og hustru Maren Nielsen på Sjelle mark. Ugift urm. i Skørring.

Christensen, Svend, nævnes som urm. i Åbyhøj, Århus, - 1964-.

Christensen, Søren Møller, f. 7.6. 1858 i Grundfør, s.a. gdr. Christen Sørensen Møller og Mette Marie Rasmusdatter, g. i Hornslet 5.12. 1884 m. Mette Marie Jørgensen Høj. Etabl. som urm. i Århus 1881. Urm. i Hornslet 1.5. 1882.

Christensen, Viggo, f. 16.9. 1894 i Hammel, død 30.12. 1974 i Odder, s.a. bagerm. Jørgen Christensen og hustru, g. 21.5. 1922 m. Mathilde Rasmussen. Lærl. 1910-14 hos H. Friis-Jacobsen i Århus. Overtog Chr. Søndergaards virksomhed i Odder 1922. Urm. og guldsmed i Rosensgade 16, Odder, 1922-61.

Christiansen, Peder, f. 26.2. 1850 i Årslev v. Århus, død 14.6. 1901 i Århus domsogn, s.a. gdr. Niels Christiansen og Sidsel Eskildsdatter. Ugift. urm. i Nørre Allé 56, Århus.

Damgaard, Niels Christian, f. 19.8. 1865 i Snejbjerg, Ringkøbing amt. s.a. husmand Niels Damgaard og Karen Nielsen, g. i Århus 6.4. 1894 m. Anna Jacobine Poulsen. Etabl. som urm. 2.5. 1893 i Østergade 7, Århus. Flyttede senere til Sjællandsgade 50, s.st.

Damkjer, Kjeld, etabl. som urm. i Odder 1982-.

Darmstädter, Jacob Michael, f. o. 1682 i Bremen, død o. 1752 i Frankfurt a.M. Udlært i Schwerin 1721. Bsk. som finsmed og urm. i København 23.8. 1721. Bsk. som urm. i Århus 20.12. 1723. Oldermænd for smedelavet i Århus 1727-39. Rep. Århus domkirkes tårn-ur 1742. Vedligeholdte Vor Frue kirkes tårn-ur 1731 og ombyggede i 1742 uret fra spindelgang til pendulgang. Boede Bag Klostret og var brandkaptajn. Standur med hans sign. i privat eje i Düsseldorf. Standursværk bygget af jern mellem vandrette plader og lodrette piller som et renaissanceur, men forsynet med pendul og hagegang o. 1721-23 på urmuseet i DGB, Århus. Boede senest i Vestergade.

Didriksen, Rasmus Sørensen, f. 6.10. 1826 i Herskind, Skivholme, død 23.12. 1889 s.st., s.a. husmand og skrædder Søren D. og Anne Poulsdatter, g. i Skivholme 25.1. 1882 m. Hansine Marie Jensen. Urm. i Herskind.

Drewitz, Heinrich Ludwig, f. 1729 i Altona, Holsten. Bsk. som urm. i Vestergade, Århus, 23.2. 1756. Nævnes igen ved ft. 1787.

Ebbesen, Ove, etabl. som urm. på Vesterbro Torv, Århus, 1960. flyttede senere til Nørre Allé 81, s.st. Ophørt 1974.

Emtkjær, Knud Jensen, f. 1822, død eller emigreret før 1874. g. i Odder 29.12. 1855 m. Wilhelmine Jacobine Kier, modehandlerinde i Odder. Svend i bl. a. Helligsø, Thy, Lemvig og Staby. Bsk. som urm. i Odder 30.1. 1855, fornyet bev. 8.6. 1858. Blev fotograf i Århus 1863. Hans hustru kaldes enke i 1874, da hun boede i Rosensgade 30, Århus.

Engel, Lars, f. 19.5. 1787 i Nakskov, død 28.4. 1851 i Århus domsogn, s.a. Niels Frederiksen E. og hustru Karen, g.m. Dorothea Elisabeth Mørck. Mester i København 1820. Bsk. som urm. og mechanicus i Nakskov 22.9. 1829, i Nysted 1832, i Nykøbing F. 2.5. 1837. Han rep. kirkeklokker og tårnure i Jylland og døde på fattigstiftelsen i Århus.

Evaldsen, Niels Borre, f. 1846 i Randers. Urm. i Århus ved ft. 1870.

Faurvang, Peder Nielsen, f. 1782. Nævnes ved ft. 1834 og 1840 som urm. og indsidder i Søften.

Feldt, Hilmar Gotfred Rudolf, f. 15.1. 1906 i Søvind v. Horsens. død 1983 i Århus, s.a. urm. Jens Sørensen Feldt og Mette Kirstine Jensen. Svend 1924, mester 1927. Etabl. som urm. i Viby 1927. flyttede 1937 til Frederiks Allé 128.

Feldt, Jakob Sørensen, f. 26.12. 1840 i Hylke v. Skanderborg, død 29.11. 1915 i Hovedgård, Ørrikslev sogn, s.a. husmand Søren Nielsen F. og Ane Kristine Jakobsdatter, g.m. Kirsten Sørensen, f. 1845 i Ørting, død 1921. Etabl. som urm. i Kattrup 6.2. 1868. Flyttede senere til Hovedgård.

Feldt, Jens Sørensen, f. 10.8. 1869 i Kattrup, s.a. urmager Jakob Sørensen F. og Kirsten Sørensen, g. i Hvilsted 17.3. 1894 m. Mette Kirstine Jensen. Urm. i Søvind 1894-.

Filtborg, Christian Gøtzsche, f. 31.5. 1852 i Randers. død 12.10. 1919 i Sct. Pauls sogn, Århus, s.a. konsul Niels F. og hustru Andrine Eleonora Gøtzsche. Brodersøn af Jens Chr. Filtborg (se dér). g. 17.12. 1909 m. Marie Sophie Jensen fra Viby. Gik i Århus Katedralskole og blev uddannet i sin onkels firma, J. Chr. Filtborg, ure en gros. Ophold i Tyskland, Schweiz og Frankrig. Medleder af en gros-firmaet i Århus 1878. Overtog firmaet 1891 ved onklens død, ligesom han overtog fa. Valdemar Holst, København. Formand for Århus Handels- og Kontoristforening 1895-1903, medlem af bestyrelsen for Århus Handelsforening 1895-1903, medl. af Århus byråd 1897-1909, tog initiativet til og var kasserer for landsudstillingen i Århus 1909. Etatsråd, Ridder af Dannebrog 1906. D.M. 1917. Stiftede et legat til brug ved det planlagte universitet og flere andre legater og stiftelser.

Filtborg, Jens Christian, f. 10.6. 1829 i Nykøbing Mors, død 21.10. 1891 i København, s.a. muremester Christen Jensen F. og Ulrike Klíngenberg. Gik på Randers latinskole 1843-44. Lærte urmagerfaget hos P. J. Østergaard, Nykøbing M. Deltog i krigen 1848-50 som frivillig orlogsgast. Svend i Hamburg. Bsk. som urm. i Nykøbing 1853. Bsk. som urm. i Århus 3.7. 1855. Bsk. som urgrosserer i København 1881. I Århus begyndte Filtborg en ur-detailforretn.

på gaden Tangen, der nu er afløst af Klostersvej. Havde 6 mand på værkstedet. Gik hurtigt over til en gros-handel. Flyttede til København 1978 og overlod den daglige ledelse af filialen i Århus til sine to medarbejdere, Chr. G. Filtenborg og J. V. Schmidt. Blev udnævnt til etatsråd. Frst. et mahogni-søjleur, højde 35 cm med 8-døgns-værk og rækkeslagværk, pariser-pendulgang og emaljeret skive.

Fogh, Hans Michael Jensen, g.m. Sophie Dorothea Justesen fra Ørum. Nævnes som urm. i Sct. Pauls sogn - 1920 -.

Frandsen, Hans Andreas, f. 28.10. 1879 i Bredebro, Tønder amt, død 1959 i Århus, s.a. urmager Hans Andresen F. og Margrethe Schmidt, g. 28.10. 1901 m. Marie Kathrine Hjort. Lærte hos sin far i Ribe. Svend i Århus 1899-1912. Etabl. 14.5. 1912 i Bruunsgade 4, senere Bruunsgade 26 og Bruunsgade 9.

Frandsen, Hans Andreas jun., f. 9.2. 1902 i Århus, død 27.4. 1945 s.st., s.a. den foregående, g.m. Stella Andersen. Svend 1923. Urm. i Vestergade 9 1926-45.

Frengler (se også under Pfrengler).

Frengler, Johannes, f. 1773 i Schwarzwald, død 4.11. 1827 i Århus, g. 23.11. 1816 m. Kirsten Jensdatter Balle. Urm. i Århus.

Frengler, Joseph, f. 27.6. 1866 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. urm. Paul Josephsen F. og Birthe Marie Mikkelsen. Urm. i Søndergade, Århus - 1866 -.

Frengler, Johannes Josephsen, f. 8.12. 1845 i Skødstrup, død 2.1. 1917 i Århus, s.a. husmand og urm. Joseph Paulsen Pfrengler og Ane Nielsdatter, g.m. Kirsten Jensen. Urm. på Skovvej 25, Århus, men blev senere ejendomsmægler.

Frengler, Paul Josephsen, f. 30.5. 1839 i Skødstrup, død 22.11. 1915 i Sct. Pauls sogn, Århus, s.a. urm. Joseph Paulsen Pfrengler og Ane Nielsdatter, g.m. Birthe Marie Mikkelsen Kaee. Urm. i Søndergade, Århus, senere i Wilstersgade 41, Århus.

Friis, Niels, nævnes som urm. i Søndergade 51, Århus, - 1976 -.

Friis-Jacobsen, Hans, f. 14.3. 1854 i Tovstrup, Dallerup sogn, død 30.5. 1921 i Århus, s.a. Idmd. Jacob Rasmussen og Birgitte Hansdatter. Lærling 1874, svend 1877. Etabl. som ur- og kronometermager på Volden 9, Århus, 27.4. 1880.

Fæster, Christian Christensen, f. 16.1. 1869 i Hobro, død 23.6. 1928 i Århus domsogn, s.a. værthusholder Christian Christensen F. og Abelone Smith, g.m. Anna Dagmar Møller. Urm. i Helgenæsgade 3, Århus, senere i Bülowsgade 24, s.st.

Grønæk, Vagn, urm. i Frederiks Allé 110, Århus - 1976 -.

Guldmann, Johannes, døbt 25.5. 1788 i Hornslet, død 10.8. 1866 s.st., g. 29.8. 1813 i Hornslet m. Nicoline Marie Byberg, d.a. sognepræst og provst Niels Ravn Byberg og Louise Thorup. Bsk.

som urm. i Århus 23.8. 1813, boede først på Volden, men flyttede 1814 ned til Ågade på hjørnet af stentrappen.

Gæmelke, Otto Johan Budtz, f. 19.2. 1840 på Dronninggård, Hillerød, død 29.3. 1884 i Estruplund, s.a. Christian Ludvig Gæmelke og hustru. Ugift urm. i Neder Hadsten.

Hald, Laurits, f. 22.5. 1830 i Vor Frue sogn. Århus, død 29.12. 1910 s.st.. s.a. gørtler Anders Hald og Kirstine Jensdatter, g. i Århus domsogn 6.5. 1862 m. Frederikke Kirstine Hjernøe. Bsk. som ur- og instrumentmager i Guldsmedgade, Århus, 1.6. 1858, flyttede senere til Lille Torv 6. Frederiksgade 7 og Vestergade 24. Optiker, fremstillede som svendestykke i 1850 et lommeur m. cylindergang og Breguet-spiral. Uret findes på urmuseet DGB.

Hansen, Hans Christian Frederik, død 13.8. 1925. Etabl. som urm. i Nørregade 36, Århus, 23.3. 1909.

Hansen, Jens, f. 2.3. 1830 i Johannesro, Torrild sogn, død 15.3. 1904 i Torrild, s.a. gdr. og smed Hans Olsen og Maren Jensdatter, g. i Torrild 2.2. 1866 m. Ane Christensen. Urm. i Torrild 2.2. 1854.

Hansen, Jens, f. 1792, g.m. Maren Jensdatter. Ved ft. 1840 husmand og „klokkemager“ i Grundfør.

Hansen, Jens, f. 16.9. 1843 i Fensten, Gosmer sogn, Århus amt, død 7.8. 1925 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. husmand og skomager Hans Frederik Laursen og Maren Pedersdatter. Lært hos Hvilsted i Horsens, g. i Horsens 24.1. 1877 m. Ane Cathrine Sophie Dahl. Urmagersvend i Dynkarken, Århus, ft. 1870. Bsk. i Århus 13.6. 1871. Overtog urm. A. Kjærgaards værksted og butik i Vestergade 5. Ur- og kronometermager. Fik sølvmedalje og hædersdiplom i København 1888, sølvmedalje i Malmö 1896, i Stockholm 1897. Jens Hansens frst. astronomiske pendulure, fine kronometre og ankerure. Han var en velbegavet og rank personlighed.

Hansen, Knud, etabl. som ur- og instrumentmager i Søndergade 21, Århus, senere i Frederiksgade 52. Bsk. 9.11. 1892, men holdt totalt ophørsudsalg 1897.

Hansen, Michel, sejmager i Odder 1640. Han reparerede sejer- værket på Skanderborg slots tårn 1640 for 12 rdlr. 1 mark.

Hansen, Niels Peter, f. 1799, g.m. Karen Mikkelsdatter. Husmand og urm. i Ørting ved ft. 1834 og 1840.

Hansen, Søren Johannes, f. 22.9. 1851 i Hundslund, Århus amt, død 6.7. 1923 i Odder, s.a. gdr. Johannes Frederik H. og Ane Sophie Sørensen. (Plejefar: Urm. Simon Jensen), g. 9.11. 1877 m. Marie Kathrine Bennick. Urm. i Dyngby efter sin plejefar, Simon Jensen 1873-76. Etabl. som urm., guldsmed og juvelér i Odder 25.11. 1876 med forretn. i Rosensgade 53. Ophørt 1922. Fm. for Odder Håndværkerforening. Hans forretn. blev overtaget af Peter Spohr i 1922.

Havndahl, Anton Kristensen, f. 10.1. 1870 i Holme, død 1.5. 1916 i Sct. Pauls sogn, Århus, s.a. arbejdsmand Jørgen Kristensen og Maren Jensen, g.m. Severine Jensen. Urm. i Mårslet 1891-1916.

Havndahl, Søren Charles Loft, f. 20.3. 1893 i Århus, g. i Århus 1.12. 1923 m. Jenny Margrethe Vilhelmsen. Urm. i Badstuegade 10, Århus.

Henriksen, Knud Kerff, etabl. som urm. i Nørregade 18. Galten, 1972.

Hestbæk, Mogens, f. 14.10. 1944. Etabl. som urm. i Tordenskjoldsgade. Århus, 1982. (Skydts efterf.).

Hillebrand, sejeremager i Århus. I Sophie Brahes regnskabsbog 1636 nævnes Hillebrand Seyermager i Års = Århus. Han har leveret et lille sejerværk til hende for 4 rdlr. og siden har han udført arbejde for hende for 1 rdlr. og 4½ rdlr. og 16 sk.

Holmershøj, Carl Henrik, urm. i Galten. Ophørt 1972.

Holmstoel, Julius Møller, f. 9.9. 1868 i Vor Frue sogn. Århus, død 16.1. 1923 s.st., s.a. slagterm. Hans Jørgen Møller H. og Jacobine Bang, g. i Århus 3.5. 1896 m. Kirsten Christensen. Etabl. som urm. i Søndergade 64, Århus, 24.10. 1893. Senere flyttet til Vester Allé 23, Århus.

Holst, Georg, f. 1905, død 1962 i Århus. Etabl. som urm. i Frederiksgade 46. Århus, 1931. Efterf.: Svend Nielsen.

Holst, Niels, f. 10.10. 1820 i Århus domsogn. s.a. urm. Jens Wendelboe og Kirstine Cathrine Poulsen i Studsgade. Urm. og guldsmed i Århus 1842. Rejste senere til København.

Holstebro, Johan Georg, døbt 12.10. 1783 i Holstebro, død 16.3. 1849 i Vor Frue sogn. Århus, s.a. bagerm. Johan Georg Singstock og Johanne Thygesdatter, g. i Århus domsogn 12.11. 1817 m. Kirstine Sørensdatter Saabye. Bsk. som urm. i Århus 17.5. 1819. Opkøbte selv sine ure i Hamburg. Var skuemester ved svendeprøver. Borgerkaptajn. Medl. af borgerrepræsentationen i Århus 1838-49. Ejede flere ejendomme, bl. a. en gård i Stavtrup, Kolt sogn.

Horn, Niels Hansen, nævnes som urm. i Ilovedgård - 1882 -.

Hurup, Jørgen Georg Pedersen, f. 10.8. i Klovtofte, Høje Tåstrup, død før 1909, s.a. snedkerm. Peder Hurup og Kirsten Hansdatter, g. i Århus domsogn 10.8. 1854 m. Marie Sophie Petersen. Bestyrede H. C. Stougaards forretn. 1854-56. Bsk. som urm. på Store Torv, Århus, 11.3. 1856, senere Studsgade 212. Begyndte som fotograf 1.10. 1860 og solgte fotografiapparater. Flyttede igen til Store Torv 1864. Findes ikke død i Århus.

Høegh, Hans From, død 1856. Guldsmed, urmager og kroforpagter i Smedegade. Odder. Bev. som guldsmed 1847.

Islin, Rasmus Christian, f. 8.1. 1819 i Viby v. Århus, død 26.6. 1857 i Randers, s.a. bolsmand og skovfoged, senere politibetjent Christian Islin, og Anne Kathrine Thomasdatter, g.m. Johanne Jensen fra Viborg. Lært hos Kjeld Jensen i Århus. Svendeprøve 1840: et cylinder-miniature-ur med indsat brystnål. Svend i København og

Århus. Bestyrede sin svigerfars guldsmedeforretn. i Århus 1841-45. Bsk. som urm. og guldsmed i Torvegade 3, Randers, 17.9. 1845. Frst. tårnuret til Sct. Nicolaj kirke i Hobro 1852-55.

Iversen, John Carl Theodor, f. 1860 i Slesvig, død 25.8. 1892 i Århus domsogn, s.a. stabssergent Thomas Christian Nicolai Iversen og Margrethe Mannings. Etabl. som urm. i Søndergade 21, Århus, 8.10. 1889.

Jacobsen, Carl M., etabl. som urm. i Hinnerup 1922 (Nygaard Thomsens efterf.).

Jakobsen, Herman Enemark, f. 9.3 1867 i Mårslet, død 5.11. 1936 i Århus, s.a. smedemester Chresten Jakobsen og Ane Maric Encmark, g. i København 20.11. 1890 m. Ane Kirstine Hansen. Lært hos R. C. Rasmussen i Grenå 1881, svend i København 1886. Etabl. som urm. i Ryesgade 14 og 16, Århus, 31.10. 1892, senere i Sdr. Ringgade 9, Volden 15 og Frederiks Allé 117. Medstifter af Aarhus Uhrmagerlaug 1893, fm. for urmagerlauget. Søn: Axel Jacobsen.

Jacobsen, Hans Friis, f. 1854, død 1921. Etabl. som urm. på Volden 9, Århus, 27.4. 1880. Overtaget af J. Bek Jensen 1940.

Jacobsen, Knud Axel, f. 23.9. 1898 i Vor Frue sogn, Århus. død 3.10. 1973, s.a. urm. Herman Enemark J. og Ane Kirstine Hansen. Indehaver af urm.forretn. Herman E. Jakobsen & Søn 1936-67. Sekretær i Århus Amts Urmagerforening 1945-64.

Jackson, Karl Ejnar Arien, f. 11.6. 1888 i Odder, s.a. bagerm. Kristian J. og Johanne Charlotte Benstrup. Urm. i Malling 1.5. 1919 -.

Jensen, Aksel Frederik, f. 17.9. 1911 i Hammel, s.a. urm. Jens Rasmussen Jensen og Karen Marie Sørensen, g.m. Elsa Stilling Jensen (1919-84). Forretn. i Hammel grl. af farfaderen. Urm. i Hammel 22.1. 1941. Medl. af best. for Å.A.U.O., formand for Hammel El-forsyning siden 1959.

Jensen, Frederik, f. 1.3. 1853 i Sall, død 3.8. 1896 i Hammel, s.a. kromand Jens Rasmussen og Kathrine Marie Kristensdatter. Etabl. som urm. i Hammel 19.6. 1872, samtidig guldsmed og optiker. Forretn. overtaget af sønnen, Jens Rasmussen Jensen, 1908. Frederik Jensen blev optaget som medindehaver 1941.

Jensen, Aksel Janus, etabl. som urm. i Rosensgade 16, Odder, 1961 (efterfulgte Viggo Christensen).

Jensen, Anders Peter, f. 26.4. 1871 i Dauding, Grædstrup. s.a. husmand og murer Christen J. og Cathrine Andersen, g. i Horsens 13.10. 1896 m. Emma Charlotte Buchreitz. Urm. i Horsens. Bev. som urm. i Odder 28.8. 1896.

Jensen, Frederikke, f. 1792 i Viborg, enke efter urm. Kjeld Jensen (1780-1841). Holdt ved ft. 1845 urmagerværksted i Århus. Værkstedet forestodes af urmagersvend Rasmus Chr. Islin (1819-1857), men overtoges 1855 af J. C. Filtenborg. Sønnen Christian Jensen bestyrede ligeledes forretn.

Jensen, Hans Christian, f. 10.6. 1824 i Århus domsogn, s.a. urm. Kjeld Jensen og Frederikke Enslev. Lært hos sin far i Århus. Svendeprøve 1843: lommeur m. cylindergang. Mesterprøve i København 1845. Mestersvend hos sin mor (se ovenfor). Værkstedet senere overtaget af W. Gundesen.

Jensen, Janus Ingemann, g.m. Anna Charlotte Frederiksen. Urm. i Sølystgade 57, Århus, - 1901 -.

Jensen, Jens, f. 15.3. 1815 i Tåstrup, Harlev, s.a. gdm. Jens Olsen og Sidsel Cathrine Jensdatter, g. i Tilst 4.9. 1868 m. enken Sidsel Marie Sørensdatte. Urm. i Tåstrup, Harlev sogn.

Jensen, Jens Bek, f. 19.5. 1890 i Koed, Djurs, s.a. skrædderm. Søren J. og Kristine Bek. Svend 1908, mester 1921. Overtog urm.forretn. Volden 9 i 1921. Ophørt 1970. Medlem af best. for Å.A.U.O.

Jensen, Jens Peter, f. 1858, g.m. Ane Kristine Antoinette Petersen. Urm. i Malling 1879 -.

Jensen, Jens Rasmussen, f. 26.8. 1886 i Hammel, død 14.6. 1950 s.st., s.a. urm. Frederik J. og Kirsten Marie Jørgensen. Faderen etabl. som urm., guldsmed og optiker i Hammel 19.6. 1872. Overtog forretn. 1908. Forretn. overtaget af sønnen Aksel Frederik J. 1950. Medl. af best. for Å.A.U. 1908-50.

Jensen, Jens Marius Holm, f. 30.4. 1848 i Viby v. Århus, s.a. husmand Jens Larsen Mollerup og Ane Sørensdatte, g.m. Ane Elise Nielsen. Urm. i Viby Terp - 1878 -.

Jensen, Jens Peder, nævnes som urm. i Lillering, Framlev sogn, - 1898 -. Fik i 1931 navneforandring til Hindtoft.

Jensen, Jens Peter, f. 3.10. 1833 i Vammen, Viborg amt, s.a. indder Jens Pedersen Keldsen og Inger Jensdatter, g.m. Kirstine Pedersen. Urmagersvend i Århus ft. 1855. Etabl. som urm. s.st. 1863.

Jensen, Jørn Grønfeldt, s.a. urm. Ludvig G. J. og hustru. Overtog faderens forretn. i Frederiksgade 58, Århus, 1972. Ophørt 1983.

Jensen, Kjeld, f. 1780 i Viborg, død 8.10. 1841 i Vor Frue sogn, Århus, g. i Gråbrødre sogn, Viborg, 22.10. 1809 m. Frederikke Enslev, f. 1792, d.a. Frederik Andersen Enslev og Johanne Nielsdatter. Bsk. som urm. i Viborg 22.12. 1807. Bsk. som urm. i Århus 10.3. 1826. Havde forretn. i Studsgade og senere i Vestergade. Overtoges i 1855 af J. C. Filtenborg. Kjeld Jensen var dygtig til at frst. lommeure. Tre af hans lommeure findes på urmuseet i DGB. Rep. Vor Frue kirkes tårnur. 1823.

Jensen, L., nævnes som urm. i Åbyhøj, Århus, - 1932 -.

Jensen, Leif Dalhoff, f. 18.2. 1946. Lært hos Knud Pedersen i Århus. Optaget i Å.A.U.O. 1977.

Jensen, Ludvig Grønfeldt, f. 1.9. 1905 i Hejls v. Kolding, død 27.3. 1981 i Århus. Lært hos Jens Meilvang, Århus. Etabl. som urm. 1.9.

1933 i Østergade. men flyttede få år efter til Frederiksgade 58. Medl. af svendeprøvekommissionen, medl. af urmagerskolens bestyrelse, af urmuseumskomiteen, af Dansk Urmager- og Optiker Centralforenings hovedbestyrelse, af reklameudvalget, kasserer og formand i Århus Amts Urmager- og Optikerforening o. fl., oldermand i Aarhus Uhrmagerlaug. Æresmedl. 1975. Søn: Jørn Grønfeldt J.

Jensen, Martin Anton, f. 11.5. 1842 i Lillering, Framlev sogn, død 27.7. 1907 i Vor Frue sogn. Århus, s.a. gdm. Jens Jensen og Maren Sørensdatter Due, g.m. Abelone Hansen. Urm. og graver i Brand.

Jensen, Michael Andreas Samuel, f. 4.12. 1871 i Århus, s.a. værts-usherholder Jens Hansen og Maren Jørgensen, g. i Århus 29.7. 1893 m. Nielsine Nielsen. Urm. i Ågade 59, Århus. 1892 -.

Jensen, Mogens, f. 19.12. 1877 i Rude, Saksild sogn, død 10.9. 1932 i Odder, s.a. husmand Jens J. og Ane Jørgensen. Urm i Hou.

Jensen, Niels, f. 12.3. 1829 i Nølev, død 2.1. 1925 i Odder, s.a. husmand Jens Nielsen og Karen Olesdatter, g. i Vor Frue, Århus, 6.7. 1852 m. Cathrine Henriette Nørholm. Bev. som urm. i Odder 12.9. 1851. Bev. som urm. i Ebeltoft 8.5. 1854. Bsk. som urm. i Vejle 30.11. 1857, men flyttede igen til Odder 4.2. 1859. Var medstifter af Odder Håndværkerforening 1879, kasserer for samme 1890. Æresmedl. Opsagde sin bev. 29.7. 1901.

Jensen, Niels, f. 1843. Etabl. som urm. i Edslev, Kolt sogn, 28.11. 1870. „Tøsekonens mand, eller „Bukse-Niels” og urmager Nørregaard kørte rundt med to gedebukke for en lille vogn og reparerede folks stueur. De boede begge i Vestergade, Edslev”. (Gunnar Fogh i „Aarhus Amtstidendes” kronik 5.2. 1959).

Jensen, Otto, urm. i Studsgade 15, Århus. Ophørt 1971.

Jensen, Peder, f. 28.7. 1851 i Hjortsballe, Them sogn, død 10.3. 1875 i Vor Frue sogn, Århus. Urm. i Århus.

Jensen, Peder, f. 11.12. 1857 i Kvorning, Viborg amt, s.a. gdm. Jens Pedersen og Ane Kirstine Andersdatter, g. i Haldum 1.5. 1880 m. Jensine Marie Nielsen. Urm. i Hinnerup-Broby.

Jensen, Peter, f. 24.8. 1798 i Kolt, Århus amt, død 13.7. 1864 i Kattrup, Kolt, s.a. gdm. Jens Mikkelsen og Anne Marie Rasmusdatter, g.m. Anna Cathrine Jensdatter. Lærereks. fra Lyngby sem. 1819 m. karakteren „Meget duelig”. Lærer i Stautrup, Kolt, og kirkesanger i Kolt kirke 1819-26, lærer i Hørret, Mårslet sogn, 1826-53, kirkesanger ved Mårslet kirke, lærer i Kattrup v. Hasselager og ks. ved Kolt kirke 1853-64. Fik i 1836 „Det kgl. Landhusholdnings-selskabs sølvbæger for flittig anvendelse af fritiden”. „Sit kald som skolelærer røgte Peter Jensen med duelighed og punktlig orden. Han anvender flittigt og med held sine fritimer til forskellige nyttige gjerninger, såsom: bogbinderi, urmageri, snedker- og drejearbejde, hvorhos han er en flittig havedyrker”. (N. C. Rom: Den danske Husflid, 1871, s. 297. Århus Bisparkiv C.3 nr. 822-28. Det kgl. Landhusholdnings-selskabs beretning 1836).

Jensen, Peter, f. 20.5. 1828 i Århus domsogn, s.a. snedkerm. Niels Jensen og hustru, g.m. Amalie f. Jensen. Odense. Lært hos Palle- sen Rohde og G. Holstebro. Urm. i Vestergade 45, Århus, ved ft. 1870.

Jensen, Peter Møller, f. 7.6. 1878, død 27.3. 1908 i Århus, s.a. arbejdsmand Peder J. og Mette Marie Nielsen, g.m. Andrea Christensen. Etabl. som urm. på Møllestien 18, Århus, 1889.

Jensen, Rasmus Carl, etabl. som urm. i Badstuegade 3, Århus, 28.5. 1901.

Jensen, Rasmus Peter, f. 13.5. 1846 i Lillering, Framlev sogn, død 16.1. 1906 s.st., s.a. gdm. Jens J. og Ane Pedersdatter, g. i Framlev 27.10. 1874 m. Anne Hansen. Urm. i Lillering.

Jensen, Simon, f. 9.11. 1845 i Dyngby, Bjerager sogn, s.a. smed og husmand Jens Knudsen og Ane Simonsdatter, g. 6.11. 1868 i Bjer- ager m. Ane Marie Jensen fra Boulstrup. Urm. i Dyngby. En søn, Antoni Jensen, f. 1875, dim. Blågård sem. 1896, blev førstelærer og organist i Hammel 1904 og amtsrådsmedlem.

Jepsen, Aksel E., f. 1892, død 28.12. 1982 i Åbyhøj. Etabl. som urm. på Silkeborgvej i Åbyhøj 1926. Ophørt 1964. Afløst af Erling San- ner Christensen.

Johansen, S., urmager i Eskerod v. Skødstrup 29.9. 1867.

Johnsen, Niels Møller Jensen, f. 23.4. 1878 i Lading, død 21.6. 1929 i Skivholme, s.a. husejer Jens Peter Johnsen og Jensine Sørensdatter. Urm. i Skivholme.

Johnsen, Søren Peter Jensen, f. 23.6. 1861 i Strands, Vistoft sogn, død 31.3. 1950 i Århus, s.a. gdm. Jens Mikkelsen Johnsen og Kirsten Marie Sørensdatter, g. i Vistoft 18.12. 1885 m. Stine Kathri- ne Markussen. Lærte hos urm. Kattrup i Strands 1880-84. Etabl. som mester 5.4. 1887 i Frederiksgade 18, Århus. Lavede som sven- destykke et cylinderur. Dette ur og alt hans værktøj er i dag på urmuseet. Deltog med ure på flere udstillinger og fik diplomer og sølvmedaljer, f. eks. på landsudstillingen i Århus 1909. Holdt sit 40- års jubilæum 5.4. 1927. Medl. af urmuseets komité. Æresmedl. af Å.Å.U. 25.1. 1950. Frst. selv adskillige stue- og lommeure.

Juliussen, Niels Peter, f. 3.5. 1834 i Gylling, s.a. husmand Julius Pedersen og Kathrine Elisabeth Johansdatter, g. i Gylling 21.2. 1868 m. Johanne Larsen. Urm. i Gylling og senere i Ørting.

Justesen, Finn Kjær, etabl. som urm. på Åboulevarden 84, Århus, 1973.

Justesøn, Thomas, f. o. 1630 i Skanderborg, bsk. som finsmed og sejmager i Århus 23.2. 1660. Rep. 1678-79 Århus domkirkes tårnur.

Jürgensen, Ernst, nævnes som urm. i Søndergade 34, Århus, - 1979 -.

Jørgensen, Marius, f. 2.6. 1869 i Odder, s.a. bødker Jørgen J. og Mette Marie Nielsen. Bev. som urm. i Odder 25.9. 1893.

Kaas, Carl Emil Eilert, f. 16.3. 1843 i Varde, s.a. toldbetjent Laurids Bruun Kaas og Karen Sørensdatte, g.m. Fanny Emilie Dahl. Bsk. som urm. i Studsgade 2. Århus. 21.4. 1868. Opsagt 29.10. 1878. Bev. som urm. i Tranebjerg, Samsø, siden 1895.

Kaus, Nicolaus, f. i Schwenningen, Schwarzwald 1767, død 26.7. 1839 i Århus domsogn, g.m. Cecilia Malling. Bsk. som urm. Ved Åen i Århus 5.3. 1798. Flyttede senere til Volden s.st. Skuemester ved svendeprøver. Solgte standure fra Bornholm og alle slags træure fra Schwarzwald.

Kellberg, Orla Olesen, f. 13.12.1922. død 6.10. 1978 i Århus. Lært hos Arnold Madsen. Bruunsgade 29, Århus. Etabl. 1955 på Eugen Warmingsvej 37. men flyttede til Bruunsgade i 1960, hvor han overtog sin læremesters forretn. Fm. for Å. A. U. O. 1964-73, medl. af urmuseets komité, medlem af best. for Urmager-Centralforeningen. Søn: Poul Kellberg, etabl. 1977.

Kisker, Heinrich August, f. 8.5. 1851 i Bornhausen, Braunschweig, død 16.5. 1935 i Århus, g.m. Anne Cathrine Rasmussen. Ankom som svend hos W. L. Meincke i Århus 24.7. 1876. Etabl. som mester 16.6. 1896 i Tunøgade.

Kjeldsen, Jens, døbt 26.7. 1778 i Teglgård, Sjørsløv, Viborg amt, død 16.10. 1845 i Randers, s.a. Kjeld Jensen og Mette Christensdatte af Teglgård, g. i Århus 19.5. 1802 m. Mette Dorthea Holst, g.2.g.m. Hele Lundgreen, g.3.g.m. Kirstine Thercildsen. Bsk. som urm. i Århus 7.10. 1805. Bsk. som urm. i Randers 1824.

Kjærgaard, Adolf Vilhelm Lauridsen, f. 21.5. 1846 i Galten, død 29.3. 1937 i Århus, s.a. kromand Laurits K. og hustru Else Katrine, g. i Ødis v. Kolding 8.5. 1872 m. Gjertrud Jørgensen. Etabl. som urm. i Vestergade 5, Århus, 5.4. 1870. Urm. i Galten 1872, men flyttede som ældre igen til Århus.

Kjærsgaard, Orla, var urm. i Frederiks Allé 110, Århus, 1967-72.

Knudsen, Jens Peter, f. 25.1. 1876 i Dalum, s.a. husmand Knud Andersen og Karen Marie Nielsen, g. i Århus domkirke 13.11. 1904 m. Petra Holm. Urm. i Ryesgade 8, Århus.

Knudsen, Johan Henrik, f. 25.1. 1826 i Vor Frue sogn, Århus, død 26.12. 1890 s.st., s.a. skrædderm. Niels K. og Christine Bech, g. i Vor Frue, Århus, 31.5. 1855 m. Caroline Jacobine Winther, d.a. guldsmed Winther, Nordborg, Als. Lært hos urm. Holstebro, Århus, svend i Nordborg. Bsk. som urm. i Immervad, Århus, 7.2. 1853. Flyttede senere til Store Torv og Vestergade 12.

Knudsen, Søren, f. 26.9. 1856 i Edslev, Kolt sogn, s.a. gdm. Knud Sørensen og Ane Jensdatte, g.m. Kristine Jensine Pedersen af Edslev. Urm. i Edslev 1877-89, urm. og husmand i Høver, Storring sogn. 1887 -.

Krienmann, Arnold, urm. på Bruunshro 9, nævnes 1965. Død 1983.

Kristensen, Jens Peter, urm. i Sjællandsgade 90, Århus, - 1905 -.

Kristensen, Jørgen, f. 4.4. 1836 i Skørting, Århus amt, død 29.4. 1872 s.st., s.a. gdm. Christen Jørgensen og Maren Nielsdatter. (Stedfader: gdm. Jens Gammelgaard, Skørting). Ugift urm. i Skørting.

Kristensen, Kristoffer, f. 25.3. 1893 i Funderholme, Them v. Silkeborg, død 7.7. 1925 i Århus, s.a. indsidder Karl Peter Kristensen og Ane Marie Kramer. Urm. i Sdr. Allé 19, Århus.

Kærulff, Arne, f. 23.9. 1912 i Overlade, Himmerland. Lært hos Chr. Thomsen, Århus. Etabl. som urm. og optiker i Paradisgade, Århus, 20.4. 1937, flyttede senere til Nørregade 36.

Langkjær, Kristian Sørensen, f. 17.8. 1883 i Them v. Silkeborg, s.a. gdm. Knud Sørensen og Inger Marie Langkjær, død 1958 i Galten, g.m. Marie Kirstine Nielsen Kjeldsen. Lært hos Theil, Silkeborg. Svend i Herning, Holstebro, Ringsted og Ebeltoft. Etabl. som urm. og guldsmed i Galten 1.2. 1908. Ophørt 1958.

Larsen, Anders, f. 12.3. 1850, g.1.g.m. Maren Marie Sundahl, g.2.g.m. Marie Madsen. Etabl. på Volden 24, Århus, 21.9. 1880, flyttede senere til Frederiksgade 57 og Vestergade 1, Århus.

Larsen, Andreas Gunst, urm. på Viby Torv 4-6 til 1964, men flyttede så til Ikast. Forretn. overtaget som filial af Aage L. Brøbecher, Ryesgade 4, Århus.

Larsen, Hans Laurits, etabl. som forhandler af ure og guldvarer i Søndergade 51, Århus, 1942, men nægtet optagelse i Å.A.U.O.

Larsen, Jens Peter, f. 17.8. 1875 i Krungerup, Lolland, død 9.10. 1947 i Århus, s.a. parcellist Jørgen Larsen og Ane Jensdatter, g. i Århus domkirke 24.7. 1897 m. Ane Petrea Jakobsen. Udlært i Nykøbing F. Etabl. som urm. i Århus 1896. Begyndte i Østergade, men flyttede til Fredensgade og i 1903 til Søndergade. Blev urgrosserer og solgte ure, furniture og guld- og sølvvarer til alle nordiske lande. Larsen var den første privatmand i Århus, der fik bil. Han forærede i 1945 Hingeballe skov på o. 30 ha i Hinge sogn, Viborg amt, til Århus kommune. Hans søn, redaktør Kai Edvard Larsen, Sønderborg, har skildret sin far og hans virke i bogen „De mange år“, 1978.

Larsen, Jørgen, etabl. som urm. i Frederiks Allé 42, Århus, 28.7. 1896.

Larsen, Peter Christian, f. 1836, g.m. Minna Bender. Lært hos urm. Hurup, Århus. Svend 1856: et cylinderlommeur. Var urm. på Store Torv, Århus, ved ft. 1855.

Larsen, Ruben, virkede som urm. i Viby 1948-59. Etabl. i Galten 1.8. 1959. Forretn. overtaget af Andreas Gunst Larsen 1959.

Lauritsen, Anders Peter, etabl. som urm. i Nørregade 43, Århus, 29.4. 1890.

Laurson, Jens, f. 20.8. 1855 i Assendrup, død 24.7. 1894 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. gdm. Laurs Jensen og Ellen Nielsen, g. i Sæby 30.8. 1881 m. Bertha Julie Holst. Etabl. som urm. i Frederiksgade 49, Århus, 26.4. 1881.

Laurson, Peter Emil, f. 29.1. 1870, død 29.9. 1906 i Århus, g.m. Cecilie Dorelund. Etabl. som urm. i Århus 1881.

Laurson, Peter Elisius Marius, f. 9.1. 1894 i Langå, død 13.4. 1983 i Odder, s.a. frøhandler Niels Laurson og Maren Pedersen, g. 11.11. 1923 m. Doris Christensen. Svend hos Johs. Hansen og P. Spøhr i Odder. Etabl. som urm. i Odder 15.10. 1925. Ophørt 1965. Beskæftigede sig specielt med gamle væg- og standure. Medl. af Odder menighedsråd, medarbejder ved Odder søndagsskole i 47 år.

Laurson, Signe, f.o. 1878. Etabl. som ur- og instrumentmager i Bruunsgade 50 28.8. 1899, flyttede senere til Tangen 18, Vestergade 55 og Guldsmedgade 17, Århus. Medlem af Vor Frue sogns menighedsråd.

Lund, Christian, g. 14.10. 1923 i Brabrand. Urm. på Hovedgaden 59 i Brabrand til 1947.

Lund, Johan Frederik, f. 28.6. 1850 i Vor Frue sogn, Århus, død 27.11. 1881 s.st., s.a. skrædderm. Jens Eriksen Lund og Christine Løvengreen. Urm. i Badstuegade 17, Århus.

Lyneborg, Johannes, etabl. som urm. i Ryesgade 25, Århus, 7.9. 1900.

Lüster, Carl, død 1880 i Århus, s.a. guldsmed Ebbe Olaus Lüster og hustru. Optoges i sin fars forretn. 1847. Virkede siden som guldsmed og urm.

Lyster, Vilhelm Albert, død 23.4. 1923, angives at være fhv. urm.

Lønholm, nævnes som urm. i Hammel - 1945 -.

Løyckte, Jens Andreas, etabl. som urm. i Søndergade 54, Århus, 7.11. 1876. Bsk. stillet i bero 12.10. 1880.

Madsen, Arnold, f. 25.1. 1884 i Torup, Mols, død 16.11. 1960 i Århus, s.a. urm. Laurits Peter Madsen og Marie Nielsen. Svend i Tyskland og Schweiz 1903-07. Mester 1912. Overtog N. P. Nielsens forretn. i Bruunsgade 29, Århus, 1912. Formand for Å.A.U.O. 1927-30. Forretn. overtaget af Orla Kellberg 1961.

Madsen, Christen, f. 1844, død 27.10. 1914 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. gård- og møllejejer Mads Christensen Moselund og Kirstine Larsdatter. Urm. i Århus 1865-1914.

Madsen, Frederik Bernhard, f. 23.8. 1836 i Vejby, Hjørring amt, s.a. lærer og kirkesanger Bertel Madsen og Sidsel Johanne Nielsdatter, g. i Århus domsogn 20.1. 1875 m. Louise Møller Knudsen. Etabl. som ur- og instrumentmager samt optiker 2.1. 1872 i Skolegade 37, Århus, flyttede senere til Spanien 45, Århus. Ophørt 1.10. 1875.

Madsen, Jørgen Elley, f. 31.7. 1855 i Broager, Sd. jyll.. s.a. rebslager Hans Andersen M. og Marie Lorentsen. Kompagnon med urm. Thomas Schmidt, Århus, 23.8. 1881-82.

Madsen, Martin, urm. i Søndergade 70, Århus. til 1914.

Madsen, Mathias Odin Severin, 28.2. 1880 i Odense, død 13.1. 1943 i Århus, s.a. tobaksspinder Niels Jørgen Madsen og Christine Jensen. Lærl. 1895. Svend 1899. Etabl. 1905 i Østergade 23, Århus. Oprettede et mekanisk etablissement for tilvirkning af finmålingsinstrumenter og -apparater, bl. a. manometre, termometre og kontrolure. Deltog på landsudstillingen 1909. Rep. spareure og udgav 1912 en „Kassebog for Urmagere“. 1940 boede han i Ny Munkegade 8 og kaldte sig urfabrikant.

Madsen, Viggo, urm. i Christiansgade 30, Århus, 1965-66.

Malskær, Ejner Jensen, etabl. som urm. på Jordbrovej 17, Århus, 1960 -.

Mariager, Christen Jensen, f. 1765, død 11.3. 1821 i Søften. s.a. Jens Jensen Degn og Anne Pedersdatter. Husmand, drejer, klokemager og „tusindkunstner“ i Søften. „Han kunne lave 8-dages ure og mange andre ting“. skriver Evald Tang Kristensen.

Marquard, Jon, urm. på Silkeborgvej 222 i Åbyhøj, Århus, 1972, flyttede senere til Skanderborg.

Marzetta, Lorenzo, f. 1772, død 1843. Bsk. som urhandlende i Århus 1802. Havde sin butik på Store Torv, hvorfra han solgte alle slags „Nürnbergerkram“, galanterivarer, bijouteri, barometre, termometre, ure og musikinstrumenter.

Meilvang, Jens, f. 7.8. 1889 i Vejle, død 2.5. 1965 i Århus. s.a. sadelmagerm. Carl Meilvang og Anna Sloth Jensen. g. i Egtved 16.2. 1919 m. Mette Sophie Winther, f. 28.3. 1896 i København. Lært hos E. M. Kallerup, Vejle, 1903-07. arbejdede som svend i Flensborg, Thüringen, Jena, Schweiz og Norge 1907-16. Etabl. som urm. i Guldsmedgade 20 i Århus 16.10. 1916. Ophørt 1962. Oldermann for Aarhus Uhrmagerlaug, fm. for Århus Amts Urmager- og Optikerforening, næstfm. i Urmagerens Centralforening, fm. for svendeprøvekommissionen, fm. for urmuseets bestyrelse 1934-64, medl. af urmagerskolens bestyrelse. Æresoldermand 1956. Var den bærende kraft i bestræbelserne på at få urmuseet til Århus. Ridder af Dannebrog 20.20. 1953.

Meincke, Heinrich Wilhelm Ludwig, f. 17.8. 1843 i Wismar, Mecklenburg-Schwerin, død 22.12. 1890 i Århus. s.a. dugmager Friedrich Carl Ludwig M. og Johanna Regine Catharina Seidenschnur, g. i Århus domsogn 30.3. 1875 m. Cecilie Kirstine Bay. Indvandrede til Danmark 1866, fik indfødsret 10.2. 1888. Bsk. i Århus som ur-, instrumentmager og optiker 9.2. 1869. Grundlagde en tårnursfabrik, som i 1903 blev overtaget af Georg Petersen. Overtog J. C. Filtenborgs værksted og butik Immervad 3, senere Immervad 6, Store Torv 9, i 1897. Flyttede endelig til Guldsmedgade 20. Var en af de første i Århus, som monterede telefoner og elektriske ringeapparater.

Mikkelsen, Erik Yding, f. 1909, efterfulgte sin far i Odder 1956. Medl. af best. for Å.A.U.O. 1970. Ophørt 1979.

Mikkelsen, Mikkel (navneforandring til Michelsen 1906). f. 10.10. 1860 i Dyngby, Bjerager sogn, død 17.11. 1929 i Beder, s.a. gdr. Ole Mikkelsen og Kjerstin Mikkelsdatter, g. i Beder 18.6. 1886 m. Maren Hansen. Lært hos S. J. Hansen, Odder. Etabl. som urm., cykelmekaniker og cykelhandler i Beder 1880. Rep. også biler og radioapparater efter 1924.

Mikkelsen, Morten Peter, f. 30.9. 1877 i Odder, død 31.10. 1967 s.st., s.a. gdr. Bertel Kristian M. og Ane Kirstine Jensen. Lært hos M. Jørgensen i Odder. Svend hos Bondesen, Kraul og N. Carstensen, Horsens. Bev. som urm., guldsmed og optiker i Odder 28.9. 1906 på Torvet. Flyttede 1937 til Rosensgade 35 s.st. Fejrede sit 50-års jubilæum 1956. Æresmedl. af Å.A.U.O. Efterfulgtes af sin søn Erik Yding Mikkelsen. Forretn. blev 15.5. 1979 overdraget til Svend E. Møller.

Mogensen, Jens, f. 9.9. 1840 i Hjerm, død 6.5. 1893 i Hørning, Skanderborg amt, s.a. husmand og væver Mogens Chr. Espersen og Frederikke Christensdatter, g. i Skørring 7.5. 1878 m. Else Marie Pedersen. Urm. i Hjerm 1870-72, urm. i Skørring 1872 -. Urm. i Hørning - 1893.

Mogensen, Niels Holger, f. 11.1. 1921, etabl. som urm. i Nørregade 21, Århus, 1945, flyttede til Veri-Centret i Risskov 1969. Urm., guldsmed og optiker.

Mortensen, Anders Jensen, f. 27.6. 1858 i Holme v. Århus, død 8.10. 1937 i Sct. Lukas sogn, Århus, s.a. snedkerm. Mads Chr. M. og Ane Marie Jensdatter, g. i Holme 20.5. 1885 m. Ane Katrine Jensen. Lært i Århus 1873-78. Etabl. som ur- og instrumentmager i Jægergårdsgade 11 1898. Flyttede til Lindevej 2. Ophørt 1935.

Müller, Waldemar, Svend i København. Etabl. som ur- og instrumentmager i Skolegade 37, Århus, 8.9. 1870. Flyttede senere til Vestergade 1 ved Lille Torv. Solgte kronometre, guld- og sølvcylinderure, briller og musikinstrumenter.

Müllertz, Arnold Theofilus, f. 12.8. 1800 i Gødvad v. Silkeborg, s.a. degn og skolelærer Christoph Müllertz og Else Thorsdatter, g. i Århus 22.7. 1831 m. Caroline Marie Sauerbrey, g.2.g.m. Louise Hulbæk. Etabl. som ur- og instrumentmager i Rosensgade 907, Århus, 17.9. 1830. Frst. bl. a. et astronomisk pendulur, som fik medalje på udstillingen i København 1888. Var også organist ved Vor Frue kirke. Død 15.8. 1888.

Müllertz, Joachim Ravenberg, f. 13.5. 1810 i Gødvad v. Silkeborg, død 13.6. 1903 i Århus domsogn. Broder til ovenstående. Udlært hos urm. G. Holstebro, Århus. Svendeprøve 1830: et 30-timers taffelur. Svend i København. Etabl. som ur- og instrumentmager i Ny Munkegade 26, Århus, 1878. Ejede en urfabrik i Chaud-de-Fonds i Schweiz. Frst. et astronomisk ur, der fik medalje på udstillingen i København 1888. Müllertz testamenterede i 1903 alt sit værktøj og sine maskiner til kollegaen Jens Hansen.

Møller, Anker, nævnes som urm. i Paradisgade 2, Århus, - 1914 -.

Møller, Hans Jørgensen, f. 1815, død 31.12. 1882 i Lisbjerg, g.m. Maren Laursen. Husmand og urm. på Lisbjerg mark, Århus.

Møller, Niels Andreas, f. 16.3. 1859 i Vor Frue sogn, Århus, død 27.10. 1931 s.st., s.a. kunstdrejer Ib Møller og Birgitte Liisberg, g. i Tårnby, Amager, 7.5. 1900 m. Nicoline Thruue, død 1928. Lært hos Skabelund på Volden, Århus, Svend 1878. Etabl. som urm. og optiker i Vestergade 16, Århus, 5.3. 1887. Ophørt 1926. Medstifter af Aarhus Uhrmagerlaug og fm. for Århus Amts Urmagerforening 1908. Medl. af Urmager-Centralforeningens bestyrelse.

Møller, Svend Erik, nævnt som urm. i Viby - 1965 -. Opgav urmageriet 1965 og gik over til udelukkende handel med guld- og sølvvarer.

Møller, Valdemar Peter, etabl. som ur- og instrumentmager 6.9. 1870 i Skolegade, Århus. Ophørt 1880.

Møller, Kaj Pedersen, nævnes som urm. i Guldsmedgade 38, Århus, 15.1. 1957. M. C. Bechs Efterf.

Nedergaard, Jens, f. 1911, død 3.10. 1964 i Århus. Etabl. som urm. i Jægergårdsgade 8.4. 1936. Flyttede senere til Bruunsgade 55, Århus.

Nielsen, Anders, f. 1780 i Skovby, Århus amt, død 15.10. 1858 s.st. G.1.g. i Skovby 7.10. 1814 m. Karen Larsdatter, som døde 1830, g.2.g. i Skovby 17.7. 1830 m. Kirsten Marie Jensdatter. Husmand, væver og urm. i Skovby ved ft. 1840 og 1850.

Nielsen, Anders, f. 16.10. 1825 i Lillering, Framlev sogn, død 28.7. 1898 i Århus, s.a. gdr. Niels Sørensen og Maren Andersdatter, g. 20.12. 1853 m. Anna Munk. Lært hos Pallesen Rohde i Århus. Svendeprove 1845: et cylinderlommeur. Svend i København. Bsk. som urm. og optiker i Århus 13.10. 1851. Urm. 1851-56, men købte så Segalt mølle i Løgten, Skødstrup sogn, men vendte tilbage til Århus og genoptog urmageriet. Frst. 1861 egen model af en symaskine og optog seriefabrikation af symaskiner med eget støberi og snedkeri. Fik diplom ved en udstilling i Wien 1873. Beskæftigede 1880: 60-70 personer. Begyndte fabrikationen i Søndergade 4-6, men flyttede senere til Volden og Paradisgade 10. Legatstifter. Medlem af Århus byråd 1882-87.

Nielsen, Andreas, f. 8.4. 1825 i Århus domsogn, s.a. farversvend Rasmus Nielsen og Cathrine Margrethe Bastrup, g. i Vor Frue sogn 9.12. 1851 m. Mette Marie Munch. Bsk. som urm. i Immervad, Århus, 31.8. 1858.

Nielsen, Anton Emil, f. 17.11. 1857 i Århus domsogn, død 5.9. 1923 s.st., s.a. bødkerm. Jens Peter N. og Amalie Theuw, g. 12.8. 1893 m. Caroline Svendsen. Etabl. som urm. i Paradisgade, Århus, 17.10. 1893. Senere urm. i Frederiksgade 5 og Hjelmensgade 9 A, Århus.

Nielsen, Charles Oluf, f. 19.7. 1887 i Holbæk, s.a. skrædderm. Chresten Peter N. og Nicoline Henriksen, g. 13.12. 1914 m. Anna Henriette Andersen. Etabl. i Guldsmedgade 36, Århus, 1.1. 1915.

Nielsen, Christen, f. 2.7. 1816 i Tostrup huse, Almind sogn, Viborg amt, død 17.1. 1894 i Sjelle, s.a. husmand Niels Pedersen og Karen Magnusdatter. g.m. Karen Andersdatter. Bev. som urm. på Wedslund mark i Sjelle sogn 15.10. 1852.

Nielsen, Ejnar, f. 28.10. 1899 i Tilst, s.a. skrædderm. Ole N. og Signe Larsen. Lært hos Sinding, Ebeltoft. Svend 1916. Mester 1931. Ansat som lærer ved urmagerskolen i København 1925-50. Forstander s.st. 1950-60.

Nielsen, Esben Christensen, f. 22.9. 1852 i Randlev. Århus amt, død 8.10. 1926 s.st., s.a. husmand og skrædder Niels Stephansen og Ellen Sørensdatter, g. i Odder 23.11. 1882 m. Marianne Jensen. Urm. i Solbjerg, Tiset sogn, 1882, senere urm. i Randlev Nørreskov. Var omvandrede urm. med opsøgende service og solgte lommeure for grosserer J. C. Filtenborg, Århus. Urm. i Spørring i 1890'erne.

Nielsen, H., nævnes som urm. i Gylling fra og med 4.11. 1881 -.

Nielsen, Hans, f. 12.4. 1847 i Skovby, Århus amt, død 29.6. 1911 s.st., s.a. indsidder Niels Thomsen og Kirsten Pedersen. Urm. i Skovby ved ft. 1890.

Nielsen, Harry, f. 1903. Urm. og guldsmed i Søndergade, Hinnerup, 1924-79.

Nielsen, Jens, nævnes som urm. i Norring. Foldby sogn, - 1864 -.

Nielsen, Jens, g.m. Mette Dorthea Holst. Nævnes som urm. i Århus - 1805 -.

Nielsen, Martin, f. 7.4. 1881, død 23.8. 1958 i Malling. Urm. i Malling. Oprettede et legat for ubemidlede personer over 60 år i Malling sogn.

Nielsen, Niels Peter, f. 25.2. 1872 i Karise, Præstø amt, s.a. urm. Christian Nielsen og Betty Hansen, g. i Århus Vor Frue 25.4. 1896 m. Marie Nielsen Grey. Lærl. 1886, svend 1890. Etabl. som urm. i Møllegade 6, Århus, 1900. Flyttede senere til Bruunsgade 29, Århus. Efterfulgte af Arnold Madsen (1884-1960).

Nielsen, Peter Verner, f. 1918, død 2.4. 1972 i Århus. Etabl. som urm. i Studsgade, Århus, 1955, flyttede til Egebæksvej i Højbjerg, Århus, 1956. Urm. og guldsmed.

Nielsen, Rasmus, bsk. som urm. i Frederiksgade 21, Århus, 16.12. 1884.

Nielsen, Rasmus Marius, f. 21.1. 1876 på Lillering mark, Framlev sogn, s.a. gdr. Niels Sørensen og Ane Kirstine f. Sørensen, g. i Framlev 3.4. 1900 m. Gustava Andersson fra Smedstorp i Skåne. Urm. på Lillering mark, Framlev.

Nielsen, Svend, efterfulgte Georg Holst i Frederiksgade 48, Århus, i 1962.

Nielsen, Thomas, f. 13.3. 1849 i Torslev, Dronninglund sogn, Hjørring amt, s.a. gdm. Niels Jensen og Anne Marie Thomasdatter, g. i Odder 7.5. 1875 m. Julie Høyer fra Rathlousdal. Urm. i Hadsten 1870-74, bev. som urm. i Odder 27.5. 1874, men flyttede nogle år efter til København.

Nissen, Frederik, g. i Odder 31.3. 1807 m. enken Madame Christiane Schade. Urm. i Odder.

Nørholm, Jørgen Vilhelm Severin, g. i Viborg 29.12. 1874 m. Ane Marie Christine Randrup. Urm. i Viborg, medl. af ligningskommissionen s.st. 1879-82, byrådsmedlem i Viborg 1882-88. Flyttede 28.4. 1888 til Århus, hvor han åbnede en urm.forretn. i Søndergade 21. Tog bsk. som gæstgiver og bestyrede Forsamlingsbyggn. siden 1.10. 1889.

Nørregaard, Rasmus Jensen, g.m. Rasmine Jensine Rasmusdatter. Etabl. som urm. i Beder 29.12. 1867, men flyttede senere til Staurtrup i Kolt sogn, hvor han drev opsøgende service som urm.

Olesen, Mads, f. 20.7. 1796 i Nølev, død 16.10. 1871 s.st., s.a. Ole Christensen og Johanne Madsdatter, g. i Nølev 16.11. 1832 m. Kirsten Raphaelsen. Husmand og urm. i Nølev.

Olsen, Knud, urm. i Klostergade 15-17, Århus. Ophørt 1973.

Olsen, Knud Holger, urm. i Århus. Etabl. i Knebel 1929. Død 4.12. 1966 i Knebel, Mols.

Olufsen, Otke, sejmager i Århus, fik 1682-83 9 rdlr. for at reparere 1 urohjul, 1 ny urostang til tårnuret i Århus domkirke.

Pedersen, Edvard Johannes, f. 1883 i Eskildstrup, Falster, død 20.1. 1922 i Randers, s.a. banevogter Jeppe P. og Bodil Olsen, g.m. Gine Madsen. Lært hos Sørensen i Rødby. Etabl. som urm. i Ørting 1907. Overtog Gustav Nissens forretn. i Randers 1920.

Pedersen, Jens, nævnes som urmagermester 1692 i Århus. Ændrede tårnuret i Vor Frue kirke s.st., så det blev næsten nyt.

Pedersen, Jens, f. 14.4. 1808 i Saksild, død 30.10. 1873 i Dyngby, Bjerager sogn, s.a. husfæster Peder Thomsen og Ane Frandsdatter. Ved ft. 1845 ugift urm. i Saksild. Bev. som urm. i Dyngby 12.12. 1854. Var også husmand og musikanter.

Pedersen, Jens Christian, etabl. som ur- og instrumentmager og guldsmed 23.4. 1895 i Ryesgade 39, Århus.

Pedersen, Johan, f. 26.3. 1877 i Vesterbølle, Himmerland, s.a. gdr. Jeppe P. og Ane Johanne Klysner, g. i Skals 12.3. 1909 m. Ane Marie Pedersen. Urm. i Hinnerup.

Pedersen, Johannes, g.m. Kirsten Marie Thøgersen. Nævnes som urm. i Hammel - 1930 -.

Pedersen, Knud, f. 17.3. 1924 i Vestjylland, død 19.1. 1984 i Århus, g.m. Gurli Kirsten P. Tjente som hyrdedreng som 11-13-årig. Blev

først uddannet som mejerist, siden som urm. i Rudkøbing. Efter kort tid som svend i Århus etabl. han sig som urm. og optiker i Vestergade 17 i 1949. Opført i A/S-registret 4.8. 1969: handel med ure, optik og antikviteter samt guld- og sølvvarer. Flyttede 1962 til Vestergade 3 og oprettede filialer Sct. Clemens Torv 6, i City Vest, Gellerup, samt i Odense Centrum. Opretter af børneteatret „Filuren“ samt en meget besøgt spiserestaurant i Århus. Sponsor for ur- og guldsmedemuseet i Den gamle By i Århus 1983.

Pedersen, Morten, f. 1834 i Skørring, død 5.4. 1884 s.st., stedsøn af gdr. Carl Christensen. Ugift husmand og urm. i Skørring.

Pedersen, Peder, f. 11.5. 1834 i Galten, død 14.12. 1904 i Hørning, Skanderborg amt, s.a. gdr. Peder Rasmussen og Else Nielsdatter, g. i Hørning 3.12. 1859 m. Kirsten Lauesdatter. Lærte urm. i Galten og under sit 3-årige ophold som soldat i Altona, hvor han var indkvarteret hos en urm. Han var gårdejer og drev et mønsterværdigt landbrug samtidig med, at han virkede som urmager. Var medl. af sognerådet i 6 år og havde flere andre tillidshverv.

Pedersen, Poul, f. 1901 i Århus, død 1950 s.st., s.a. kgl. hofurm. Georg P. og Hansine Jensen. Overtog sin fars forretn. på Store Torv 9, Århus, 1923. Forretn. var grl. 1855 af W. Meincke. Broderen Aage Pedersen var også urm. og optiker.

Pedersen, Rasmus, f. 1754, død 21.10. 1830 i Fensholt, Torrild sogn, (også kaldet Rasmus Uhrmager), g.m. Mette Nielsdatter. Husmand og urm. i Fensholt, Torrild sogn.

Pedersen, Søren, bsk. som urm. i Frederiks Allé 65, Århus, 17.10. 1899.

Pedersen, Thorvald, død i Århus 1960. Etabl. som urm. på Vesterbro Torv, Århus, 1942.

Petersen, Adolph, f. 16.9. 1910, død 28.7. 1975 i Odder. Urm. i Rosensgade 5, Odder, 1946-75.

Petersen, Aksel Peter, f. 6.8. 1851 i Odense, død 23.3. 1904 i Århus domsogn, s.a. høker Rasmus P. og hustru, g.m. Bodil Jørgensen. Urm. i Århus.

Petersen, Carl Christian, f. 11.10. 1789 i Vor Frue, Århus, død 9.2. 1837 s.st., s.a. underofficer P. og hustru, g.m. Ane Kirstine Nielsen. Bsk. som urm. i Studsgade, Århus, 14.7. 1823, flyttede senere til Volden, til hj. af Rosensgade og Mejlgade og i 1826 tilbage til Studsgade.

Petersen, Erik Carl, f. 27.1. 1867 i Svendborg, s.a. daglejer Claus P. og Cathrine Geitz, g. i Århus domsogn 2.9. 1899 m. Kirstine Marie Nielsen. Etabl. 1899 i Ryesgade 1, Århus. Flyttede senere til Marseisborg Allé s.st.

Petersen, Henning B., etabl. 1965 som urm. i Bruunsgade 51, Århus, som Nedergaards efterf. Ophørt 1974.

Petersen, Jens, f. 14.2. 1834 i Skødstrup, s.a. indsidder Peder Jensen og Ane Sørensdatter i Åstrup. Lært hos Morten Pallesen Røhde, Århus. Urm. i Skødstrup.

Petersen, Jens Christian, nævnes som urm. og guldsmed i Vestergade 24, Århus, - 1897 -.

Petersen, Jørgen Georg Botilius, f. 19.12. 1863 i Århus domsogn, død 28.3. 1938 s.st., s.a. værtshusholder Peter Mortensen P. og Bodil Jensen, g. i Århus domkirke 4.6. 1896 m. Hansine Jensen. Lært hos Jens Hansen, Vestergade, Århus, 1878-82. Etabl. som urm. på Volden, Århus, 22.4. 1890. Overtog i 1903 W. Meinckes forretn. på Store Torv, Århus. Tårnursfabrikant. Kgl. hofurmager 1925. Sønnen Poul Petersen blev kompagnon.

Petersen, Johannes, nævnes som urm. i Gylling - 1912 -.

Petersen, Laurits Peter, g.m. Marianne Andersen. Nævnes som urm. i Århus 1895 -.

Petersen, Mads Christian, f. 24.7. 1860 i Sdr. Resen v. Skive, død 2.7. 1918 i Odder, s.a. tømrer Peder Knudsen og Inger Thomsen, g.m. Marie Kirstine Pedersen. Urm. i Østergade 10, Odder. Maskinist og operatør v. Fotorama, Odder.

Petersen, Orla, efterfulgte Jens Meilvang, Guldsmedgade 20, Århus, i 1962. Ophørt 1982.

Petersen, Peter Laurids, etabl. som urm. i Frederiks Allé 106, Århus, 18.10. 1892.

Petersen, Thorvald, død 1960. Urm. på Vesterbro Torv, Århus. Efterfulgt af Ove Ebbesen.

Pfrenghler, Johannes, f. 1774 i Schilltag, Schwarzwald, død 3.11. 1827 i Vor Frue sogn, Århus (katolsk), g.2.g. i Vor Frue, Århus, 2.11. 1816 m. Kirsten Jensdatter True. Bsk. som urm. i Vestergade, Århus, 26.1. 1801.

Pfrenghler (el. Frengler) Joseph Paulsen, f. 9.6. 1809 i Studstrup, Skødstrup sogn, død 6.5. 1858 s.st., s.a. urm. Paulus Pfengler og Anne Marie Sørensdatter, g. i Skødstrup 2.6. 1832 m. Anna Nielsdatter, som døde 25.1. 1887 i Århus. Husmand, urm. og musiklærer i Studstrup ved ft. 1845.

Pfrenghler, Paulus, f. 1773 i Schilltag, Schwarzwald, død 13.8. 1837 i Studstrup, Skødstrup sogn, g.1.g. i Skødstrup 1806 m. enken Marie Enevoldsdatter af Vosnæsgård, g.2.g.m. Anne Marie Sørensdatter. Bsk. som urm. i Århus 1.9. 1800. Husmand og urm. i Studstrup 1806-37.

Poulsen, Anders, etabl. som urm. 7.8. 1892 på Volden 28, Århus.

Poulsen, Edvard Vilhelm, f. 15.9. 1855 i Horsens, s.a. cigarmager Klaus P. og hustru, g. i Silkeborg 12.11. 1879 m. Ane Marie Andersen Møller. Etabl. som urm. i Frederiks Allé 71, Århus, 1879, men flyttede senere til Møllegade 21, Århus.

Priel, Georg Gottfried, f. 1699 i Kolmar, Vest-Preussen. Bsk. som urm. i Randers 14.2. 1733, opsagt 8.10. 1743. Bsk. som urm. i Århus 2.5. 1746. Rep. Århus domkirkes ur 1746. Oldermænd for smedelavet i Århus 1751-53. Ses ikke død i Århus.

Rasmussen, Christian, f. 6.8. 1873 i Tiset, Århus amt, død 1.11. 1929 s.st., s.a. gdr. Rasmus R. og Christine Pedersen, g. i Tiset 14.5. 1905 m. Jensine Pedersen. Lært hos V. Jensen i Odder. Etabl. som urm. på Amtsvejen 82, Ny Solbjerg 1894. Forretn. blev i 1939 overtaget af sønnen Tage Rasmussen (1916-59).

Rasmussen, Clement, f. 16.8. 1872 i Århus domsogn, s.a. logevært Jens Andreas R. og Hansine Hansen, g. i Århus Frue kirke 15.2. 1899 m. Ane Marie Keller. Etabl. som urm. i Århus 1899.

Rasmussen, Frits Carl Christian, f. 15.3. 1870 i Århus, død 1951 s.st., s.a. orgelbygger J.A.R. og Hansine Marie Hansen, g. 15.11. 1896 m. Jensine Caroline Jensen. Etabl. som urm. i Orla Lehmanns Allé 7, Århus, 1910. Flyttet til Bruunsgade 58, Århus, og senere til Bruunsgade 8. Ophørt 1936. Fejrede sit guldbryllup på Filtenborgs stiftelse i 1946.

Rasmussen, Hans Peter Dumont, f. 1862, g.m. Olga Petrea Johansen. Etabl. som urm. i Havnegade 38, Århus, 1884, men flyttede nogle år efter til Nykøbing F.

Rasmussen, Jens Peter, f. 10.4. 1867 i Horsens, død 26.2. 1915 i Århus, s.a. drejerm. Peter Falck Rasmussen og Jensine Knudsen, g.m. Ottilia Madsen. Urm. i Klosterport 2, Århus.

Rasmussen, Jørgen Marius, f. 11.3. 1878 i Vrinders, Rolsø sogn, død 23.6. 1911 i Hinnerup, s.a. bolsmand Søren R. og Inger Sørensen. Gdm. og urm. i Hinnerup-Broby.

Rasmussen, Laurs, bsk. som ur- og instrumentmager i Paradisgade 3, Århus, 18.10. 1892.

Rasmussen, Leif, urm. på Kærtøften 1, Århus, 1965-67.

Rasmussen, Mogens, urm. i Jægergårdsgade 1948-67.

Rasmussen, Niels, også kaldet Niels Klok`mager, f. o. 1630 i Lyngå by, Sabro herred. Bsk. som sejmager i Århus 22.4. 1652.

Rasmussen, Ove Laurvig, etabl. som urm. på Randersvej 22, Århus, 1957 -.

Rasmussen, Peder Christian, f. 1832, g. i Holme 2.8. 1867 m. Maren Hansen. Urm. i Holme.

Rasmussen, Rasmus Peter, s.a. urm. Rasmus Christian R. og Therese Louise Graff, f. i Grenå 16.12. 1870, g. i Sct. Mortens kirke, Randers, 28.10. 1898 m. Anc Birgitte Kristine Antonsen. Urm. i Århus 1898 -.

Rasmussen, Svend, etabl. som urm. i Åbyhøj 1944 -.

Rasmussen, Søren, f. 15.1. 1804 i Boes, Dover sogn, død 7.3. 1883 i Galten, s.a. husmand Rasmus Pedersen og Ane Marie Sørensdatter, g.m. Maren Jensdatter. Urm. i Galten 1830-84.

Rasmussen, Tage, f. 24.1. 1916 i Tiset, Århus amt, død 1959 i Solbjerg, s.a. urm. Christian R. og Jensine Pedersen, g. i Assing 27.9. 1942 m. Anna Eriksen. Overtog forretn. i Solbjerg 1939 efter sin far.

Rohde, Morten Pallesen, f. 11.10. 1815 i Århus domsogn, død 16.3. 1889 s.st., s.a. handelsmand Palle Hansen Rohde og Maren Mortensdatter, g. i Århus domsogn 29.11. 1835 m. Ane Marie Rasmussen. Lært hos urm. G. Holstebro, svendeprov 1835: et cylindermølleur i sølvkasse. Bsk. som urm. i Århus 19.2. 1838. Havde forretn. i Vestergade, Fiskergade, Mejlgade 2 og Sct. Olufsgade 2. Ved ft. 1850 havde han 2 lærlinge. Stadshauptmand i Århus Borgerbevægning. Retsvidne. J. E. Katstrup, som var svend hos Rohde i 1½ år, fortæller, at lønnen var en specie om ugen. Svendene skulle være hjemme om aftenen til sengetid, inden porten blev lukket.

Rosenberg, Frants, f. 1764, g. i Århus 1790 m. Ingeborg Pedersdatter. Tjente som musketer i det „Fyenske Regiment“ i Fredericia og nedsatte sig som urm. i Århus 1791.

Runchel, Peter Christian, f. 21.7. 1783 i Vor Frue sogn, København, s.a. fuldmægtig Jens Chr. R. og Kirstine Hansen, g. i Budolphi, Aalborg, 19.6. 1810 m. Elisabeth Margrethe Petersen fra Flensborg, g.2.g. i Sorø 17.4. 1825 m. Ane Margrethe, enke efter portbetjent Lassen, Sorø. Bsk. som urm. i Nyborg 1807, i Aalborg 1810. Urm. i Århus 1815-17. Siden urm. i Randers og Sorø.

Rytter, Gottfred, urm. på Vølundsvej 6, Åbyhøj, Århus, til 1966.

Rørby, Carl Christian, f. 1.9. 1872 i Hornborg, død 1.2. 1907 i Ørting, s.a. husmand Jørgen Hatting Rørby og Madsine Nielsen, g.m. Birthe Marie Sørensen. Urm. i Ørting.

Savstrup, Kristen Pedersen, f. 24.12. 1861 i Hinnerup, død 9.5. 1934 i Århus, s.a. gdr. Peder Savstrup og Kirsten Nielsen. Uddannet i Esbjerg. Svend 1882. Etabl. som urm. i Søndergade 10, Århus, 25.4. 1890, flyttede 1913 til Søndergade 7, senere til Søndergade 19-21 og i 1926 til Mejlgade 17.

Schmidt, Thomas, f. 4.8. 1849 i Gelballe, Skanderup sogn ved Kolding, død 1912 i London, s.a. gdr. Thyge Jensen S. og Maren Knudsdatter. Efter at være udlært som urm. arbejdede han som svend i London, Paris og Genève. Efter hjemkomsten g.m. Elisabeth Abel Krøyer. Etabl. som ur- og kronometermager i Frederiksgade 5, Århus. 9.10. 1877. 1882 udvandrede Schmidt til London, hvor han ernærede sig som urm. og samtidig studerede ved The British Horological Institute. Ur- og kronometermager på 26 St. Georges Road, Regent's Park, London NW. Opnåede Horological Institute's bronzemedalje og City Guild's bronzemedalje, ligesom han vandt 2. præmie i en konkurrence om en teknisk beskrivelse af dansk-englænderen Bahne Bonnicksens opfindelse af det såkaldte karrusel-ur. Grl. firmaet Thomas Smith & Son, som specialiserede

sig i opkøb, reparation og salg af antikke ure. „A clever horologist“, skriver den ansete urmagerhistoriker F. J. Britten om Thomas Schmidt.

Schwartz, Thomas, f. 2.3. 1829 i Rørt, Bjerager sogn, død 29.8. 1908 i Roskilde, s.a. eskadronskirurg Matthias Schwartz og Johanne Jacobsdatter, g. på Frederiksberg 10.8. 1858 m. Julie Marie Arentzen, f. 22.5. 1834 i København, død 1923. Lært hos H. C. Stougaard i Århus i 6 år. Svend i Flensborg, Hamburg, Leipzig, Le Locle og La Chaud-de-Fonds, Schweiz. Bsk. som urm. i Århus 19.5. 1857, opsagt samme år og flyttet til Roskilde, hvor han fik bsk. 16.10. 1857. Medl. af Roskilde byråd 1867-97. Fm. for Roskilde Borger- og Håndværkerforening. Æresmedl. af samme, medl. af best. for Teknisk Selskab, Roskilde, opstillet som valgmand til landstinget. Ridder af Dannebrog 1892, kancelliråd 1905.

Sejermager, Michel, rep. Århus domkirkes tårnur 1652-53.

Sighermagher, Dithrik (Dytrek), nævnes som sejermager i Århus 1491. (Se Gunnar Knudsen: „Gamle håndværkernavne“ i „Festskrift til Knud Fabricius“, 1945, s. 130-143).

Siech, Johannes Ferdinand, f. 18.10. 1861 i Århus domsogn, død 15.6. 1930 i Hadsten, begr. i Århus, s.a. jernstøber Claus Ferdinand S. og Nielsine Balle, g. i Århus 30.8. 1889 m. Jensine Marie Ottilia Buch fra Rosmus. Etabl. som urm. i Hadsten 1889. Forretn. overtaget 1946 af Hans Sørensen.

Sick, Wulf Frederik, f. 20.4. 1861 i Horsens, død 6.8. 1896 i Odder, s.a. købmand Wulf Frederik S. og hustru, g. i Ørriidslev 29.6. 1888 m. Andrea Mathilde Rasmussen. Urm. i Hovedgård 1884-86. Urm. i Odder 1886-96.

Simonsen, H., etabl. som urm., optiker og guldsmed i Søndergade 19, Galten, 1978 -.

Skabelund, Carl Sigismund, f. 22.8. 1832 i Århus, s.a. kvartermester, senere vagtmester Jens Mogensen Skabelund og Ane Marie Hansen. Bsk. som urm. i Korsør 1858, bsk. som urm. i Badstuegade 8, Århus, 13.4. 1858, senere på Store Torv og siden 1870 igen Badstuegade.

Skabelund, Niels Peter Mogensen, f. 3.4. 1829 i Århus domsogn, død 30.3. 1871 i Skanderborg, s.a. korporal, senere vagtmester Jens Mogensen Skabelund og Ane Marie Hansen, g. i Vor Frue, Århus, 1.12. 1862 m. Ane Cathrine Rasmussen, Kolt. Lært hos Chr. Wendelboe, Århus. Bsk. som urm. i Århus 11.5. 1858, opsagt 28.1. 1862. Urm. i Gylling nogle år, derefter i Ågade, Århus, til 1871. Bsk. som urm. i Skanderborg 1871, men død samme år.

Skabelund, Rasmus Schmidt, f. 23.10. 1837 i Århus, død 13.1. 1879 s.st., broder til de to foregående, g.m. Mette Marie Jensen. Etabl. som urm. på Store Torv 16, Århus, 24.6. 1862, flyttede senere til Frederiks Allé 45, Volden 2 og Studsgade 17.

Skjerning, Kjeld, f. 1931, svend hos Ludvig Jensen, Århus. Etabl. som urm. og optiker 16.4. 1958 på Christiansgade 30, Århus. drev

fra 1961-75 forretn. på Silkeborgvej 34, fra 1975 Silkeborgvej 222 i Åbyhøj og fra 1.8. 1980 på Silkeborgvej 236, Åbyhøj. Fm. for Å. A. U. O. fra 1.3. 1983. Revisor i Urmagernes Tyveriforsikring.

Skovby, Peter Martin, f. 28.9. 1850 i Næstved, død 17.10. 1922 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. sadelmager Hans Peter Schoubye og Marie Christine Cramer, g.1.g. i Fåborg m. Eline Helene Jensen, død 1879, g.2.g. i Århus 29.8. 1886 m. Edel Marie Michelsen. Svend i Næstved. Urm. i Fåborg 1876-83, etabl. som urm. i Århus 1883 (efterfulgte Thomas Schmidt). Fm. for Aarhus Uhrmagerlaug 1893. Et butiksur med sekundpendul sign. af P. M. Skovby findes på urmuseet i DGB. Forretn. overtaget af L. Albrechtsen 1922.

Skovfoged, Kristen Jensen, f. 18.10. 1796 i Galten, død 26.9. 1841 i Storrिंग, s.a. Jens Bødker og Ane Marie Jensdatter. If. Evald Tang Kristensen var han selvlært urm. i Storrिंग i begyndelsen af 1800-årene. Han ejede en lille gård i Høver og var en velbegavet og dygtig mand, som også kunne reparere ure.

Skydt, Børge, lært hos Brøbecher, Århus. Svend i Sverige og Schweiz. Etabl. som urm. i Tordenskjoldsgade 35, Århus, 15.8. 1952, ophørt 1982.

Spøhr, Peter, f. 18.10. 1898 på Møen. Etabl. som urm. 28.7. 1923 i Rosensgade 46, Odder, (S. J. Hansens efterf.). Flyttede senere til Rosensgade 53. Forretn. overgik til sønnen Carl Spøhr 1976. Ophørt 1981.

Smed, Søren (Søffren). Bsk. som smed og sejermager i Århus 4.4. 1605. Oldermænd i smedelavet 1610-23. Frst. et nyt sejerværk til Århus domkirke 1647-48. Rep. samme ur 1649-50. Fik igen 1659 9 rdlr. for at restaurere sejerværket.

Springborg, Andreas Nicolai, f. 3.6. 1836 i Mariager, død 19.8. 1903 i Århus, s.a. urm. Niels Peter Springborg og Hedvig Schjødt. Rejste til Randers i urmagerlære 1851, men vendte tilbage til faderen i Gl. Tinghus i Hammel i nov. 1852 „med mindre godt skudsmål“. 29.1. 1853 rejste han til Århus, hvor han var svend hos Anders Nielsen ved ft. 1855.

Steensen, Søren, f. 9.12. 1879 i Selling, Ødum sogn, død 16.2. 1920 i Århus, s.a. købmand Peder Steensen og Johanne Marie Laursen. Etabl. som urm. i Nørregade 57, Århus, 1908. Forretn. overtoges 1920 af M. C. Bech, som i 1933 flyttede til Guldsmedgade.

Stephensen, Peder, f. 27.2. 1799 i Yding, Skanderborg amt, død 6.4. 1848 i Odder, s.a. husmand Steffen Pedersen og Anne Pedersdatter, g.m. Maria Madsen fra Åbenrå. Urm. i Søby sogn, Randers amt, derefter urm. og skrædder i Odder, hvor han havde værksted på hjørnet af Rosensgade og Smedegade.

Stougaard, Aage, f. 2.6. 1878 i Hammel, død 31.12. 1945 s.st., s.a. urm. Jørgen Kristian Vilhelm Stougaard og Marie Kirstine Thisted, g. 27.12. 1903 i Hammel m. Magda Boline Møller. Lært hos Josephsen i Viborg. Etabl. 1903 som urm. i Hammel.

Stougaard, Georg Vilhelm Jørgen, f. 26.10. 1912 i Hammel. død 17.3. 1945 i Ryvangen ved Tuborgvej, Hellerup. s.a. foregående. g. 5.4. 1936 m. Else Margrethe Arenkiel. Realeks. fra Hammel realskole. Lært i Sønderborg. Udlært 1931. Ansat som svend i København, senere bestyrer i Janniches urmagerforretn. i Skindergade 44, København. Deltog aktivt i frihedskampen som leder af gruppe 3 i Holger Danskes 1. kompagni. Blev angivet af en stikker og arresteredes af det tyske sikkerhedspoliti. Dømtes til døden og henrettedes i Ryvangen 17.3. 1945. (Se „Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-45“, Kbhvn. 1970, side 414). Begravet i Hammel. Mindeplade: Hammel Realskole.

Stougaard, Hans Christian, f. 2.6. 1808 i Hjortshøj, død 28.5. 1881 i Århus domsogn, s.a. sogneplejer og lærer Jacob S. og Karen Saabye, g. i Randers 12.12. 1839 m. Oline Frederikke Berg fra København. Bsk. som urm. i Århus 16.5. 1831. Ved sin død havde han forretn. i Søndergade 51, Århus. Skuemester ved svendep prøve. Lommeur med anker gang i sølvkasse bærende hans sign. på urmuseet i DGB.

Stougaard, Jørgen Kristian Vilhelm, f. 14.1. 1842 i Århus, død 9.3. 1909 i Hammel, s.a. skomagerm. Niels Stougaard og Johanne Overlade, g. i Nr. Galten 6.7. 1871 m. Marie Kirstine Thisted. Urm. på Vinterslev mark, Nr. Galten, 1862-73. Urm. i Hammel 1873-1909.

Stougaard, Peder Schmidt, f. 7.2. 1817 i Hjortshøj, s.a. sogneplejer og lærer Jacob S. og Karen Saabye. Lært hos sin bror, H. C. Stougaard, Århus. Bsk. som urm. i Århus 16.9. 1844. opsagt 13.11. 1855.

Svensson, Emil Christian, f. 25.11. 1873 i Århus, død 3.12. 1942 s.st., s.a. skrædderm. Jöns S. og Margrethe Sørensen, g. 27.5. 1901 i Lemvig m. Sofie Dahlgaard. Lærl. 1887. Svend 1892. Etabl. som urm. i Frederiks Allé 43, Århus.

Sørensen, Aage, f. 7.12. 1907, død 1979 i Århus. Var i ca. 30 år tilknyttet en gros-firmaet J. P. Larsen, Søndergade, Århus. Etabl. sig som urm. 1973.

Sørensen, Aage Laurits, (se under Brøbecher).

Sørensen, Carl, f. 23.12. 1841 i Galten, død 25.2. 1896 i Århus domsogn, s.a. urm. Søren Møller og hustru, g.m. Frederikke Dorthea Rasmussen. Urm. i Galten, senere i Sjællandsgade 9 og Badstuegade 7, Århus.

Sørensen, Carl, f. 27.1. 1866 i Dagstrup. Mørke sogn. s.a. indsidder og arbejdsmand Søren Rasmussen og Karen Madsen, g. i Århus 27.3. 1887 m. Anna Caroline Rasmussen. Urm.svend i Hjørring. Urm. i Århus 1887. Medl. af best. for Socialdemokratisk Forbund, medl. af valgbestyrelsen, medl. af best. for dagbladet „Demokraten“, medl. af best. for Vor Frue sogns fattigkasse, repr. for „Dansk Normaltid“, Århus.

Sørensen, Hans, f. 1912. Etabl. som urm. i Søndergade 7, Hadsten, 1946. (Forretn. grl. 1890 af Joh. Sieck).

Sørensen, Holger, f. 31.8. 1901. Lært hos M. C. Bech. Etabl. som urm. i Tordenskjoldsgade 23, Århus, 1.11. 1931, ophørt 1969.

Sørensen, Isach, f. 20.5. 1819 i Snærild, Odder. s.a. gdr. Søren S. og Johanne Rasmusdatter. Urm. i Snærild, Odder, ved ft. 1845.

Sørensen, Jørgen Peter, f. 17.8. 1866 i Fensten, Gosmer sogn, s.a. gdr. Søren Jakobsen og Eline Nielsen. Bev. som urm. i Købmagergade 17, Gylling, 9.5. 1893. Havde også boghandel og bev. til biograf. Solgte ejendommen o. 1912.

Sørensen, Michael Henrik, f. 6.11. 1839 i Galten, død 13.1. 1862 s.st., s.a. gdr. Søren Mikkelsen og hustru. Urm. i Galten.

Sørensen, Michael, f. 27.3. 1904. Lært hos Ib Knudsen, Odense. Svend i Tyskland. Etabl. som urm. på Ingerslevs Boulevard 52, Århus, 1941. Ophørt 1966.

Sørensen, Niels Peter, etabl. som urm. i Frederiksgade 6, Århus, 13.8. 1889.

Sørensen, O. E. Bech, etabl. som urm. i Tordenskjoldsgade 23, Århus, 1969. Ophørt 1973.

Sørensen, Rasmus, f. 1827, død 23.12. 1889 i Herskind, Skivholme sogn, g.m. Hansine Marie Jensen. Urm. i Herskind.

Sørensen, S. F., nævnes som urm. og guldsmed i Frederiksgade 24, Århus, - 1932 -.

Sørensen, Søren, f. 1.4. 1810 i Odder, s.a. gdr. Anders S. og Ane Marie Sørensdatter af Balle, g. i Odder 1.7. 1831 m. Anne Johanne Christophersdatter. Urm., husmand og indsidder i Smedegade, Odder, 1831. Ophørt 1847.

Sørensen, Søren, f. 4.9. 1811 i Dyngby, Bjerager sogn, død 4.2. 1882 s.st., s.a. Hans S. og Anne Cathrine Rasmusdatter, g.m. Ane Johanne Lassen. Urm. og mølleeejer i Dyngby ved ft. 1845. Bev. som urm. i Bjerager 18.7. 1854. Sluttede sig til Indre Mission.

Sørensen, Søren, f. 1.12. 1865. Urm. i Beder 1924 -.

Sørensen, Søren, f. 12.6. 1880 i Solbjerg, Tiset sogn, død 15.4. 1919 i Malling, s.a. gdr. Peder Sørensen og Mette Marie Mortensen, g.m. Kirstine Andersen. Etabl. som urm. i Malling 1905 -.

Sørensen, Søren Frederik, f. 8.4. 1884 i Øsløs, Thy, død 23.6. 1938 i Århus, s.a. murer Karl Kristian S. og jordemoder Maren Kirstine Madsen. (Muligvis identisk med ovennævnte S. F. Sørensen). Bev. som urm. og mekaniker i Ørting 26.8. 1912. Senere urm. og guldsmed i Frederiksgade 24, Århus.

Sørensen, Søren Møller, f. 26.8. 1883 i Århus, s.a. gæstgiver Jens S. og Kirsten Pedersen. Etabl. som urm. i Studsgade 46, Århus, 1912 -.

Theil, Christian Thomas, f. 21.1. 1896 i Vor Frue, Århus, død 2.7. 1952 i Århus, s.a. urm. Ludvig Theil og Mathilde Sophie Laursen.

g. i Århus 17.3. 1929 m. Anne Therese. Lærll. og svend hos faderen. Etabl. som urm. og guldsmed i Bredgade 47, Malling, 1.3. 1929. Enken fortsatte forretn. 1952-74.

Theil, Ludvig Thomas, f. 13.3. 1861 i Århus domsogn, død 20.10. 1921 i Vor Frue, Århus, s.a. bagerm. Thomas Chr. T. og Anne Marie Petersen, g.1.g.m. Anna Margrethe Andersen, som døde 1889, g.2.g. i Århus 6.11. 1892 m. Mathilde Sofie Lauritzen. Etabl. som urm. i Vestergade 1, Århus, 24.1. 1885. flyttede senere til Grønnegade 63 og Mindegade 1, Århus.

Theil, Hans Oscar, f. 7.1. 1865 i Århus, død 3.10. 1908 s.st., s.a. bagerm. Thomas T. og Anne Marie Petersen. Etabl. som ur- og instrumentmager i Silkeborg 2.3. 1897. Flyttede senere til Sønderallé 32, Århus.

Thomassen, Christen, f. 2.7. 1876 i Skjød, død 18.1. 1942 i Århus, s.a. husmand Niels Th. og Ellen Marie Christensen, g. 8.7. 1902 m. Christiane Sophie Hansen. Etabl. som urm. i Ågade 9 i 1898, senere Åboulevarden 62 og Sct. Clemensstræde 7, Århus. Stiftede den spiritistiske menighed „Mod Lyset” 1913. Sønnen Victor Thomsen videreførte forretn.

Thomsen, Anton, g.m. Margrethe f. Jensen. Urm. i Posthus-smøgen, Århus - 1915 -.

Thomsen, M., nævnes som urm. i Søndergade 64, Århus, - 1914 -.

Thomsen, Victor, f. 1905, død 1966 i Århus, s.a. urm. Chr. Thomasen og Christiane Sophie f. Hansen. Urm. og optiker på Åboulevarden, Århus, fra 1921-66.

Thoresen, Henrik Amund, f. 5.12. 1844 i Gødvad v. Silkeborg, død 28.3. 1873 i Odder, s.a. lærer og kirkesanger Hans Peter Andreas Thoresen og Kirsten Katrine Lind. Lært i Horsens. Urm. i Hundslund. Bev. som urm. i Rosensgade 48, Odder, 12.7. 1869.

Thruë, Charles Marinus, f. 1858 i Århus, s.a. Jensine Møller Thruë. Urm. i Frederiksgade 25, Århus, ved ft. 1870 og i vejviseren 1875.

Thygesen, Jens Thomas, bsk. som urm. i Århus 9.10. 1877.

Thøgersen, Poul Erik, urm. på Strandvej 128, Århus. Ophørt 1971.

Tind, Jens, f. 30.9. 1889, død 16.6. 1971 i Århus. Etabl. som urm. i Vestergade, Århus, 1946, flyttede senere til Mejlgade.

Tommerup, Edmund Carl Valdemar, f. 25.10. 1871 i København. Etabl. som urm. i Viby 30.10. 1924.

Trangbæk, Knud Henry, etabl. som urm. i Borggade 3, Århus, 1948, flyttede senere til Brabrand. Ophørt 1963.

Truse, Peder Christensen, f. 1720 i København. Udlært hos Claus Henriksen Fyrbach, København. Bsk. som urm. i Århus 8.8. 1746.

Vejgaard, Frede, virkede som urm. i Åbyhøj 1953-72.

Wendelboe, Christian Magnus, f. 1.10. 1817 i Vor Frue sogn, Århus, død 7.8. 1845 s.st., s.a. afdøde guld- og sølvarbejder Niels Holst W. og Karen Vibeke Hassel. Lært hos Kjeld Jensen. Svendeprov 1838: lommeur med dobbelt hjulgang. Bsk. som urm. i Århus 16.10. 1843. Skumester.

Wendelboe, Johannes Jensen, døbt 29.12. 1748 i Svejstrup, Dover, død april 1829 i Kjærgårds mølle, Balle sogn, s.a. husmand og urm. Jens Lassen W. og hustru Birthe Sørensdatter, g. 28.1. 1774 i Hørning m. Karen Pedersdatter. Urm. i Bjertrup ved Hørning v. Århus. Bsk. som urm. i Århus 10.4. 1786. Taffelur m. spindelgangs-pendul, slagværk og klokkespil, sign. Johannes Wendelboe, Hørning, på urmuseet i DGB. Rep. Århus domkirkes tårnur 1773 og 1776. Indrettede 1817 tårnuret i domkirken til at kunne slå på 12-klokken. Gik i 1812 over til at handle med olie og frø. Fik s.m. Dines Nielsen overkommandoen over kanonkompagniet i Århus.

Wendelboe, Laurs Madsen, f. 1675 i Odense, død 1741 i Århus. Udlært som finsmed i Odense 1698. Bsk. som finsmed og sejermager i Århus 17.7. 1713. Rep. Århus domkirkes tårnur 1699 og 1717. Passede Vor Frue kirkes tårnur 1713-41. Boede i Vestergade. „Nærrer sig af håndværket, er ellers en fattig mand“.

Wendelboe, Niels Holst, f. 1763 i Sillerup, Vrads sogn, død 20.2. 1811 i Århus, g.m. Bodil Marie Gram. Bsk. som urm. og guldsmed i Århus 8.8. 1788. N. H. Wendelboe havde 3 sønner og 2 nevøer, som også blev urm. og/el. guldsmede i Århus.

Weng, Andreas Rasmussen, f. 1728, død 17.9. 1773 i Århus, g.m. Ingeborg Rasmusdatter, som døde 1779. Lært hos Georg Priel, Århus. Bsk. som urm. i Århus 3.2. 1755. Rep. Århus domkirkes tårnur 1771 og Vor Frue kirkes tårnur 1767 og 1772. Oldermand for Aarhus Smedelaug 1765-67. If. brandtaksationsprotokollen af 1761 ejede Weng et hus på Immervad.

Westergaard, Viggo, f. 27.9. 1901. Lært i Herning, svend i Århus. Etabl. 1934 i Mejlgade 17, Århus, flyttede senere til Frederiks Allé 59. Ophørt 1963.

Wichmann, J. R., nævnes som urm. i Fiskergade 47, Århus, - 1875 -.

Willumsen, Christopher Peter, f. 31.8. 1781 i Assens, Fyn, s.a. færgekarl Niels W. og hustru. Bsk. som urm. i Assens 27.5. 1806. Urm. i Vestergade, Århus, 1812-22. Hans lærebrev dat. 17.12. 1817 på urmuseet i DGB.

Wist, Ragnar, f. 19.9. 1884 i Vefsen, Norge, død 28.10. 1932 i Sct. Johannes sogn, Århus, s.a. amtsskolebestyrer Ole Andreas Wist og Marie Louise Preier, g.m. Karen Marie Christensen. Urm. i Dannebrogsgade 4, Århus, senere ansat som urm. ved DSB i Århus.

Vivild, Rasmus Sørensen, f. 25.11. 1803 i Vivild, død 31.12. 1880 i Søften, s.a. Søren Nielsen og Maren Nielsdatter. Var if. Evald Tang Kristensen i midten af 1800-årene selvlært snedker og „klokkemager“ i Søften.

Woldbye, Hans Carl Astrup, f. 27.5. 1830 i Århus domsogn, s.a. skomagerm. Thomas Thomassen Woldbye og Nicoline Gjødvad. Bsk. som urm. i Århus 8.5. 1854, opsagt 14.5. 1861. Bev. som urm. i Knebel på Mols. Skuemester.

Wærum, Peder Skødt, f. 31.7. 1885 i Grensten v. Randers, s.a. gdr. Peder Wærum og hustru, g. 5.5. 1918 m. Astrid Nielsen. Lært hos Chr. Thomsen. Århus, 1901-05, svend i Tyskland og Holland. Etabl. som urm. i Århus 1910. flyttede senere til Aalborg.

Østervemb, Iver Nielsen, f. 8.5. 1862 i Vemb, Ringkøbing amt, død 30.6. 1910 i Vor Frue sogn, Århus, s.a. husmand Niels Christensen og Maren f. Christensen, g. i Århus 28.8. 1892 m. Dagmar Mauritzen. Etabl. som urm. i Fredensgade 15, 1892, flyttede senere til Tangen 23 og til Skolegade 24, Århus, 3.11. 1907.

Urmageriets geografiske udbredelse i amtet

(Århus og Odder er ikke medtaget)

Beder:	Mikkel Mikkelsen, Søren Sørensen.
Bjerager:	Søren Sørensen.
Brabrand:	Martin Jensen, Christian Lund.
Dyngby:	Søren Sørensen, Jens Pedersen, Simon Jensen.
Edslev:	Niels Jensen, Rasmus Nørregaard.
Galten:	Søren Rasmussen, Michael Sørensen, A. Kjærgaard, Kr. Langkjær, C. H. Holmershøj, H. Simonsen, Knud Henriksen.
Grundfør:	Jens Hansen, Jens Andersen.
Gylling:	N. P. Skabelund, J. P. Sørensen, N. P. Juliussen, H. Nielsen, Johs. Pedersen.
Hadsten:	Otto Gæmelke, J. F. Siech.
Hammel:	Fr. Jensen, Jens R. Jensen, Aksel Fr. Jensen, Johs. Pedersen, J. K. Stougaard, Aage Stougaard, Chr. Christensen, K. Andreassen.
Herskind:	Rasmus Didriksen, Rasmus Sørensen.
Hinnerup:	P. Jensen, J. Pedersen, J. Rasmussen, Nygaard Thom- sen, Carl M. Jacobsen, Harry Nielsen, Søren Boye.
Holme:	Peder Chr. Rasmussen.
Hov:	Mogens Jensen, E. Haulund Christensen.
Høver:	Søren Knudsen, Kristen Skovfoged.
Lillering:	Rasmus Jensen, Rasmus Nielsen, J. P. Jensen Hind- toft.
Lisbjerg:	Hans Jørgensen Møller.
Malling:	J. P. Jensen, S. Sørensen, Georg Arndt, Chr. Theil, Martin Nielsen, K. E. Jackson.
Mårslet:	Peter Jensen, Anton Havndahl.
Nørring:	Jens Nielsen.
Nølev:	Mads Olesen.
Saksild:	Jens Pedersen.
Skivholme:	Niels Johnsen.
Sjelle:	Chr. Nielsen.
Skovby:	Anders Nielsen, Hans Nielsen.
Skørring:	J. Kristensen, Morten Pedersen, Jens Mogensen, Niels Christensen.
Snæroid:	Isach Sørensen.
Solbjerg:	Chr. Rasmussen, Tage Rasmussen.
Søften:	Rasmus Vivild, Chr. Mariager, P. Nielsen Faarvang.
Torrild:	Rasmus Pedersen, Jens Hansen.
Tåstrup:	Jens Jensen.
Viby Terp:	J. M. Jensen.
Vitten:	Niels Christensen.
Ørting:	N. P. Hansen, N. P. Juliussen, C. Rørby, H. Nielsen, Johs. Petersen.

Standuret og slægten

Af Erich Erichsen (1870-1941)

(Mel.: Der er et land, dets sted er højt mod norden)

Fra værkstedskrogen, allerdybest inde
et gammelt standur falder tungt i slag.
Det står der som et kært og gammelt minde
om far og farfars travle arbejdsdag.
Det klipper sindigt hul i årets dage
og nynner troligt samme gamle sang
om tid, der gik, og tid, der er tilbage,
og om det sidste timeslag engang.

Jeg lytter. Nu vil timeslaget klinge
og fylde rummet med sin rene røst.
Det er så sært at vide, det kan bringe
den ene smerte og den anden trøst.
den ene håb, den anden glemslens nåde,
den ene livet og den anden død –
det døgnets sære spil om lyst og våde
imellem morgengry og aftenglød.

Så tier uret. Og påny jeg vender
mig til min dont med lup og tang og fil,
mens hver en ting, jeg får imellem hænder,
kan føde om min mund et stille smil.
Jeg tænker tit, hvis det fik ord og mæle,
alt det, hvormed jeg pusler dagen lang,
tænk, hvad det ved om liv og sind og sjæle
og ondt og godt og mange skæbners gang.

Se, sådan sidder jeg så tit og grunder
med fil og tænger ved mit arbejdsbord,
mens ure dikker, alle dagens stunder,
for mig bestandig disse vise ord:
Jeg kan ej hjælpe klogt at bruge tiden,
der har jeg hverken middel eller magt,
men jeg kan lære dig i dagens striden
at tage tid og time vel i agt.

Et udvalg af kilder:

Kirkebøger fra Århus domkirke. 1685-1930, Vor Frue kirke 1726-1930, Sct. Pauls kirke 1886-1930, Sct. Johannes 1905-1930, Sct. Lukas 1923-1930, Århus Vor Frues hospital 1814-79, samt kirkebøgerne fra de øvrige sogne i det tidl. Århus amt, alle på Landsarkivet i Viborg. – Folketællingerne fra Århus og det tidl. Århus amt fra 1787, 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1855, 1860 og 1890, alle på Rigsarkivet i København. – Århus bispearkiv, C 3: regnskaber for Århus domkirke 1687-1859. – Regnskaber vedr. Vor Frue kirke 1760-1859. – Borgerskabs- og næringstilladelser fra Århus 1470-1940. – Næringstilladelser fra Framlev, Hads, Hasle, Ning, Sabro og Vester Lisbjerg herreder. – Århus domkirkeinspektions arkiv C 617 ff. 1901-1920, alle på Landsarkivet i Viborg. Privilegier m.m. 1412-1818, fortegnelse over borgere 1720, mandtalslister 1675-1810, svendeprøver 1830-1931, alle på Erhvervsarkivet i Århus.

Trykte:

H. C. Bering Liisberg: Urmagere og Ure i Danmark, Kbhvn. 1908.
Ole Mathiesen: Gamle Ure, Kbhvn. 1978.

Jens Meilvang: Dagbog fra seks Aartier i Tidens Tjeneste, 1953.

Ulf Nilsson: Tid och Tidräkning, Stockholm 1966.

Gunner Rasmussen: Urmager (i Gamle danske håndværk), 1971.

Helge Søgaard: Bidrag til urmageriets historie i Århus (i Seksten Århus-rids), Århus 1953.

Chr. Waagepetersen: Gamle Ure i Danmark, 1966.

D. Yde-Andersen: Bornholmere og andre gamle ure. 2. udg. 1968.

I øvrigt er benyttet så godt som al lokalhistorisk litteratur om Århus og det tidl. Århus amt samt Århus byråds forhandlinger 1867-1966 på Lokalhistorisk Samling, Hovedbiblioteket, Møllevangen, Århus.

„I tidens løb” er en bog om tidsmåling og urmageri i Århus og omegn, dvs. det tidligere Århus amt.

Det at måle den kostbare tid og fremstille forskellige slags ure – dvs. instrumenter, der gør tidens gang synlig for øjet og i nogle tilfælde hørlig for øret – har en lang udvikling, der strækker sig over o. 4000 år, bag sig.

I Århus dukker Danmarks første urmager op i 1491. Denne bog fortæller historien om urmageriets udvikling og skildrer spændende træk fra urmageriets hverdag og om uret i dagligdagens Århus. En liste over mestre fra 1491 og op til vor egen tid vil være af værdi for dem, som ejer gamle ure.

Forfatteren, Jens Kongsted Lampe, f. 1917, er et ivrigt medlem af „Dansk Horologisk Selskab”, der består af urmagere, urvenner, ursamlere og urmagerihistorikere. Han har skrevet artikler i næsten alle amtshistoriske årbøger om ure og urmageri og regnes for at være „en kapacitet på området og en af landets største urkendere”, skrev en fagmand i 1983.

